

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA**

INDRĖ PETKEVIČIŪTĖ
Civilinės teisės studijų programa

JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMAS

TURINYS

ĮVADAS	3
1. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINTYS FAKTAI KAIP TEISMO NUSTATINĖJAMOS APLINKYBĖS	6
1.1. Juridinę reikšmę turinčių faktų samprata, požymiai, funkcijos bei teisinis įforminimas.....	6
1.2. Juridinę reikšmę turinčių faktų trūkumai, jų pasekmės ir šalinimo galimybės.....	9
1.3. Teismo nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai, jų įvairovė.....	12
2. BYLŲ DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO YPATUMAI ...23	
2.1. Kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarka.....	23
2.1.1. Kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo prielaidos...24	
2.1.2. Kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo sąlygos.....	28
2.2. Įrodinėjimo problematika bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.....	31
2.2.1. Pagrindiniai įrodinėjimo principai ir jų taikymo ypatumai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.....	32
2.2.2. Asmeninių įrodymų naudojimo ypatumai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.....	38
2.2.3. Poįstatyminių teisės aktų taikymas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo įrodinėjimo procese.....	40
2.3. Ginčo kilimo ir jo sprendimo galimybės nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus ypatingosios teisenos kontekste.....	43
3. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMAS UŽSIENIO VALSTYBIŲ CIVILINIAME PROCESSE	48
3.1. Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas bendrosios kompetencijos teismuose.....	49
3.2. Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas specialiosios kompetencijos teismuose.....	53
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68
PRIEDAI	69

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas¹ (toliau LR CPK), kuris įtvirtino daug naujovių sprendžiant tarp asmenų kilusius ginčus, o taip pat reformavo ypatingosios teisenos reglamentavimą. Dabartinis LR CPK yra grindžiamas socialiojo civilinio proceso modeliu, leidžiančiu nagrinėti bylas ypatingosios teisenos tvarka, nepaisant to, kad jose kyla ginčas dėl teisės, pabrėžiančiu aktyvų teisėjo vaidmenį procese, akcentuojančiu proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principus. Naujos ypatingosios teisenos koncepcijos įtvirtinimas LR CPK turėjo įtakos ir bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisiniam reglamentavimui bei jų teismui nagrinėjimui.

Būtų neteisinga teigti, kad juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas nebuvo iš viso nagrinėjamas teisinėje literatūroje, tačiau mokslinių darbų, skirtų išsamesnei šio instituto analizei, beveik nėra. Mokslinės literatūros šia tema trūkumą galima sieti su neseniai įsigaliojusiu LR CPK, ieškininės teisenos platesniu taikymu ginant asmenų pažeistas teises ar teisėtus interesus. Moksliniuose leidiniuose juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procesas dažniausiai analizuojamas kaip ypatingosios teisenos dalis, nesigilinant į šios kategorijos bylų nagrinėjimo ypatumus, praktikoje kylančias problemas. Teisinių I. Žemkauskienės², V. Nekrošiaus³ parašytuose straipsniuose tik fragmentiškai paliečiamos juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo problemos tiek, kiek jos susiję su ypatingosios teisenos pagrindiniais principais. Rusų teisininkai, išskyrus R. Kalistratovą⁴, taip pat savo monografijose nėra labai daug dėmesio skyrę juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymui. Literatūros trūkumas buvo ne tik pagrindinė problema su kuria susidūrėme rašydami šį darbą, bet ir aplinkybė, lėmusi temos aktualumą ir naujumą. Darbe bus sistemiškai ir nuosekliai analizuojamas juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo institutas, problemos, kylančios nagrinėjant šios kategorijos bylas teisme, siūlomi jų sprendimo būdai.

Statistinių duomenų apie juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą nebuvimas paskatino atlikti tyrimą Vilniaus rajono apylinkės teisme. Jo metu pagal sudarytą anketą⁵ buvo surinkti duomenys apie teisme gautus pareiškimus dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, priimtus teismo sprendimus šios kategorijos bylose. Taip pat buvo siekiama nustatyti, kokių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas yra aktualiausias šiuo metu. Kadangi šio darbo apimtis yra ribota, todėl jame analizuosime tik dažniausiai Vilniaus rajono apylinkės teisme nustatomų

¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

² Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos//Jurisprudencija. 2003 37(29).

³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės.-Vilnius: Justitia, 2002.

⁴ Каллистратова Р. Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958.

⁵ Empirinio tyrimo anketa „Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo Vilniaus rajono apylinkės teisme“ pateikiama priede Nr. 1.

juridinę reikšmę turinčių faktų turinį, o neaptarti juridinę reikšmę turintys faktai bei jų nustatymo ypatumai galėtų būti kitų mokslinių tyrinėjimų objektas.

Tyrimo objektas - juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ypatumai, problemos, kylančios nustatant šiuos faktus, jų sprendimo būdai.

Tyrimo dalykas - Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai, reglamentuojantys juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, jų turinys, taip pat Vilniaus rajono apylinkės, Vilniaus m. 1-ojo apylinkės, Vilniaus m. 2-ojo apylinkės teismų ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau- LAT) nagrinėtos bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, Lietuvos ir užsienio valstybių civilinio proceso teisės teoretikų darbai.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Atsižvelgiant į juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo prigimtį ir Lietuvos įstatymo leidėjo numatytus juridinių faktų nustatymo ypatumus kompleksiskai išanalizuoti juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo institutą reglamentuojančias LR CPK nuostatas bei jų taikymo teismuose praktiką, identifikuoti esamus teisinio reglamentavimo ir teisės normų praktinio taikymo trūkumus, pasiūlyti rekomendacijas trūkumams pašalinti ir teisės normoms tobulinti.

Minėtam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- suformuoti juridinę reikšmę turinčio fakto sąvoką, atskleisti juridinio fakto ir juridinę reikšmę turinčio fakto sampratų santykį, taip pat priežastis, lemiančias šių faktų nustatymą teisme;
- atskleisti kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarką;
- identifikuoti ir išanalizuoti įrodinėjimo problemas, kylančias bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, bei pasiūlyti jų sprendimo būdus;
- apžvelgti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Vilniaus rajono apylinkės teismo praktiką taikant teisės normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą;
- aptarti užsienio valstybių teisės aktus, reglamentuojančius juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, palyginus juos su Lietuvos Respublikos teisės aktais, akcentuoti pastarųjų aktų reglamentavimo privalumus ir trūkumus.

Darbo hipotezė. Manytume, kad darbe tikslinga iškelti dvi hipotezes:

- teismo nagrinėjimo sunkumus lemia ne visai tinkamas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisinis reglamentavimas;
- bylos dėl kai kurių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo savo prigimtimi yra ginčo bylos, todėl jų nagrinėjimui turi būti taikomos ginčo teisenos taisyklės su tam tikromis išimtimis.

Tyrimo šaltiniai ir literatūros analizė. Pagrindinis tyrimo šaltinis yra 2002 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Palyginimui analizuojamas ir 1964 m. Lietuvos

Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – 1964 m. LR CPK)⁶. Taip pat remiamasi Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatomis⁷ (toliau- LR CK), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymu⁸, kitais teisės aktais. Siekiant atskleisti teisės aktų priėmimo priežastis darbe analizuojami teisės aktų projektai bei Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto išvados. Taip pat remiamasi teisės teoretikų A. Driuko, V. Mikelėno, V. Nekrošiaus, V. Valančiaus, I. Žemkauskienės ir kitų autorių moksliniais darbais. Mokslinių darbų analizė leis kritiškai įvertinti juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisinį reglamentavimą bei padės išsamiau išanalizuoti šį institutą. Lyginamojo metodo naudojimas nulėmė, kad darbe tyrimo šaltiniais bus Vokietijos, Rusijos, Latvijos, Baltarusijos, Armėnijos, Ukrainos, Estijos ir kitų valstybių civilinio proceso įstatymai.

Problemoms, kylančioms teismuose nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo atskleisti, naudojami Vilniaus rajono apylinkės, Vilniaus m. 1-ojo apylinkės, Vilniaus m. 2-ojo apylinkės teismų sprendimai, Vilniaus apygardos teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys.

Darbe naudojami tyrimo metodai. *Dokumentų analizės metodas*, kurio pagalba tiriami Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktai, jų rengimo medžiaga, teismų sprendimai ir nutartys. *Lyginamojo metodo* pagalba siekiama atskleisti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ypatumus lyginant Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas nuostatas su užsienio valstybių teisės aktuose įtvirtintomis nuostatomis. Siekiant visapusiškai atskleisti juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ypatumus bus naudojamas *sisteminės analizės metodas*. *Statistinių duomenų analizės metodas* naudojamas Vilniaus rajono apylinkės teisme ir LAT gautų statistinių duomenų apibendrinimui.

Praktinė darbo reikšmė. Darbe pateikiama mokliškai pagrįsta ir praktine medžiaga iliustruota juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo instituto analizė. Aptariamoms problemoms, su kuriomis susiduria teismai, nagrinėdami bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, siūlomi jų sprendimo būdai.

Darbo struktūra: Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados bei rekomendacijos, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedai.

⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas//Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁸Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas// Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1558.

1. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINTYS FAKTAI KAIP TEISMO NUSTATINĖJAMOS APLINKYBĖS

1.1. Juridinę reikšmę turinčių faktų samprata, požymiai, funkcijos bei teisinis iforminimas

Norint išsiaiškinti, kodėl juridinę reikšmę turinčius faktus nustato teismas, tikslinga išanalizuoti šių faktų prigimtį, sampratą, pagrindinius požymius bei nustatyti jų reikšmę asmenų teisiniame gyvenime.

Lingvistine prasme žodis „juridinis“⁹ reiškia teisinis, susijęs su teise, o žodis „faktas“¹⁰ - tikras, nepramanytas įvykis, atsitikimas, reiškinys. Vadovaujantis šių sąvokų sinteze, galima daryti išvadą, kad juridinę reikšmę turintys faktai – nepramanyti įvykiai, atsitikimai turintis teisinę reikšmę. Suformuluota sąvoka nėra labai informatyvi, joje neatsispindi juridinę reikšmę turinčių faktų požymiai, todėl išsamesnės šių faktų sampratos paieškosime teisės mokslininkų darbuose.

Pažymėtina, kad teisės teoretikų darbuose yra vartojama „juridinių faktų“, o ne „juridinę reikšmę turinčių faktų“ samprata.

Rusų teisininkas M. N. Marčenko juridinius faktus supranta kaip konkrečias gyvenimo aplinkybes, susijusias su teisės normomis. Jo nuomone, juridinis faktas - tai pagrindas, kurio dėka abstrakti įstatymo leidėjo įtvirtinta teisės norma pavirsta konkrečia teise ir pareiga žmogui ar organizacijai.¹¹

Teisės teoretikas E. I. Temnov teigia, kad juridiniai faktai - tai tokios aplinkybės ir poelgiai, kuriems įstatymų leidėjas suteikia ypatingą reikšmę ir jie pasireiškia per teisinį faktorių bei įtaką teisiniams santykiams – jų atsiradimui, pasikeitimui, pasibaigimui.¹²

Iš pastarojo juridinių faktų apibrėžimo galima daryti išvadą, kad teisės mokslininkas šiuos faktus sieja su teisiniais santykiais. Analizuojant juridinio fakto prigimtį istoriniu aspektu teisinių santykių kontekste „juridinio fakto“ sampratos užuomazgas galima pastebėti jau romėnų teisėje. Nors romėnų teisininkai neapibrėžė juridinių faktų sąvokos, tačiau jau Gajus savo darbe „Institucijos“ išskyrė keturis teisinių santykių atsiradimo pagrindus: sutartis, kvazi – sutartis, deliktus ir kvazi – deliktus¹³. Jie pagal dabartinę teisės doktriną laikytini juridiniais faktais, kurių dėka atsiranda, pasikeičia, pasibaigia civiliniai teisiniai santykiai. Šie faktai vėliau buvo perkelti į Napoleono kodeksą, o XX amžiuje jų pagrindu buvo bandoma formuoti juridinių faktų teoriją.

⁹ Bendorienė A., Bogušienė V., Dagitė E. Tarptautinių žodžių žodynas.-Vilnius: Alma Littera, 2001. P.340.

¹⁰ Ten pat. P. 226.

¹¹ Марченко М. Н. Теория государства и права. -Москва: Проспект, 2005. С.600.

¹² Темнов Е. И. Теория государства и права. -Москва: Экзамен, 2004. С.137.

¹³ Покровский И. А. История римского права // <http://ancientrome.ru/publik/pokrov/pokr01f.htm> = ; prisijungimo laikas: 2006-08-19.

Pažymėtina, kad nors M. N. Marčenko ir E. I. Temnov juridinių faktų sampratose akcentuojami skirtingi juridinių faktų požymiai, tačiau iš esmės jos abi yra teisingos, neprieštarauja viena kitai, o priešingai, - viena kitą papildo ir sukuria išsamesnę juridinių faktų koncepciją.

Teisininkas A. Vaišvila juridinių faktų sampratą išplečia bei aiškina ją per teisės normos ir teisinio santykio prizmę. Jis teigia, kad juridiniai (teisiniai) faktai – tai konkrečios gyvenimo aplinkybės, įvykiai, su kurių buvimu teisės norma sieja konkrečių teisinių santykių, o kartu ir teisių bei pareigų atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą.¹⁴ Lietuvos teisės teoretiko suformuota definicija leidžia daryti išvadą, kad tam tikri gyvenimo faktai taps juridiniais tik tada, jei įstatymo leidėjas tokioms aplinkybėms suteiks ypatingą reikšmę, t.y. su jomis susies teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą. Analizuojamų aplinkybių ypatingumas pasireiškia ne tik tuo, kad su jomis įstatymų leidėjas sieja teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, bet ir tuo, kad jis (įstatymų leidėjas) įsipareigoja teisiškai reguliuoti santykius, atsirandančius iš minėtų aplinkybių.¹⁵ Taigi, apibendrinant galima teigti, kad ne įstatymų leidėjas sukuria šiuos faktus, bet tik jis suteikia jiems teisinių faktų statusą, lemiantį teisinių santykių kaip subjektinių teisių įgijimo pagrindą.

Akcentuotina, kad „juridinių faktų“ sąvoka kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos šalyse iš esmės skiriasi. Jei daugumoje kontinentinės teisės tradicijos valstybių juridiniai faktai siejami su teisinių santykių atsiradimu, pasikeitimu ar pasibaigimu, tai bendrosios teisės tradicijos šalyse (pavyzdžiui, Anglijoje) juridiniai faktai siejami tik su procesu ir analizuojami jo kontekste. Juridiniai faktai anglosaksų teisėje – tai aplinkybės, būtinos bylai teisingai išspręsti.¹⁶ Tokia koncepcija suponuoja mintį, kad anglosaksų teisėje „juridinių faktų“ sąvoka atitinka mūsų civilinio proceso teisėje įtvirtintą „įrodymų“ sampratą. Manytume, kad ši aplinkybė ir lemia, kad bendrosios teisės sistemos šalių civilinio proceso įstatymuose nėra įtvirtinta atskira bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo kategorija.

Paanalizuokime juridinę reikšmę turinčių faktų sampratą civilinio proceso plotmėje. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso XXVI skyriaus pavadinime „Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo“ įtvirtinta „juridinę reikšmę turinčių faktų“, o ne „juridinių faktų“ sąvoka. Taigi, kyla klausimas, koks yra šių sąvokų santykis? Mūsų nuomone, tiek juridinių faktų, tiek juridinę reikšmę turinčių faktų sampratos yra panašios. Šių sampratų turinio panašumą patvirtina LR CPK 444 straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta juridinę reikšmę turinčių faktų sąvoka, kuri iš esmės atitinka teisės teoretiko A. Vaišvilos suformuotą juridinių faktų sampratą. Manytume, kad esminis šių sąvokų skirtumas pasireiškia jų vartojimo kontekste. Sąvoka „juridinę

¹⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P.405.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ http://www.guncite.com/journals/judicial_noticehtml=; prisijungimo laikas: 2006-11-29.

reikšmę turintis faktas“ vartojama kalbant apie teisminę procedūrą, kai pareiškėjas kreipiasi į teismą, kad ši kompetentinga institucija nustatytų faktą, kuris dėl savo turinio ar formos trūkumų negali sukelti pareiškėjui teisinių pasekmių. Teismas, bylos nagrinėjimo metu išanalizavęs pateiktus duomenis ir nusprendęs, kad toks faktas tikrai buvo bei įstatymo leidėjas su juo sieja asmeninių arba turtinių teisių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, savo sprendimu pašalina fakto turėtus trūkumus, jį konstatuoja kaip juridinę reikšmę turintį faktą, tuo pačiu suteikdamas pareiškėjui galimybę siekti šio juridinio fakto sukeliamų teisinių pasekmių. Fakto „juridinės reikšmės“ požymis šiuo atveju pabrėžia ne tik teismo vykdomą funkciją,- konstatuoti, kad pareiškėjo prašomas nustatyti faktas turi ypatingą teisinę reikšmę, bet ir įtvirtina teismo kompetenciją konstatuoti tik šios rūšies faktus. Taigi, remiantis šiais teiginiais galima daryti išvadą, kad *juridinę reikšmę turintys faktai* – tai faktinės aplinkybės, kurios juridiniais faktais tampa ir gali sukelti pareiškėjui teisines pasekmes tik jas konstatavus teismui.

Pažymėtina, kad „idealaus“ juridinio fakto modelis yra įtvirtintas teisės normos hipotezėje. Joje yra tiksliai apibrėžiamas juridinis faktas, sukeliantis asmenims teises ir pareigas, jas pakeičiantis ar pabaigiantis. Taigi, teisės normos hipotezė ir joje įtvirtintas juridinis faktas – specialios prielaidos teisiniams santykiams atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti. Ši aplinkybė lemia, kad teismas, nustatydamas juridinę reikšmę turinčius faktus, turi išsiaiškinti teisinį pagrindą - konkrečią materialinę teisės normą, suteikiančią prašomam nustatyti faktui juridinę reikšmę. Nesant tokios teisės normos, nėra ir teisinio pagrindo nagrinėti pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.

Vertėtų pastebėti, kad analizuojant juridinę reikšmę turinčius faktus teisinių santykių atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo plotmėje, dažnai kyla klausimas, kaip traktuoti šiuos faktus, kai jie nustatomi tikslu atkurti nuosavybės teises. Nuosavybės teisių atkūrimas negali būti suprantamas kaip naujų civilinių teisinių santykių atsiradimo pagrindas, nes šiuo atveju yra taikoma restitucija, t.y. asmeniui yra grąžinamos jo turėtos ir neteisėtai nusavintos teisės. Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, konstitucinėmis nuostatomis privačios nuosavybės teisė buvo grąžinta į šalies teisės sistemą, o teisės aktais buvo atkurtos nutrūkusios asmenų teisės. Darytina išvada, kad teismui nustatčius juridinę reikšmę turintį faktą, jog asmuo iki nacionalizacijos valdė nuosavybės teise žemės sklypą, toks juridinis faktas neturėtų būti suprantamas, kaip pagrindas atsirasti naujiems civiliniams teisiniams santykiams, o tiesiog būtų aplinkybė, lemianti ankstesnių (buvusių iki privačios nuosavybės neteisėto nusavinimo) teisinių santykių modifikuotą tęstinumą, nes dažnai dėl objektyvių priežasčių atkurti buvusios teisinės padėties nėra galimybės.

Išanalizavę juridinių faktų sampratą, pabandykime atskleisti jų prigimtį, t.y., kodėl visuomenėje atsiranda juridiniai faktai? Drįstume teigti, kad pagrindinės priežastys yra šios: teisinių santykių sistema bei visuomeninė santvarka. Susiklostę žmonių tarpusavio santykiai-pagrindinis teisinių santykių formavimosi pagrindas. Kadangi juridiniai faktai turi savyje

informacijos apie visuomeninius teisinius santykius, jie yra aplinkybės, tiesiogiai paliečiančios visos visuomenės, o kartu ir valstybės interesus.¹⁷ Šios gyvenimo aplinkybės lemia kompetentingų valstybės institucijų buvimą, kurių pagrindinė funkcija yra įtvirtinti tas aplinkybes norminiuose teisės aktuose nustatyta forma ir tvarka. Taigi, kad aplinkybės taptų juridiniais faktais, jie turi būti nustatyta teisine forma užfiksuotos bei įstatymo leidėjo nustatyta tvarka įformintos.

Lietuvoje juridinių faktų fiksavimas - išimtinė valstybės institucijų (Civilinės metrikacijos įstaigų, Valstybės registrų ir kitų valstybės įstaigų) kompetencija. Tačiau šios institucijos ne visada gali įregistruoti tam tikrus juridinius faktus, nes neretai joms kyla abejonų dėl šių faktų egzistavimo. Dėl to įstatymų leidėjas įpareigoja teismą nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus. Nepaisant to, kad įstatymas leidžia teismui nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus, jo sprendimas savo teisine galia neprilygsta valstybės institucijų išduodamiems civilinės būklės aktams (liudijimams), o yra tik pagrindas pastarosioms išduoti dokumentus, patvirtinančius teismo nustatytus juridinę reikšmę turinčius faktus (LR CPK 448 str. 2 d.). Kyla pagrįstas klausimas, kodėl įstatymų leidėjas numato teismui pareigą nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus, tačiau jo sprendimo galia nėra prilyginama valstybės institucijų išduodamiems dokumentams, patvirtinantiems tokius faktus? Įstatymų leidėjo imperatyvus reikalavimas kreiptis į valstybinę instituciją, kuri, remdamasi teismo sprendimu, išduotų dokumentą, patvirtinantį juridinę reikšmę turintį faktą, gali būti pateisinamas valstybės siekiu sukurti vieningą juridinių faktų registracijos sistemą, fiksuojančią tam tikros rūšies juridinius faktus, iš jų kylančias teises, taip užtikrinant stabilią ir patikimą valstybinę informacinę bazę bei noru išvengti asmenų piktnaudžiavimo tariamomis subjektinėmis teisėmis.

Apibendrinant galima teigti, kad juridinę reikšmę turintys faktai- tai teismo nustatomi faktai, lemiantys asmeninių ar turtinių teisių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, užtikrinantys perėjimą nuo bendro prie konkretaus teisinio modelio, o taip pat atliekantys ir teisėtumo užtikrinimo garantiją įstatymiškai apibrėžtoje situacijoje.

1.2. Juridinę reikšmę turinčių faktų trūkumai, jų pasekmės ir šalinimo galimybės

Teismų praktikos ir LR CPK normų analizė rodo, kad bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisme inicijavimo pagrindas yra prašomų nustatyti faktų įvairūs trūkumai (defektai). Vienais atvejais jie siejasi su faktų turiniu (pavyzdžiui, darbo stažo nebuvimas sulaukus pensijinio amžiaus), kitais - su netinkamu faktų įforminimu (neišklię juridinius faktus

¹⁷ Vaišvila A. Teisės teorija.- Vilnius: Justitia, 2004. P.405.

patvirtinantys dokumentai). Todėl teorijoje dažnai kyla klausimas, kaip traktuoti trūkumų turinčius juridinius faktus, ar galima juos ištaisyti ir kas bei kaip tai turėtų padaryti.

Rusijos teisės teorijoje¹⁸ yra išskiriamas teisiniš juridinių faktų trūkumų kriterijus pagal kurį aplinkybės neturi juridinės reikšmės, jei jos neatitinka požymių, įtvirtintų teisės normos hipotezėje (*negali būti paveldėtoju pagal testamentą asmuo, kurio nenurodė testatorius savo testamente*). Manytume, kad šiuo kriterijumi turėtų vadovautis ir Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismai, sprenddami klausimą dėl pareiškėjo prašomo nustatyti juridinę reikšmę turinčio fakto žinybingumo teismui. Jeigu pareiškėjo prašomas nustatyti faktas nėra įtvirtintas teisės normos hipotezėje ir jo įstatymo leidėjas nesieja su teisinėmis pasekmėmis, galima teigti, kad toks faktas neturi juridinės reikšmės, teisiniu požiūriu yra niekinis ir jo nustatymas nėra žinybingas teismui.

Situaciją, kai aplinkybė neturi juridinės reikšmės, t.y. nesukelia jokių teisinių pasekmių, rusų teisės mokslininkė Z. D. Ivanova siūlo vadinti absoliučiu fakto juridiniu defektiškumu.¹⁹ Absoliutaus fakto juridinio defektiškumo pavyzdžių galima surasti ir Lietuvos Respublikos teismų praktikoje. LAT išnagrinėjo kasacinį skundą civilinėje byloje Nr. 3k-3-1281/2001 dėl netinkamo teisės normų aiškinimo bei taikymo pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose. Pareiškėjas F. D., siekdamas gauti vienkartinę 12 000 litų pašalpą, kurią numatė Lietuvos Respublikos valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių šeimoms įstatymas, 2000 m. kreipėsi į Raseinių rajono apylinkės teismą su prašymu nustatyti, kad 1934 m. buvo faktiškai įvaikintas S. B. Teismas konstatavo, kad šio įstatymo 2 str. 2 d. 3 p. numatė, kad minėtą pašalpą turi teisę gauti tik vaikai ir įvaikiai teisine prasme, o ne faktiniai įvaikiai, todėl pareiškėjo prašymas nustatyti faktinį įvaikinimą neturi juridinės reikšmės (turi neištaisomų defektų) ir pareiškimą atmetė. Šiaulių apygardos teismas paliko nepakeistą Raseinių rajono apylinkės teismo sprendimą. LAT su žemesnių instancijų teismų sprendimais sutiko ir paliko juos galioti.²⁰

Z. D. Ivanova išskiria ir šalutinį faktų juridinį defektiškumą, kai prašomas nustatyti faktas gali neturėti juridinės reikšmės vienoje situacijoje, tačiau tos aplinkybės gali įgyti juridinę reikšmę kitoje.²¹ Pavyzdžiui, Rusijoje nepripažinimas darbo stažo lengvatinei pensijai gauti neatima galimybės nustatyti šį faktą ir jį panaudoti pensijai bendra tvarka gauti. Šalutinį defektiškumą galima išvelgti ir mūsų aukščiau aptartoje byloje: faktinis įvaikinimas nesuteikė teisės asmeniui gauti vienkartinę 12000 litų pašalpą, tačiau jis galėjo turėti juridinę reikšmę atkuriant nuosavybės teises į faktinio tėvio turėtą žemę. Manytume, kad šalutinio defektiškumo išskyrimas neturi

¹⁸ Иванова. З. Д. Юридические факты и возникновение прав граждан//Советское государство и право.-1980. No.2 С.37.

¹⁹ Ten pat. С.72.

²⁰ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-1281/2001, F.D. v. Raseinių rajono savivaldybė.

²¹ Иванова З. Д. Юридические факты и возникновение прав граждан. Советское государство и право.-1980. No.2 С.37.

teisinio pagrindo ir reikšmės teismui nagrinėjant konkrečią bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Jeigu asmens prašomos nustatyti aplinkybės neturi juridinės reikšmės gauti vienkartinei 12000 litų pašalpai, tai tokiu atveju galima konstatuoti absoliutų prašomo nustatyti fakto juridinį defektiškumą. Jei pareiškėjas, mūsų aukščiau nurodytoje byloje, būtų kreipęsis į teismą dėl faktinio įvaikinimo nustatymo nuosavybės teisių į žemės sklypą ar mišką atkūrimo tikslu²², tai šiuo atveju faktinio įvaikinimo nustatymas galėtų turėti juridinę reikšmę ir apie absoliutų fakto juridinį defektiškumą kalbėti negalima. Gavęs pareiškimą teismas turėtų aiškintis, tik ar nėra absoliutaus defektiškumo požymių pareiškėjo prašomose nustatyti aplinkybėse, įstatymo, kuris suteikia toms aplinkybėms juridinę reikšmę, bei pareiškėjo siekiamo tikslo, kontekste. Prašomas nustatyti juridinę reikšmę turintis faktas, įstatymo nurodyta situacija, kurioje tas faktas sukelia teisinę pasekmę, bei pareiškėjo siekiamas tikslas apibrėžia bylos teismo nagrinėjimo ribas. Jeigu teismas atsisakytų nustatyti juridinę reikšmę turintį įvaikinimo faktą pareiškėjo prašomu tikslu (gauti vienkartinę 12000 pašalpą), o jį nustatytų konstatuodamas, kad jis gali turėti juridinę reikšmę atkuriant nuosavybės teises į faktinio įtėvio turėtą žemę, tai tokie teismo veiksmai, manytume, galėtų būtų vertinami kaip pareiškime nurodyto reikalavimo ribų peržengimas, nepaisant to, kad ypatingojoje teisenoje vyrauja inkvizicinis principas, numatantis aktyvų teisėjo vaidmenį. Teisėjo aktyvumas tokiu atveju turėtų pasireikšti per jo pareigą išaiškinti pareiškėjui jo teisę pakeisti reikalavimo pagrindą. Be to, tokį teismo sprendimą būtų pagrindas pripažinti negaliojančiu vadovaujantis LR CPK 329 str. 1 d.

Apžvelgus teismuose nagrinėtas bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, pagrindinės priežastys konstatuoti absoliutų fakto juridinį defektiškumą būtų tokios:

➤ *prašomo nustatyti juridinio fakto neįvykimas.* Šiuo atveju nėra net faktinės prielaidos, kad atsirastų teisinės pasekmės, t.y. atsirastų, pasikeistų ar pasibaigtų teisiniai santykiai. Pavyzdžiui, santuoka, sudaryta bažnyčioje iki 1992 m. lapkričio 2 d. (iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos²³ įsigaliojimo), nebuvo teisiškai prilyginama santuokai, įregistruotai civilinės metrikacijos įstaigoje. Ši situacija sukėlė nemažai diskusijų nustatant santuokos sudarymą bažnyčioje kaip juridinę reikšmę turintį faktą. LAT ne kartą konstatavo, kad bažnytinė santuoka, kuri buvo sudaryta bažnyčioje iki 1992 m. lapkričio 2 d., bet nebuvo įregistruota civilinės metrikacijos įstaigoje, netapo juridiniu faktu ir nesukelia jokių teisinių pasekmių, nes pagal ankščiau galiojusius įstatymus jų negalėjo sukelti, o Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip tiesioginio veikimo įstatymas, atgal negalioja;²⁴

²² Faktiniai įvaikiai gali pretenduoti į įtėvio turėtą žemės sklypą ar mišką vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1992m. gegužės 7 d. nutarimu Nr. I-2563 „Dėl priemonių agrarinei reformai plėtoti“. Valstybės žinios. 1992, Nr. 15-402.

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

²⁴ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-7-430/2001, J. K. v. Jonavos rajono civilinės metrikacijos skyrius.

➤ *prašomo nustatyti fakto negaliojimas*. Faktinėse prielaidose, sukuriančiose teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, yra pažeidimų, kuriems esant teisinių pasekmių atsiradimas negalimas. Pavyzdžiui, neteisėtai įgijus daiktą (pavogus) nuosavybės teisės įgijimo įgyjamąją senatimi fakto nustatymas, nesukels teisinių pasekmių, nes daikto valdymo prielaidos bus neteisėtos. Šioje situacijoje galima pritaikyti vieną pagrindinių teisės principų *ex injuria jus non oritur*²⁵.

Teisės teorijoje egzistuoja vieninga nuomonė, kad mažareikšmis pažeidimas, susijęs su juridinio fakto dokumentiniu įforminimu, neturėtų būti laikomas esminiu teisės pažeidimu, bei teismo ar kitų kompetentingų institucijų galėtų būti pašalinamas. Pavyzdžiui, vienas iš trūkumų šalinimo būdų yra numatytas LR CPK 444 str. 2 d. 4 p.

Vertinant Lietuvos įstatymo leidėjo veiksmus faktų su trūkumais reglamentavimo srityje, galima daryti išvadą, kad jis, nustatydamas teismams pareigą ištaisyti faktų turinio ar formos trūkumus, linkęs reguliuoti defektų turinčius juridinius faktus. Manytume, kad pagrindinė priežastis, sąlygojanti tokią įstatymų leidėjo nuostatą, yra juridinių faktų svarba asmens teisėms ir pareigoms, o kartu ir visuomenės teisinių santykių raidos stabilumui. Stabilūs ir tinkamai teisiškai reguliuojami visuomeniniai teisiniai santykiai yra teisinės valstybės siekis.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad fakto juridinio defektiškumo situacija – tai situacija, kai faktas neturi kai kurių būtinų požymių arba turi įstatymo nenumatytus požymius ir dėl to valstybės institucijos savo kompetencijos ribose įpareigtos šiuos trūkumus šalinti, kad faktas įgytų juridinę reikšmę.

1.3. Teismo nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai, jų įvairovė

Jau minėjome pirmuosiuose skyriuose, kad pagal Lietuvos Respublikos įstatymus juridinę reikšmę turinčius faktus nustato teismas. Nepaisant to, tiek teisinėje literatūroje, tiek naujų teisės aktų priėmimo metu yra diskutuojama, kodėl juos turi nustatyti teismas, juk šios valstybinės institucijos vykdoma išimtinė teisingumo funkcija geriausiai atsiskleidžia sprendžiant tarp šalių kilusius ginčus. Teismas, nustatydamas juridinę reikšmę turinčius faktus, dažniausiai nesprenžia jokio ginčo, o tik konstatuoja tam tikras aplinkybes, patikrina, ar yra įstatymo nustatytos sąlygos priimti vienokį ar kitokį sprendimą dėl fakto nustatymo.²⁶

Manytume, kad atsakymo, kodėl teismas nustato juridinę reikšmę turinčius faktus, reikėtų ieškoti ypatingosios teisenos prigimtyje. Ypatingosios teisenos bylų sąrašas yra nustatomas įstatymų leidėjo, vadovaujantis tikslingumo kriterijumi, kuris šiuo atveju pasireiškia kaip siekis

²⁵ Iš neteisės teisė nekyla.

²⁶ Nekrošius V. Ypatingoji teiseną civiliniame procese- prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teiseną ir reforma (lyginamoji analizė)//Teisė.1999, Nr.33(3).P.47.

apsaugoti privačių asmenų teises, visuotinai pripažįstamas bei įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Europos Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijoje²⁷ ir kituose teisės aktuose.

Nenorėtume visiškai sutikti su teisininko V. Nekrošiaus nuomone, kad teismas, nustatydamas juridinę reikšmę turintį faktą, nevykdo teisingumo funkcijos. Teismas, mūsų nuomone, ją vykdo, tačiau analizuojamos kategorijos bylų kontekste teisingumo samprata skiriasi: šiuo atveju teisingumas pasireiškia ne per ginčo išsprendimą, bet per teisingą aplinkybių konstatavimą ir sudarymą prielaidų asmeniui įgyti tam tikras teises ateityje.

Nelaikytume didelio teisėjų darbo krūvio pagrindine priežastimi dėl kurios juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylos iš viso negalėtų būti nagrinėjamos bendrosios kompetencijos teismuose. Ši savo teiginį pagrįstume Europos Ministrų Tarybos Rekomendacijos Nr.(86) 12 „Dėl teisėjų darbo krūvių mažinimo“²⁸ nuostatomis, kuriose siūloma šalims narėms palapsniui mažinti teisėjų darbo krūvius perduodant dalį bylų nagrinėti neteisminėms institucijoms ir tik jų neišsprendus minėtose institucijose turi būti įstatymuose numatyta galimybė kreiptis į teismą. Atlikus Lietuvos Respublikos teisės aktų analizę galima teigti, kad ši nuostata mūsų valstybėje yra įgyvendinta, nes dažniausiai kreiptis į teismą su pareiškimu dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo galima tik laikiusis išankstinės neteisminės pareiškimo nagrinėjimo tvarkos (pirmiausia reikia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas dėl dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą, išdavimo, ir tik joms atsisakius jį išduoti, galima kreiptis į teismą).

Suteikimas teisės kai kuriuos juridinę reikšmę turinčius faktus nustatyti kitoms valstybės institucijoms taip pat laikytinas alternatyva teisėjų darbo krūviui mažinti. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Žemės reformos įstatymo 15 straipsnyje²⁹ numatyta apskrities viršininko funkcija – asmeninio ūkio žemės suteikimo fakto patvirtinimas, kai nėra išlikę ši faktą patvirtinantys dokumentai arba dokumentai buvo parengti nesilaikant teisės aktuose nustatytos tvarkos ir t.t.

Manytume, įstatymo leidėjo sprendimas perduoti tam tikrų juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą apskrities viršininkui yra teisiškai nepateisinamas dėl tokių priežasčių:

- ši apskrities viršininko funkcija yra nesuderinama su jo įgaliojimais žemėtvarkos ir žemės ūkio srityje, įtvirtintais Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymo 10 straipsnyje.³⁰ Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo delegavimas apskrities viršininkui prieštarauja apskrities, kaip įstatymų vykdomosios valdžios institucijos, paskirčiai bei kompetencijai,

²⁷ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios.1995, Nr.40-987.

²⁸ Europos Ministrų Tarybos Rekomendacija Nr.(86) 12 „Dėl teisėjų darbo krūvių mažinimo“// <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=690978&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45170> =; prisijungimo laikas: 2006-09-10.

²⁹ Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas//Valstybės žinios.1991, Nr.24-653.

³⁰ Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 35-876.

išplaukiančiai iš valdžių padalijimo principo.³¹ Vykdamosios valdžios pagrindinė funkcija - valstybinės valdžios įgyvendinimas vykdamas įstatymus ir kitus teisės aktus, o ne tam tikrų aplinkybių konstatavimas ir teisingumo vykdymas jas nustatant. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymas³² imperatyviai nustato, kad teisingumo vykdymas yra išimtinė teismo funkcija, kurios negali vykdyti kita institucija;

- vykdomosios valdžios institucijai, nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus, tampa neprivalomas civilinio proceso įrodinėjimo taisyklių, įrodymų leistinumą ir liečiamumą kriterijų laikymasis, o tai leidžia kvestionuoti šios institucijos priimtų sprendimų teisėtumą ar pagrįstumą;
- asmuo, manydamas, kad vykdomosios valdžios institucija priėmė neteisėtą ir nepagrįstą sprendimą dėl juridinę reikšmę turinčių fakto nustatymo, skundžia jį administraciniam teismui, kurio kompetencija nėra juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas, o tik administracinių teisės aktų teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimas. Šių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priskyrimas vykdomosios valdžios institucijoms nepagrįstai išplečia ir administracinio teismo kompetencijos ribas, nes, peržiūrėdamas institucijos priimtą sprendimą ir aiškindamasis jo teisėtumą, jis privalo nustatyti, buvo ar ne juridinę reikšmę turintis faktas. Jeigu administracinis teismas konstatuotų, kad vykdomosios valdžios institucija, turėdama svarius įrodymus, nenustatė juridinę reikšmę turinčio fakto, reikštų ne tik skundžiamo sprendimo neteisėtumą, bet kartu ir juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymą. Ši aplinkybė liudija, kad tokiu būdu sumažinus teisėjų darbo krūvį bendrosios kompetencijos teismuose, jis padidės administraciniuose teismuose.

Išvardintų aplinkybių visuma leidžia daryti išvadą, kad šios funkcijos priskyrimas apskrities viršininkui, t.y. vykdomajai institucijai, negali būti vertinamas kaip svarios alternatyvos sukūrimas bendrosios kompetencijos teismams, nes apskrities viršininkas be įstatymiškai reglamentuotos procedūros negali taip išsamiai išanalizuoti aplinkybių ir nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kaip tai gali padaryti teismas, nagrinėdamas bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo LR CPK nustatyta tvarka.

Atlikus LR CPK XXVI skyriaus „Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo“ teisės normų analizę, galima teigti, kad teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų pagrindiniai požymiai, yra šie:

- nuo jų priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas, pasibaigimas;
- šių faktų negali nustatyti jokia kita valstybės institucija;

³¹ Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto 2004 m. birželio 8 d. papildoma išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Žemės reformos įstatymo 15 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“ // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235136; prisijungimo laikas: 2006-09-19.

³² Lietuvos Respublikos teismų įstatymas// Valstybės žinios. 1994, Nr. 83-1555.

- nėra dokumentų, patvirtinančių tuos faktus ir asmuo negali jų gauti iš kitų institucijų.

Dabartinis LR CPK 444 str. 2 d., kaip ir 1964 m. LR CPK, pateikia nebaigtinį teisme nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų sąrašą. Tokią reglamentaciją lemia nuolat besikeičiantys visuomeniniai santykiai bei šiuolaikinėje valstybėje įtvirtinta ir vyraujanti austrų teisininko Eugenijaus Ėrlichio suformuluota *gyvosios teisės koncepcija*, pagal kurią valstybės teisė turi būti universali, teisės normų turinys turi keistis kintant visuomeniniams santykiams, kad atitiktų visuomenės poreikius ir tinkamai juos reglamentuotų.³³

Lyginant dabartiniame LR CPK įtvirtintą pavyzdinių juridinę reikšmę turinčių faktų sąrašą su 1964 m. LR CPK buvusių pavyzdinių sąrašų matyti, kad tipišku juridinę reikšmę turinčių faktų dabartiniame LR CPK yra nurodyta šiek tiek mažiau - aštuoni, tuo tarpu 1964 m. LR CPK buvo net keturiolika. Manytume, kad tokį reglamentavimą lėmė aplinkybė, kad kai kurių faktų nustatymas jau praranda juridinę reikšmę, nes įstatymuose buvo įtvirtintas ribotas terminas, nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad jis sukurtų tam tikras teises pasekmes.

Pavyzdiniame sąrašė nurodytus juridinę reikšmę turinčius faktus pagal teismo konstatuojamų aplinkybių pobūdį sąlyginai galima suskirstyti:

- teismo nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai *per se*, t.y. teismas nustato patį juridinę reikšmę turintį faktą;
- teismo nustatomi *netinkamo juridinio fakto įforminimo atvejais*³⁴ (šiuo atveju juridinis faktas buvo nustatytas ir įformintas, tačiau nėra jį patvirtinančių dokumentų).

Daugiausia LR CPK 444 str. 2 d. nurodytų faktų būtų priskirtini 1-ajai grupei, o 2 -jai priskirtini tik keli.

Kaip minėjome darbo pradžioje dėl darbo apimties ribotumo, analizuosime tik dažniausiai Vilniaus rajono apylinkės teisme nustatinėtus juridinę reikšmę turinčius faktus. Kadangi teismine tvarka nustatomų faktų juridinė reikšmė yra apsprendžiama materialine teise, todėl, analizuodami juridinę reikšmę turinčius faktus, remsimės tiek LR CK, tiek kitų teisės aktų nuostatomis. Atlikus tyrimą, kurio rezultatai yra pateikti priede Nr.2, paaiškėjo, kad į Vilniaus rajono apylinkės teismą dažniausiai buvo kreipiamasi dėl:

Giminystės santykių nustatymo (LR CPK 444 str. 2 d. 1 p). Giminystės sampratą atskleidžia LR CK 3.130 str. 1 d., kurioje įtvirtinta, kad giminystė – tai kraujo ryšys tarp asmenų, kilusių vienas iš kito arba iš bendro protėvio. Nustatydamas giminystės juridinę reikšmę turintį faktą teismas privalo išsiaiškinti aplinkybę, kad pareiškėjas yra kilęs arba iš vieno protėvio, arba iš to paties asmens, o taip pat, kad prašomas nustatyti giminystės artumo laipsnis sukels pareiškėjui

³³ Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai.- Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 245.

³⁴ Įforminimas šiuo atveju suprantamas ne turinio, bet formos požiūriu.

teisinius padarinius.³⁵ Dažniausiai giminystės faktas nustatomas tikslu priimti palikimą arba atkurti nuosavybės teises.³⁶

Pastebėtina, kad vienoks įpėdinių sąrašas ir jų eiliškumas buvo nustatytas 1964 m. LR CK 573 str.³⁷, po to šio kodekso pakeitimu³⁸ buvo išplėstas įpėdinių ratas ir pakeista jų paveldėjimo eilė. Dar kitokį įpėdinių sąrašą numato šiuo metu galiojantis LR CK. Todėl teismas, nustatydamas giminystės faktą, turi atsižvelgti, koks pareiškėjo giminystės ryšys buvo palikimo atsiradimo metu.

Asmenų giminystės ryšius patvirtina civilinės būklės aktai ir jų pagrindu išduodami liudijimai, todėl šie faktai nustatomi teisme tik tuo atveju, jei dokumentų, patvirtinančių giminystės faktą, nėra ir pareiškėjas jų negali gauti jokia kita tvarka arba negalima atkurti prarastų dokumentų.

Pagal šį punktą negalima nustatyti vaiko tėvystės ar motinystės fakto, taip pat įvaikinimo teisinių santykių, nes jie turi būti nustatomi vadovaujantis LR CPK 444 str. 2 d. 9 p.

Pažymėtina, kad ypatingosios teisenos tvarka teismas sprendžia ir bylas dėl civilinės būklės aktų registravimo atkūrimo, pakeitimo, papildymo, ištaisymo ar anuliavimo (LR CPK XXXII skyrius). Taigi, šia tvarka, galima atkurti ir pakeisti civilinės būklės aktą, kuriuose nustatyti giminystės ryšiai, duomenis. Kartais praktikoje iškyta problema, kaip atskirti šias dvi kategorijas bylų ir pagal kokias taisykles nagrinėti pareiškimą. Manytume, kad pagrindiniu kriterijumi atskirti šias bylų kategorijas yra dokumentų, patvirtinančių giminystės santykius, buvimas. Pareiškimas nustatyti giminystės juridinę reikšmę turintį faktą paduodamas tada, kai nėra jį patvirtinančių dokumentų arba jie yra dingę, o prašant ištaisyti įrašus dokumente - giminystės faktas yra nustatytas, taip pat yra šį faktą patvirtinantys dokumentai, tačiau jie turi turinio trūkumų, kas lemia iškreiptus civilinius teisinius santykius, todėl juose įtvirtinti duomenys taisytini LR CPK XXXII skyriuje nustatyta tvarka.

Gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo ar nutraukimo, partnerystės, mirties ar kitų civilinės būklės aktų įregistravimo faktų nustatymo (LR CPK 444 str. 2 d. 3 p.). Vadovaujantis šiuo punktu teismas nustato ne patį gimimo, mirties ar kitą faktą, bet tik jo įregistravimo faktą. Šiuos faktus registruoja civilinės metrikacijos įstaigos ir išduoda juridinio fakto įregistravimo liudijimus (pažymas). Todėl prieš kreipiantis į teismą dėl šių fakto nustatymo, pareiškėjas turi kreiptis į civilinės metrikacijos įstaigas dėl pakartotinio liudijimo išdavimo ar įrašo atkūrimo (išankstinė tvarka). Teismas turi reikalauti, kad prie pareiškimo būtų pridėta civilinės metrikacijos įstaigos pažyma apie tai, ar yra išlikusios šių faktų registravimo knygos. Tais atvejais, kai jos yra

³⁵LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“//Teismų praktika.2005.Nr.24. P.185.

³⁶Ten pat.

³⁷Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios, 1964. Nr.19-138.

³⁸Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios, 1994. Nr. 44-805.

išlikusios visiškai, bet jose nėra įrašo ar kitų įrodymų, patvirtinančių šių faktų įregistravimą, teismas jų įregistravimo fakto nustatyti negali.³⁹ Jeigu pareiškėjas turi įregistravimo faktą patvirtinančius dokumentus ar įstatymo nustatyta tvarka patvirtintus jų nuorašus, tačiau juose neteisingai nurodyti duomenys, tokiu atveju gali būti sprendžiamas klausimas tik dėl civilinės būklės aktų įrašų pakeitimo, papildymo, ištaisymo LR CPK 514-516 straipsniuose reglamentuota tvarka. Šiame punkte paminėti „kiti civilinės būklės aktai“ asmenims išduodami siekiant patvirtinti vardo, pavardės, tautybės pakeitimą ir kitus juridinius faktus, nurodytus Civilinės metrikacijos taisyklių 2 punkte⁴⁰.

Pasitaiko atveju, kai teismai netinkamai interpretuoja šiame punkte įtvirtinto juridinę reikšmę turinčio fakto turinį. Tokią situaciją pailiustruoja LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-497/2004: pareiškėjas J.A. kreipėsi į teismą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad D. S. ir K. B. nuo 1996 metų yra sugyventiniai, juos sieja partnerystės santykiai, jie bendrai naudojami turimu turtu. Šio fakto nustatymo tikslas - 64000 litų skolos iš K. B. išieškojimas, nes jis visą savo turtą perregistravo D. S. vardu. LAT konstatavo, kad partnerystės juridinis faktas šioje byloje negali būti nustatytas, nes partnerystė teisiškai buvo įtvirtinta tik naujajame LR CK. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 28 straipsnyje nustatyta, kad LR CK trečiosios knygos XV skyriaus normos dėl bendro gyvenimo neįregistravus santuokos įsigalioja nuo įstatymo, reglamentuojančio partnerystės įregistravimo tvarką, įsigaliojimo momento. Kadangi šis įstatymas nebuvo priimtas, gyvenimo kartu, nesudarius santuokos, faktas nesukelia jokių teisinių pasekmių, todėl J. A. prašomas nustatyti partnerystės faktas neturi juridinės reikšmės.⁴¹ Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad pareiškėjas netinkamai savo pareiškime nurodė ir procesinį pagrindą, t.y. LR CPK 444 str. 2 d. 3 p. Remdamasis šiuo punktu teismas galėtų nustatyti tik partnerystės įregistravimo juridinį faktą, bet ne faktinius partnerystės santykius. Teismas galėtų nustatyti partnerystės juridinį faktą, vadovaudamasis LR CPK 444 str. 2 d. 9 p.

LAT savo praktikoje ypač daug dėmesio skyrė įvaikinimo įregistravimo fakto nustatymui, pabrėždamas, kad jam būdinga dviejų juridinę reikšmę turinčių faktų sudėtis: dėl įvaikinimo turi būti priimtas valstybinės valdžios institucijos (nuo 2001 m. liepos 1 d. teismo) sprendimas; įvaikinimas turi būti įregistruotas civilinės metrikacijos įstaigoje.⁴² Teisiniai įvaikinimo padariniai atsiranda antrojo juridinio fakto – įvaikinimo registravimo pagrindu-, o jeigu pagal 2000 m. LR

³⁹ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje// Teismų praktika. 2005. Nr. 24. P.186.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymas Nr. 1r-160 „Dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2006. Nr. 65-2415.

⁴¹ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-497/2004, J. A. v.D. S., K. B.

⁴² LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr.56 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso teisės normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga// Teismų praktika. 2005. Nr.24. P.206.

CK vaikas buvo įvaikintas teismo sprendimu, - nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos, išskyrus LR CK 3.222 straipsnio 4 dalyje nustatytą išimtį (įvaikintojai laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą nuo teismo nutarties perkelti vaiką į šeimą įsiteisėjimo). Tačiau įvaikinimo įregistravimas bus teisėtas tik tada, jeigu jis bus atliktas pirmojo juridinio fakto (teismo sprendimo) pagrindu. Nustačius, kad civilinės būklės aktų registravimo knygoje įrašas apie įvaikinimą atliktas be valdžios institucijos (nuo 2001 m. liepos 1 d. be teismo) sprendimo, įvaikinimo įregistravimas nebus teisėtas. Priešingu atveju, fizinio asmens įvaikinimo juridinis faktas galėtų būti paneigiamas remiantis vien prielaidomis.⁴³

Teisę nustatančių dokumentų priklausymo asmeniui, kurio vardas, pavardė, tėvo vardas, nurodyti dokumente, nesutampa su to asmens dokumente, patvirtinančiame tapatybę, ar gimimo liudijime nurodytu vardu, pavarde ar tėvavardžiu fakto nustatymo (LR CPK 444 str. 2 d. 3p.). Teisę nustatančiu dokumentu gali būti pripažįstamas, bet koks dokumentas, kurio pagrindu gali atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti asmens teisės (pavyzdžiui, nukentėjusiojo nuo 1939-1990 metų okupacijų teisinio statuso pažymėjimas, pažymėjimas apie įrašymą į išstremtų asmenų sąrašą ir kt.). Pažymėtina, kad teismas, nustatydamas faktą, jog teisę nustatantis dokumentas priklauso tam tikram asmeniui, neturi teisės keisti ar papildyti tuose dokumentuose esančių duomenų. Pagal šią teisės normą negali būti nustatomas faktas, kad dokumentas priklauso ne fiziniam, bet juridiniam asmeniui. Ši aplinkybė turi būti nustatoma vadovaujantis LR CPK 444 str. 2 d. 9 p.

Vilniaus rajono apylinkės teisme buvo nagrinėjama byla Nr. 2-125-494/2005, kurioje pareiškėjas Nikolajus Ponomariovas prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad Lietuvos centrinio valstybės archyvo 2005-07-20 pažyma Nr. R4-2846, kurioje įrašyta, kad Mikas Panamarovas, gim. 1940-01-03 Lenkijoje, 1941 m. iš Suvalkų apskrities perkeltas į Lietuvą, Kauno apskrities Jonavos valsčiaus Ruklos kaimą, priklauso Nikolajui Ponomariovui. Šį faktą pareiškėjas siekė nustatyti tikslu įgyti nuo okupacijų nukentėjusio asmens statusą.⁴⁴ Teismas, įvertinęs bylos nagrinėjimo metu surinktus įrodymus, pareiškimą tenkino ir nustatė juridinę reikšmę turintį faktą, kad Lietuvos centrinio valstybės archyvo išduota pažyma priklauso pareiškėjui.

Pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo (LR CPK 444 str. 2 d. 5 p.). Šis faktas nustatomas, jei pareiškėjas buvo įstatymų nustatyta tvarka įgijęs nuosavybės teisę į nekilnojamąjį turtą, turėjo nuosavybės teisę patvirtinančius dokumentus, tačiau jie neišlikę. Įstatymo leidėjas nekonkretizuoja, kokiam pastatui gali būti nustatyta valdymo teisė, bet manytume, kad ji gali būti nustatyta tiek gyvenamajam namui, tiek ūkinės komercinės paskirties

⁴³ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr.56 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso teisės normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga// Teismų praktika. 2005. Nr.24. P.206.

⁴⁴ Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2-125-494/2006 N.P. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

ar pagalbiniam pastatui, tačiau jie visi privalo turėti vieną esminę savybę - materialinę išraišką, t.y. turi būti pastatyti. Ši teiginį patvirtina LAT nutartis, priimta išnagrinėjus kasacinį skundą byloje, kurioje pareiškėjas prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad jam gražintame nuosavybės teisėmis žemės sklype yra išlikę buvusios sodybos pamatai. Pareiškėjui šio fakto nustatymas buvo reikalingas gauti leidimą statyti naują gyvenamąjį namą senojo namo vietoje. Tokius reikalavimus nustatė teisės aktai, reglamentavę statybos vykdymo tvarką valstybės saugomose teritorijose, kuriai ir priklausė pareiškėjo nurodytas žemės sklypas. Kadangi buvo išlikę tik senosios sodybos pamatai, kurie nelaikytini pastatu, todėl teismas atsisakė nustatyti tokį juridinį faktą kaip nesukeliantį teisinių pasekmių.⁴⁵

Vadovaujantis šiuo punktu negalima nustatyti pastatų valdymo nuosavybės teise fakto, jei jie nustatyta tvarka nebuvo įregistruoti, nors nėra savavališki statiniai. Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo turto registro įstatyme⁴⁶ reglamentuota, kad pastatyti nesavavališki pastatai turi būti įregistruojami ir tik tada šis faktas gali būti panaudotas prieš trečiuosius asmenis. Taigi, asmuo, teisėtai pastatęs pastatą, nuosavybės teisę į jį turi įregistruoti administracine tvarka. Jeigu Nekilnojamojo turto registras atsisako įregistruoti nuosavybės teisę, tai asmuo gali šį veiksma skųsti įstatymo nustatyta tvarka administraciniam teismui.⁴⁷

Pagal šį punktą taip pat negali būti patvirtinamas pastato, žemės valdymo nuosavybės teisės pagal įgyjamąją senatį įgijimo faktas, nes tokiam faktui nustatyti įstatymų leidėjas numato specialią tvarką (LR CPK 530-533 str.). Pažymėtina, kad šis reglamentavimas iš esmės skiriasi nuo 1964 m. LR CPK numatytos tvarkos. Jame nuosavybės įgijimo faktas įgyjamąją senatimi buvo priskirtas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo kategorijai ir buvo nagrinėjamas vadovaujantis LR CPK 272 str. 15 p. Tik 2001 metais 1964 m. LR CPK buvo papildytas dvidešimt šeštuoju⁽¹⁾ skirsniu, kuris numatė atskirą nuosavybės teisės įgijimo fakto pagal įgyjamąją senatį nustatymo tvarką.⁴⁸ Dabartinis LR CPK numato taip pat atskirą šių juridinių faktų nustatymo tvarką. Manytumėme, kad tikslinga nustatyti tam tikrus kriterijus, kurie leistų atriboti šių dviejų juridinių faktų nustatymą (valdymo fakto nustatymas pagal LR CPK 444 str. 2 d. 5 p. ir valdymo fakto įgyjamąją senatimi nustatymas pagal LR CPK LR CPK 530-533 str.) bei apsvarstyti, ar buvo tikslinga šių faktų nustatymą priskirti skirtingoms bylų kategorijoms. Pagrindiniai kriterijai, leidžiantys atriboti šių faktų nustatymą, mūsų nuomone, yra:

- skirtingas teismo nagrinėjimo dalykas. Pagal analizuojamą punktą yra nustatomas nuosavybės įgijimo faktas praeityje kitokiu nei įgyjamosios senaties būdu, o nustatant

⁴⁵ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-562/2005, L. Z. v. R. V. Z.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 100-2261.

⁴⁷ LAT Civilinių bylų skyriaus 2002-02-08 konsultacija Nr. A3-65. Teismų praktika. 2002. Nr.17. P. 467.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 2001, Nr. 55-1947.

nuosavybės teisės įgijimo įgyjamą senatimi faktą – nuosavybės teisės įgijimas įgyjamosios senaties būdu;

➤ skirtingas pareiškėjo tapimo savininku momentas. Nustačius valdymo faktą pagal LR CPK 444 str. 2 d. 5 p. pareiškėjas daikto savininku laikomas ne nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos, o nuo to momento, kai jis įgijo tam tikru pagrindu nuosavybės teisę praeityje. Vadinasi, tokiu teismo sprendimu yra patvirtinama, kad pareiškėjas visą laiką nuo valdymo pradžios iki teismo sprendimo priėmimo dienos valdė daiktą nuosavybės teise. Tuo tarpu nustatant nuosavybės teises pagal įgyjamą senatį, asmuo daikto savininku laikomas nuo įgyjamosios senaties termino suėjimo (nekilnojamojo daikto įgyjami senatis – 10 metų, kilnojamojo daikto – 3 metai).

Atsižvelgus į aukščiau išvardintas aplinkybes bei į tam tikrus bylų nagrinėjimo procesinius ypatumus, taikomus nustatant nuosavybės teisės įgijimo pagal įgyjamą senatį faktą (LR CPK 533 str.), šių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo atskyrimas buvo tikslingas.

Palikimo priėmimo, taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo (LR CPK 444 str. 2 d. 8 p.). LR CK 5.50 str. 1 d. reglamentuoja, kad asmuo įgyja teisę į palikimą jį priimdamas. Įstatymas numato tris būdus, kuriais įpėdiniai gali priimti palikimą: faktiškai pradėdant jį valdyti; kreipiantis į palikimo vietos apylinkės teismą dėl turto apyrašo sudarymo; paduodant palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą apie palikimo priėmimą. Vilniaus rajono apylinkės teisme į teismą dažniausiai buvo kreiptasi su prašymu nustatyti palikimo priėmimo faktą, pradėjus faktiškai jį valdyti. Šis faktas nustatomas remiantis palikimo atsiradimo momentu paveldėjimo santykius reglamentavusiais įstatymais. Tai, kad palikimą yra priėmę kiti įstatyminiai įpėdiniai, nėra pagrindas atsisakyti nagrinėti prašymą dėl palikimo priėmimo ar palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo.⁴⁹

Pastebėtina, kad kartais naudingiau kreiptis į teismą dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo nei dėl praleisto termino palikimui priimti atnaujinimo. Terminui atnaujinti būtina pareikti svarius įrodymus, patvirtinančius, kad terminas palikimui priimti buvo praleistas dėl svarbių priežasčių. Svarbiomis priežastimis teismų praktikoje nepripažįstamos komandiruotės, taip pat ne visais atvejais svarbia priežastimi pripažįstama ir liga.⁵⁰ Tuo tarpu palikimo priėmimo faktui nustatyti reikia pateikti tik įrodymus, kad palikimą sudarantis turtas buvo pradėtas valdyti kaip savas, t.y. pateikti dokumentus, kad juo buvo rūpinamasi kaip savu, mokami mokesčiai ir t.t. Vilniaus rajono apylinkės teisme nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 2-1491-562/2006 pareiškėja N. B. prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad ji po tetos E. M mirties priėmė palikimą, t.y.

⁴⁹ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje// Teismų praktika.2005. Nr.24. P.188.

⁵⁰ LAT 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr.39 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas apibendrinimo apžvalga“//Teismų praktika.2002. Nr.18. P.232-234.

butą ir mirusiosios indėlį banke.⁵¹ Pastebėtina, kad N. B. kaip pareiškimo pagrindą nurodė aplinkybes, kad ji, gyvendama kartu su palikėja, faktiniais veiksmais, priėmė palikimą ir pradėjo jį valdyti. Šis pareiškimo pagrindas yra ydingas, nes teisė į palikimą atsiranda ir turtas gali būti pradėtas faktiškai valdyti tik po asmens mirties, todėl pareiškėjai N. B. reikėjo įrodyti aplinkybes, kad ji pradėjo palikimą valdyti kaip savą tik po E. M. mirties. Teismas, remdamasis liudytojų parodymais, pripažino juridinę reikšmę turintį faktą, kad N. B. pradėjo faktiškai valdyti E. M. palikimą po jos mirties, todėl įgijo teisę įregistruoti butą savo vardu bei atsiimti indėlį banke.

Pasitaiko atvejų, kad teismai klaidingai savo nutartyse teigia, jog palikimo priėmimo faktą gali patvirtinti kitos institucijos ar pareigūnai. Pažymėtina, kad nė vienas teisės aktas nenumato tokios tvarkos, tai yra išimtinė teismų kompetencija.⁵²

LR CPK 444 str. 2 d. 9 p. yra procesinis pagrindas teismui nustatyti faktinį įvaikinimą, pripažinti asmenį nukentėjusiuoju nuo 1939-1990 m. okupacijos, nustatyti tėvystės faktą mirus spėjamam vaiko tėvui, kitus juridinę reikšmę turinčius faktus.

Faktiniam įvaikinimui juridinę reikšmę suteikė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. gegužės 7 d. nutarimas Nr. I-2563 „Dėl priemonių agrarinei reformai plėtoti“, kurio 3 p., buvo reglamentuota, kad tais atvejais, kai faktiniai tėviai įvaikinimo juridškai nėra įforminę, įvaikinimo faktas gali būti nustatytas teismo sprendimu. Tačiau faktinis įvaikinimas turi juridinę reikšmę tik atkuriant nuosavybės teises į faktinio tėvio turėtą mišką arba žemę. Pretenduojant atkurti nuosavybės teises į kitą nekilnojamąjį turtą: vandens telkinius, gyvenamuosius namus, jų dalis, faktinis įvaikinimas juridinės reikšmės neturi.

Pareiškėjai, vadovaudamiesi LR CPK 444 str. 2 d. 9 p., dažnai kreipiasi į Vilniaus rajono apylinkės teismą su pareiškimais nustatyti ištrėmimo priverstiniais darbais juridinę reikšmę turintį faktą tikslu įgyti nuo okupacijų nukentėjusio asmens teisinį statusą. Civilinėje byloje Nr. 2-518-341/2006 pareiškėjas prašė nustatyti, kad jis nuo 1945-03-01 iki 1948-06-01 buvo ištrėmtas darbais iš Lietuvos į Donbaso spec. lagerį, tačiau teismas paliko pareiškimą nenagrinėtu, nes pareiškėjas nesilaikė išankstinės dokumentų, patvirtinančių šį faktą, gavimo tvarkos, numatytos Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymo 3 str.⁵³

Pasitaiko atvejų, kai asmenys kreipiasi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, tačiau teismas atsisako priimti pareiškimus, motyvuodamas, kad šie faktai gali būti nustatyti tik ginčo teisenos tvarka. Pavyzdžiui, teismas nenustato prekių ženklo plataus žinomumo

⁵¹ Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2-1491-562/2006, N. B. v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija.

⁵² LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr.56 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso teisės normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga// Teismų praktika. 2005. Nr.24. P.216.

⁵³ Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-518-341/2006, H. P. v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija.

fakto, kaip juridinę reikšmę turinčio fakto, nes ženklo pripažinimas plačiai žinomam nesiejamas su plačiai žinomo savininko nustatymu ir įvardijimu. Pripažįstant ženklą plačiai žinomam yra sprendžiamas teisės klausimas, kurio negalima išspręsti ypatingosios teisenos tvarka.⁵⁴ Teisės klausimai yra sprendžiami ginčo teisenai, kurioje yra šalys (ieškovas ir atsakovas) su priešingais interesais ir su visomis iš to išplaukiančiomis procesinėmis pasekmėmis.

Vertėtų pažymėti, kad teismas konstatuoja juridinę reikšmę turinčius faktus ne tik nagrinėdamas bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo LR CPK XXVI skyriaus nustatyta tvarka, bet ir sprenddamas kitas bylas, priskirtinas ypatingajai teisenai (bylas dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar bylas dėl asmens pripažinimo nežinia kur esančiu ir kitas), nors yra autorių teigiančių priešingai. Nesutiktume su rusų teisės profesoriaus A. Bonerio⁵⁵ nuomone, kad teismas, pripažindamas asmenį neveiksniu, konstatuoja tik asmens teisinio statuso pasikeitimą, bet nenustato juridinę reikšmę turinčio fakto. Manytume, kad asmens pripažinimas neveiksniu yra juridinę reikšmę turintis faktas dėl šių priežasčių:

- pripažintas neveiksniu asmuo negali savarankiškai dalyvauti teisiniuose santykiuose. Jo teisės įgyvendina globėjai, todėl atsiranda nauji teisiniai santykiai;
- asmens pripažinimas neveiksniu lemia kai kurių civilinių teisinių santykių pasibaigimą. Pavyzdžiui, asmens pripažinimas neveiksniu lemia atstovavimo santykių pabaigą LR CK 2.147 str. 1d. 6 p.;
- asmenį pripažinti neveiksniu gali tik teismas.

Išvardintos aplinkybės byloja, kad asmens pripažinimas neveiksniu lemia ne tik jo teisinio statuso pasikeitimą, bet yra ir juridinę reikšmę turintis faktas, įtakojantis civilinių teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą. Vienintelis skirtumas, kodėl analizuojamas juridinę reikšmę turintis faktas nustatomas atskira tvarka, - šio fakto nustatymo procesiniai ypatumai (pavyzdžiui, pripažįstant asmenį neveiksniu teismas privalo skirti teismo psichiatrijos ekspertizę ir t.t). Magistrinio darbo tema leidžia daryti prielaidą, kad ir kai kurios kitos ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamos bylos galėtų būti šio darbo tyrimo objektu. Kadangi šio darbo apimtis yra ribota, analizuojame tik juridinę reikšmę turinčių faktų, reglamentuotų LR CPK XXVI skyriuje nustatymą. Minėta situacija suponuoja mintį, kad būtų tikslinga pataisyti šio skyriaus pavadinimą ir vadinti jį „**Bylos dėl kai kurių juridinę reikšmę, turinčių faktų nustatymo**“.

Tačiau neužtenka, pareiškėjui savo pareiškime nurodyti, kad jo norimo nustatyti juridinę reikšmę turinčio fakto konstatavimas yra priskirtas teismo kompetencijai. Tam, kad teismas priimtų pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, asmuo, kreipdamasis į teismą, turi laikytis kreipimosi į teismą tvarkos, kurią paanalizuosime kitame skyriuje.

⁵⁴ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-1222/2002// Teismų praktika. 2002. Nr. 19. P. 18.

⁵⁵ Боннер А. Т. Всегда ли бесспорны дела особого производства.//Тарпautinė mokslinė- praktinė konferencija: Teisė ir teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai.- Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P.311.

2. BYLŲ DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO YPATUMAI

2.1. Kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarka

Teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos yra civilinių teisių gynimo garantija, įtvirtinta tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str., Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 5 str. ir kiti Lietuvos Respublikos teisės aktai garantuoja asmeniui, jo teisių pažeidimo atveju, teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos. Ši teisė įtvirtinta ir tarptautiniuose teisės aktuose, kurie po ratifikavimo tapo Lietuvos Respublikos teisinės sistemos sudedamąja dalimi. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 str.⁵⁶, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 str. 3 d.⁵⁷, Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. garantuoja asmens teisę į teisminę gynybą tarptautiniu lygiu.

Kalbant apie civilines teises ir jų gynimą būtina pažymėti Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau- Konvencija) nuostatas. Jos 6 str. 1 d. teigia, kad tais atvejais, kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimas, asmuo turi teisę, kad bylą per kiek įmanoma trumpesnę laiką viešumo sąlygomis išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Konstatuotina, kad Konvencijoje vartojama „civilinio pobūdžio teisių ir pareigų“ sąvoka yra savarankiška ir negali būti interpretuojama remiantis vien valstybės narės vidaus teise. Ar teisės bus pripažintos civilinėmis, priklauso nuo jų turinio bei tikrojo pobūdžio⁵⁸.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad ginčas dėl civilinio pobūdžio teisių ir pareigų apima visas teisenas, kurių rezultatas nulemia asmenines teises ir pareigas, net jei ginčas yra tarp individo ir valstybės institucijos, neatsižvelgiant į tai, kad valstybės atsakovės vidaus teisė šiuos ginčus traktuoja kaip privatinės, viešosios ar vidaus pobūdžio teisės sritį.⁵⁹ Manytume, kad Konvencijos nuostatos galioja bei turėtų būti taikomos nagrinėjant ir bylas ypatingąja teiseną. Nors šiuo atveju dažniausiai nėra ginčo, tačiau teismo vaidmuo, kaip ir ginčo teisejoje, yra labai svarbus. Nagrinėjant šias bylas sprendžiamas asmenų teisių klausimas, t.y. nustačius tam tikrą juridinę reikšmę turintį faktą, jis ateityje gali sukelti atitinkamas teises pasekmes pareiškėjui. Pavyzdžiui, nustačius nuosavybės teisę turėjus žemės iki nacionalizacijos, asmuo įgyja teisę atkurti nuosavybės teises.

⁵⁶ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. -Vilnius: Eurigmas, 2003.P.178.

⁵⁷ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios.2002, Nr.77-3288.

⁵⁸ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.209.

⁵⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. I Dalis. -Vilnius: Europos informacijos centras, 2000. P.331.

Procesinė subjektinė teisė kreiptis į teismą priklauso nuo tam tikrų civilinio proceso įstatyme įtvirtintų procesinio pobūdžio aplinkybių, kurios pagal sukeltus padarinius skirstomos :

- teisės kreiptis į teismą prielaidas;
- tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygas.⁶⁰

Šias aplinkybes ir paanalizuosime.

2.1.1. Kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo prielaidos

Mūsų nuomone, kreipiantis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, turėtų būti 6 prielaidos, kurios pagal poveikį teisei pateikti pareiškimą gali būti skirstomos į teigiamas ir neigiamas.

Teigiamos prielaidos pateikti pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo yra:

1. ***Pareiškėjo civilinis procesinis teisnumas.*** Tik teisiam asmeniui, kuris gali įgyti ir turėti procesines teises ir pareigas, įstatymo leidėjas suteikia teisę paduoti pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Paduoti pareiškimą teismui dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo gali tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, turintys civilinį procesinį teisnumą. Kai pareiškėjas yra nepilnametis ar neveiksnius asmuo, pareiškimą, gindamas jų teises, paduoda atstovas pagal įstatymą. Gindamas viešąjį interesą, pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto gali paduoti ir prokuroras (pagal kompetenciją tai gali padaryti apylinkės, apygardos vyriausiasis prokuroras ar generalinis prokuroras), valstybės, savivaldybės institucijos bei kiti asmenys, kuriems įstatymas nustato pareigą ginti viešąjį interesą. Pažymėtina, kad pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo ginant viešąjį interesą nėra populiarus, nes 2006 m. sausio 1 d.- spalio 1 d. laikotarpiu Vilniaus rajono apylinkės teisme nebuvo gauta tokių pareiškimų. 2005-2006 m. laikotarpiu Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras Vilniaus m. 2 apylinkės teismui pateikė vieną prašymą atnaujinti procesą civilinėje byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Mūsų nuomone, pagrindinė aplinkybė, lėmusi šios rūšies pareiškimų nebuvimą yra ta, kad dažniausiai nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai paliečia pavienių asmenų teises ir jų teisinį statusą, o visos visuomenės interesams jų įtaka nėra aktuali.

2. ***Juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymas turi priklausyti teismo kompetencijai.*** Pažymėtina, kad ypatingojoje teisenoje, nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų

⁶⁰ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. -Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2005. P.456.

nustatymo, teismas apsiriboja vien tik fakto konstatavimu ir nesprendžia šalių teisių ir pareigų, paremtų šiais faktais, atsiradimo klausimų. Pirmiausiai teismui reikia išsiaiškinti, kodėl faktas turi būti nustatytas, t.y. reikia išsiaiškinti tikslą. Kaip jau minėjome šio darbo pirmame skyriuje, teismas gali nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus tik tada, jei: jie gali sukelti prašančiajam asmeniui teisinius padarinius; pagal įstatymą, jų negali nustatyti jokia kita institucija; nėra juos patvirtinančių dokumentų ir jų pareiškėjas negali gauti kita (neteismine) tvarka. Taigi, nors pareiškėjo norimas nustatyti juridinę reikšmę turintis faktas yra numatytas LR CPK 444 str. 2 d. įtvirtintame sąraše, tačiau matosi, kad jis nesukurs asmeniui teisių ir pareigų, teismas turėtų atsisakyti priimti tokį pareiškimą kaip nežinybingą teismui.

Teismas, vadovaudamasis LR CPK XXVI skyriaus nuostatomis, nenustato asmens nuteisimo baudžiamojo proceso tvarka bei patraukimo administracinėn atsakomybėn faktų, taip pat šia tvarka negali būti nustatomi tokie faktai, kurie gali būti įrodinėjimo dalykas kitoje civilinėje byloje.⁶¹

Analizuojant teismų praktiką galima daryti išvadą, kad asmenys dažniausiai kreipiasi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo siekdami atkurti nuosavybės teises. Tačiau siekiant pagreitinti nuosavybės teisių atkūrimo procesą bei užtikrinti teisinių santykių stabilumą Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 10 straipsnyje buvo imperatyviai nurodyta, kad nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą atkuriamos tiems piliečiams, kurie pateikė dokumentus kompetentingoms institucijoms iki 2001-12-31. Asmenys kreipdamiesi po šio termino į bendrosios kompetencijos teismą kartu prašo ne tik nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, bet ir atnaujinti praleistą terminą nuosavybės teisę patvirtinantiems dokumentams paduoti institucijai, nagrinėjančiai prašymus dėl nuosavybės teisių atkūrimo. Pavyzdžiui, pareiškėjai kreipėsi į Vilniaus m. 1 apylinkės teismą su prašymu atnaujinti terminą pateikti nuosavybės teisę patvirtinančius dokumentus institucijai, nagrinėjančiai prašymus dėl nuosavybės teisių atkūrimo, ir nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad A.M. iki nacionalizacijos nuosavybės teise valdė 8 ha žemės. Vilniaus m. 1 apylinkės teismas 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutartimi pareiškimą atsisakė priimti, išaiškindamas pareiškėjams, jog jie turi teisę su pareiškimu dėl termino atnaujinimo kreiptis į Vilniaus apygardos administracinį teismą. Teismas taip pat akcentavo, kad juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo tikslas yra nuosavybės teisių atkūrimas, tačiau pareiškėjai yra praleidę terminą pateikti nuosavybės teises patvirtinančius dokumentus, todėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymas jiems nesukels teisinių pasekmių, kol šis terminas nebus atnaujintas administracinio proceso tvarka. Ši aplinkybė lėmė, kad pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo buvo atsisakyta priimti, kaip nenagrinėtiną teisme. Vilniaus apygardos teismo teisėjų kolegija, išnagrinėjusi atskirąjį skundą, šią

⁶¹ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“// Teismų praktika. 2005. Nr.24. P. 182.

Vilniaus m. 1 apylinkės teismo nutartį panaikino ir pareiškimo priėmimo klausimą grąžino iš naujo svarstyti pirmos instancijos teismui. Ji savo nutartį motyvavo teiginiu, kad pareiškiame nurodyti reikalavimai yra susiję ir turi būti nagrinėjami bendrosios kompetencijos teisme, nes jo kompetencija yra platesnė. Vilniaus m. 1 apylinkės teismas, nesutikdamas su tokia Vilniaus apygardos teismo nutartimi, kreipėsi į specialiąją teisingumo kolegiją, kuri 2005 m. gruodžio 2 d. nutartimi išaiškino, kad tais atvejais, kai pareiškiame suformuluojami keli reikalavimai, kurie savo prigimtimi yra žinybingi skirtingų kompetencijų teismams (dėl praleisto LR piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 10 straipsnio 1 dalyje nustatyto termino atnaujinimo – administraciniam teismui, o dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo – bendrosios kompetencijos teismui), pareiškimas turėtų būti nagrinėjamas bendrosios kompetencijos teismo, kurio kompetencija yra platesnė negu administracinio teismo ir apima tuos atvejus, kai ginčas nėra tik administracinio teisinio pobūdžio.⁶²

Kitas svarus argumentas, kodėl šiuos pareiškimus turėtų nagrinėti bendrosios kompetencijos teismai yra tas, kad teismo sprendimu nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas kartu būtų ir papildomas dokumentas, reikalingas nuosavybės teisių atkūrimo procesui. Šiam procesui ir yra prašoma atnaujinti praleistą terminą.⁶³ Tokiu būdu, pareiškiame keliami reikalavimai (tiek dėl termino atnaujinimo, tiek dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo) nagrinėtini kartu, jų neišskaidant.

3. Pareiškėjas kreipėsi į institucijas dėl dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą, išdavimo, tačiau jos atsisakė juos išduoti. Taigi, asmuo prieš kreipdamasis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turi kreiptis į institucijas dėl prarastų dokumentų, patvirtinančių asmens teises, pakartotinio išdavimo ir tik pastarosioms atsisakius juos išduoti, gali kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Pavyzdžiui, asmens išlaikymo faktą patvirtinančius dokumentus (pažymėjimus) gali išduoti seniūnijos ar savivaldybės, todėl kreiptis į teismą galima tik šioms institucijoms atsisakius išduoti tokius dokumentus. Pareiškėjas turi kreiptis į civilinės metrikacijos įstaigas dėl giminystės santykius, gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo ar nutraukimo, partnerystės faktą patvirtinančių dokumentų išdavimo. Asmuo prie pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo turi pridėti dokumentus, patvirtinančius kreipimosi į minėtas institucijas faktą. Pavyzdžiui, Vilniaus rajono apylinkės teismas civilinėje byloje Nr. 2-518-341/2006 pareiškimą paliko nenagrinėtu, nes pareiškėjas nesilaikė išankstinės pažymėjimo, apie A.S. kalinimo atitinkame filtracinio patikrinimo specialiame lageryje faktą ir trukmę gavimo iš Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros tvarkos. Tik atsisakius minėtai

⁶² Teisingumo kolegijos 2005 m. gruodžio 2 d. nutartis „Dėl ginčo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo bei praleisto įstatymo nustatyto termino atnaujinimo, rūšinio teisingumo//www.lat.litlex.lt

⁶³ Ten pat.

institucijai išduoti pažymėjimą, galima bus kreiptis į teismą dėl šio juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.⁶⁴

Neigiamos prielaidos:

4. Nėra įsiteisėjusio teismo sprendimo dėl to paties pareiškimo dalyko ir tuo pačiu pagrindu. Pareiškimų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų tapatumas konstatuojamas pagal pareiškimo pagrindą (aplinkybės, kuriomis grindžiamas reikalavimas) ir dalyką (pareiškimo reikalavimas). Sutiktume su kai kurių autorių nuomone, kad juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose tapatumą nustatančiu elementu (be reikalavimo ir pagrindo) priklausomai nuo to, kieno interesais byla iškeliama, yra pareiškėjas, nes daugeliu atvejų reikalavimai yra individualaus pobūdžio ir neatskiriamai susiję su pareiškėjo asmeniu.⁶⁵ Todėl kreipimasis to paties pareiškėjo, su tuo pačiu pareiškimo dalyku ir tuo pačiu pagrindu turėtų būti suprantamas kaip tapatus pareiškimas ir neturėtų būti priimamas. Jeigu asmuo mano, kad jo atžvilgiu yra priimtas neteisingas teismo sprendimas, jis turi teisę jį apskūsti įstatymo nustatyta tvarka, o paaiškėjus naujoms aplinkybėms, kurios nebuvo žinomos nagrinėjant pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, asmuo turi teisę kreiptis į teismą dėl proceso atnaujinimo LR CPK XVIII skyriuje numatyta tvarka, o ne paduoti tapatų pareiškimą. Paduodant pareiškimą dėl proceso atnaujinimo būtina nurodyti LR CPK 366 str. įtvirtintą atnaujinimo pagrindą.

5. Nėra įsiteisėjusios teismo nutarties priimti pareiškėjo atsisakymą nuo pareiškimo nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą. Šiuo atveju atsisakymo galimybė yra siejama su dispozityvumo principu (ypatingojoje teisenoje jis veikia ribotai), kuris numato, kad asmuo turi teisę ginti savo teises arba gali atsisakyti jas ginti. Svarbiausia teismui išsiaiškinti, kokios priežastys lemia pareiškėjo atsisakymą, t.y., ar jis tai daro laisva valia. Teismas, remdamasis inkvizicinio principo nuostatomis, turėtų neleisti atsiimti pareiškimo, jei tai prieštarautų imperatyvioms įstatymo normoms ar viešajam interesui.

6. Teismo žinioje nėra nagrinėjamos bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo pagal to paties pareiškėjo pareiškimą, dėl to paties dalyko, tuo pačiu pagrindu. Kas yra tapatus pareiškėjas, dalykas ir pagrindas aptarėme analizuodami ketvirtą kreipimosi į teismą prielaidą, tai dar kartą šių sąvokų nenagrinėsime. Šios prielaidos egzistavimą lemia teisės teorijoje įtvirtinta taisyklė, jog iškėlus bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, pripažįstama, kad asmuo savo teise kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo jau pasinaudojo.⁶⁶ Derėtų pažymėti, kad šiuo atveju sąvoka „teismo žinioje“ apima ne tik tos pačios apylinkės

⁶⁴ Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-518-341/2006, H. T., M.B. v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija.

⁶⁵ Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos//Jurisprudencija. 2006, Nr. 2(80).P.129.

⁶⁶ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas.-Vilnius: Justitia, 2003. P. 383.

teismą, į kuri dar kartą kreipiasi pareiškėjas, bet ir kitus Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismus.

Apibendrinant darytina išvada, kad teisė kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo gali būti veiksmingai įgyvendinta tik tada, jei egzistuoja visos teigiamos ir nėra neigiamų prielaidų.

Tačiau minėtų prielaidų buvimas dar nereiškia, kad teismas priims ir nagrinės pareiškimą. Įstatymo leidėjas numato teismui pareigą patikrinti, ar asmuo savo teisę kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo įgyvendina laikydamasis įstatymo nustatytos tvarkos.

2.1.2. Kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo sąlygos

Pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teismo priimamas tik tada, jei asmuo, kreipdamasis į teismą, laikėsi tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygų:

1. ***Bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo teisingumas teismui, į kuri kreipėsi pareiškėjas.*** Manytume, kad šiuo atveju turi būti taikomos specialios teisingumo taisyklės, įtvirtintos ne LR CPK IV skyriuje, o LR CPK 446 str., kuriame reglamentuota, kad pareiškimai dėl juridinę reikšmę turinčių faktų paduodami pareiškėjo gyvenamosios vietos apylinkės teismui, išskyrus bylas dėl pastato, žemės ar miško valdymo, palikimo priėmimo ar palikimo atsiradimo vietos faktų nustatymo. Šiose bylose pareiškimai paduodami atitinkamai pastato, žemės, miško buvimo, palikimo atsiradimo vietos apylinkės teismui.

LR CK 2.16 yra reglamentuota, kad gyvenamoji vieta – tai fizinio asmens gyvenamoji vieta, kurioje jis faktiškai dažniausiai gyvena. Jei asmuo gyvena keliose vietose, tai vieta, su kuria asmuo labiausiai susijęs, laikoma jo pagrindine gyvenamąja vieta. Manytume, didesnių problemų nekyla, kai asmuo kreipiasi į apylinkės teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo mažesniame mieste, kuriame yra tik vienas apylinkės teismas. Didesniuose miestuose, turinčiuose kelis apylinkės teismus (pavyzdžiui, Vilniuje), pareiškėjo gyvenamosios vietos nustatymas yra ypač aktualus. Pasitaiko atvejų, kad tos pačios gatvės keli namai yra priskirti vieno teismo veiklos teritorijai, o kiti namai - kito teismo veiklos teritorijai. Pavyzdžiui, Vilniuje, Basanavičiaus gatvėje esantys poriniai namai nuo 2 iki 14 yra priskiriami Vilniaus m. 3-ojo apylinkės teismo veiklos teritorijai, o poriniai namai nuo 16 iki 44 yra priskiriami jau Vilniaus m. 2-ojo apylinkės teismo veiklos teritorijai. Besikreipiantis į teismą asmuo, kaip įrodymą apie savo gyvenamąją vietą, dažniausiai pateikia pažymą iš Gyventojų registro centro tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos.

2. ***Įgaliojimas vesti bylą, kai pareiškimą suinteresuoto asmens vardu paduoda jo atstovas.*** Vienas pagrindinių reikalavimų, keliamų atstovavimui, yra tinkamas įgaliojimo vesti

bylą įforminimas. Vadovaujantis LR CPK 57 str. jis gali būti įforminamas tiek paprasta rašytine, tiek notarine forma, svarbiausia, kad jame būtų nurodytos atstovui perduotos įgaliotojo teisės ir pareigos. Šis dokumentas turi būti pridodamas prie pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.

3. Pareiškėjo civilinis procesinis veiksnumas. Civilinis procesinis veiksnumas teisės teorijoje suprantamas, kaip pareiškėjo galėjimas savo veiksmais įgyvendinti subjektines procesines teises ir pareigas bei jas pavesti.⁶⁷ Visišką procesinį veiksnumą fiziniai asmenys įgyja tapę visiškai veiksnūs materialiosios teisės požiūriu, t.y. sulaukę aštuoniolikos metų, emancipuoti arba įstatymo nustatyta tvarka sudarę santuoką nesulaukę aštuoniolikos metų amžiaus. Pastebėtina, kad kai pareiškimas paduotas nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų ar asmenų, kurių civilinis veiksnumas yra apribotas, vardu, šie asmenys įtraukiami dalyvauti byloje pareiškėjais.⁶⁸ Tačiau net ir tais atvejais, kai neveiksnūs asmenys neįtraukiami į bylą pareiškėjais, teismas juridinį faktą konstatuoja, neveiksniam asmeniui ar nepilnamečiui, o ne pareiškimą padavusiam asmeniui. Pavyzdžiui, teismas nustato, kad palikimą priėmė neveiksnus asmuo, o ne pareiškimą padavęs asmuo.

4. Pareiškimas turi atitikti bendruosius procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, su tam tikromis išimtimis, ieškiniui keliamus reikalavimus bei specialius reikalavimus, keliamus pareiškimams dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Taigi, pareiškime dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo turi būti nurodomas teismo, kuriam paduodamas pareiškimas, pavadinimas, pareiškėjo duomenys, suinteresuoti asmenys, duomenys apie juos, procesinio dokumento pobūdis ir dalykas, aplinkybės, patvirtinančios siekiamą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, ir kt. Taip pat pareiškime turi būti nurodoma, kokias teises pasekmes sukels teismo prašomas nustatyti juridinę reikšmę turintis faktas, t.y. turi būti nurodytas tikslas, kuriam siekiama nustatyti juridinį faktą. Negali būti laikomas juridiniu prašomas nustatyti faktas, jei:

- asmuo jo nustatymu nesiekia jokių tikslų;
- fakto nustatymu siekiama patenkinti neteisėtus pareiškėjo interesus.

Taip pat būtina nurodyti, kodėl šio fakto negali konstatuoti kitos institucijos ir pateikiami šią aplinkybę patvirtinantys dokumentai.

Analizuojant pareiškimus dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, pažymėtina, kad pareiškėjai pareiškimuose dažnai nurodo ne visus suinteresuotus asmenis, o teismas, nors ir turėdamas pareigą įtraukti į bylos nagrinėjimą visus suinteresuotus asmenis, dažnai jos nevykdo.⁶⁹ Suinteresuotų asmenų neįtraukimas į bylos nagrinėjimą, vadovaujantis LR CPK 329 str. 2 d. 2 p.,

⁶⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 467.

⁶⁸ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą taikymo teismų praktikoje“// Teismų praktika.2005. Nr.24. P.188.

⁶⁹ Ten pat.183-184.

lemia absoliutų teismo sprendimo negaliojimo pagrindą. Siekdamas išvengti tokių LR CPK pažeidimų, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutarime „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“ įtvirtino nebaigtinį suinteresuotų asmenų pavyzdinį sąrašą, kurie turėtų būti nurodomi pareiškime ir dalyvauti nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Taigi, suinteresuoti asmenys bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra: dėl pastato, žemės, miško ar vandens telkinio valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo - atitinkama savivaldybė ir (ar) apskrities viršininko administracija; dėl žemės, miško ar vandens telkinio valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo, kai tai susiję su nuosavybės teisių atkūrimu, - Lietuvos Respublikos piliečiai, padavę prašymus atkurti nuosavybės teises į tą žemės sklypą mišką ar vandenį, ir apskrities viršininko administracija; dėl pastatų valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo - Lietuvos Respublikos piliečiai, savivaldybė, kita valstybės institucija ar juridiniai asmenys, valdantys pastatus; dėl palikimo priėmimo, taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo - kiti įpėdiniai, o kai jų nėra, - apskrities valstybinė mokesčių inspekcija; dėl juridinę reikšmę turinčių faktų, kurių pagrindu asmuo gali būti pripažįstamas nukentėjusiu nuo 1939-1990 metų okupacijų, - Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras ir Valstybinio socialinio draudimo valdybos teritorinis skyrius; dėl juridinę reikšmę turinčių faktų, kurių pagrindu asmuo gali būti pripažįstamas pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyviu, - Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija arba Valstybinio socialinio draudimo valdybos teritorinis skyrius; dėl tėvystės fakto nustatymo mirus spėjamam vaiko tėvui - spėjamo vaiko tėvo giminaičiai tiek pagal tiesiąją aukštutinę bei žemutinę, tiek pagal šalutinę giminystę (broliai, seserys), mirusiojo įpėdiniai.⁷⁰

Atsižvelgus į konkrečią situaciją suinteresuotais asmenimis gali būti įtraukiami ir kiti fiziniai bei juridiniai asmenys, kurie nėra nurodyti minėtame LAT nutarime. Pagrindinis suinteresuotų asmenų požymis - jų materialinis teisinis suinteresuotumas juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymu, nes jo konstatavimas, tiesiogiai palies ir jų teises. Manytina, kad neturėtų būti įtraukiamos į procesą suinteresuotais asmenimis institucijos, kurios teismo sprendimo pagrindu registruoja juridinę reikšmę turinčius faktus (registrai, notarai, civilinės metrikacijos įstaigos). Mūsų nuomone, ši taisyklė nėra absoliuti: jei yra atnaujinamas procesas byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo ir šios institucijos buvo atlikusios veiksmus, t.y. buvo įregistravusios teismo nustatytą juridinę reikšmę turintį faktą ir išdavusios jį patvirtinančius dokumentus, jos turėtų būti nurodomos prašyme įtraukiamos suinteresuotais asmenimis, nes teismo sprendimas turės reikšmės ir šių institucijų tolimesniems veiksams.

⁷⁰ LAT 2005m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“// Teismų praktika.2005. Nr.24. P.183-184.

5. Žyminio mokesčio sumokėjimas, išskyrus atvejus, kai pareiškėjas atleistas nuo tokio mokesčio. Pažymėtina, kad pareiškimams dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, kaip ir kitiems pareiškimams, nagrinėjamiems ypatingosios teisenos tvarka, žyminis mokestis yra nediferencijuotas, o nustatytas fiksuotas 100 litų mokestis. Ši suma turi būti mokama nepaisant to, kiek juridinę reikšmę turinčių faktų vienu pareiškimu prašo nustatyti pareiškėjas, nes šiuo atveju žyminio mokesčio sumokėjimas siejamas su pareiškimo padavimu, o ne su prašomų nustatyti juridinę reikšmę turinčių faktų skaičiumi. Pareiškimo padavimo sumos nediferencijavimą, manytume, lemia ir ypatingosios teisenos apsauginė funkcija. Didelio žyminio mokesčio nustatymas sąlygotų teisminės gynybos prieinamumo principo pažeidimą, o kartu ir asmens konstitucinių teisių pažeidimą. Be to, pareiškime dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nėra turtinių reikalavimų, o juridinę reikšmę turinčių faktų pagrindu atsirasiančių turtinių teisių piniginę išraišką labai sunku numatyti nustatant patį juridinį faktą, todėl proporcinio žyminio mokesčio taikymo galimybės šios kategorijos bylose yra ribotos.

Taigi, tinkamų teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygų nebuvimas, skirtingai nuo teisės kreiptis į teismą prielaidų, lemia tik laikiną negalimumą kreiptis į teismą.

Teisėjas, nustatęs, kad pareiškimas atitinka visus procesiniam dokumentui keliamus reikalavimus ir pareiškėjas tinkamai įvykdė kreipimosi į teismą sąlygas, priima pareiškimą užrašydamas rezoliuciją: pareiškimą priimti, teisėjo vardas, pavardė, data. Šios rezoliucijos užrašymas reiškia ne tik pareiškimo priėmimą, bet ir civilinės bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo iškėlimą.

2. 2. Įrodinėjimo problematika bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo

Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimas iš esmės – tai įrodymų tyrimas. Kadangi nustatant skirtingus juridinę reikšmę turinčius faktus dažniausiai kyla tos pačios įrodinėjimo problemos, todėl neanalizuosime įrodinėjimo ypatumų kiekvieno juridinę reikšmę turinčio fakto atskirai, o apžvelgsime bendrą įrodinėjimo problematiką šios kategorijos bylose, akcentuodami kai kurių juridinę reikšmę turinčių faktų įrodinėjimo ypatumus.

Pradedant kalbėti apie įrodinėjimo ypatumus šios kategorijos bylose, tikslinga būtų apibrėžti įrodinėjimo sampratą bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Šiek tiek modifikavus teisės teorijoje suformuluotą įrodinėjimo definiciją⁷¹ galima teigti, kad įrodinėjimas analizuojamos kategorijos bylose yra pažintinė ir praktinė dalyvaujančių bylose asmenų bei teismo veikla, kai reikšmingoms bylos aplinkybėms nustatyti renkami, tiriami ir vertinami

⁷¹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas.- Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 558.

įrodymai siekiant tinkamai nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus. Manytume, ši sąvoka yra išsami, nes įtvirtina ne tik įrodinėjimo tikslus, bet ir asmenų, dalyvaujančių įrodinėjimo procese pareigas: pareiškėjui ir suinteresuotiems asmenims pateikti savo reikalavimus pagrindžiančius įrodymus, o teismui - tinkamai iširti byloje esančius įrodymus, išsiaiškinti visas aplinkybes, kurios leistų priimti teisingą sprendimą.

Pažymėtina, kad LR CPK teismo kompetencijai priskiria nustatyti, ar dalyvaujančių procese asmenų pateikti duomenys bylos nagrinėjimo metu laikytini įrodymais. Atlikus Vilniaus rajono apylinkės teisme išnagrinėtų bylų bei teisės normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, analizę, galima teigti, kad įrodymais laikomi įvairūs dokumentai (rašytiniai įrodymai), liudytojų prarodymai, pareiškėjo ir suinteresuotų asmenų paaiškinimai ir kt. Svarbiausia, kad jie atliktų vieną esminę funkciją - padėtų teismui nustatyti tiesą nagrinėjamoje byloje.

Šios kategorijos bylų įrodinėjimo sudėtingumą pailiustruoja jų nagrinėjimo kasacine tvarka rezultatai. Pavyzdžiui, 2002 m. nagrinėtose bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo žemesnių instancijų teismų sprendimai buvo panaikinti arba pakeisti 7 iš 26 bylų (t.y. kas 3 byloje), 2003 m. - 9 iš 37 bylų (kas ketvirtoje byloje), 2004 m. - 8 iš 32 bylų (kas ketvirtoje byloje), 2005 m. - 7 iš 25 bylų (kas trečioje byloje), nes jie netinkamai taikė teisės normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, todėl priėmė neteisėtus sprendimus bei nutartis.⁷²

Išanalizavus 2005 m. ir 2006 m. Lietuvos Aukščiausiam Teismui gautų kasacinių skundų motyvus, matosi, kad skundai dažniausiai buvo paduodami dėl procesinių teisės normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, pažeidimų. Taigi, manytume, ši situacija įpareigoja analizuoti įrodinėjimo ypatumus šios kategorijos bylose.

2.2.1. Pagrindiniai įrodinėjimo principai ir jų taikymo ypatumai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo

Kaip minėjome, viena iš pagrindinių kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo prielaidų - pareiškėjas neturi galimybės kita tvarka gauti ar atkurti dokumentų, tiesiogiai patvirtinančių juridinę reikšmę turinčius faktus. Ši prielaida suponuoja mintį, kad dažniausiai juridinę reikšmę turintys faktai nustatomi remiantis netiesioginiais įrodymais. Taigi, vienas pagrindinių įrodinėjimo proceso ypatumų bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra platus *netiesioginių įrodymų naudojimas tiesos nustatymui*.

Netiesioginiais įrodymais civilinio proceso teorijoje laikoma informacija, daugiareikšmiai susijusi su įrodomuoju faktu.⁷³ Jų buvimas sąlygoja, kad konstatuojant tam tikrus faktus prielaidų darymas yra neišvengiamas. Teismas, atsižvelgdamas į šią aplinkybę, savo

⁷² Duomenis yra paimti iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo tinklapyje paskelbtų nutarčių// www.lit.litlex.lt

⁷³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. - Vilnius: Justitia, 2003. P. 458.

sprendimuose kiekvieną prielaidą turi motyvuoti byloje esančiais įrodymais bei pagrįsti, kad priešingos prielaidos tikimybė yra mažesnė. LR CPK įrodinėjimo taisyklėse įtvirtinta, kad tam tikrų faktinių aplinkybių buvimą teismas konstatuoja tuomet, kai jam nekyla didelių abejonų dėl tų aplinkybių egzistavimo.⁷⁴ Taigi, ši nuostata leidžia daryti išvadą, kad įrodinėjimas civiliniame procese, tame tarpe ir bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, turi savo specifiką – įstatymu nėra nustatyta, kad teismas gali daryti išvadą apie tam tikrų aplinkybių buvimą tik tada, kai jų egzistavimas nekelia absoliučiai jokių abejonų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teismų praktiką, taip pat ne kartą pažymėjo, kad šios kategorijos bylose išvadą apie faktų buvimą teismas gali daryti ir tada, kai tam tikros abejonės dėl fakto buvimo išlieka, tačiau byloje esančių įrodymų visuma leidžia manyti esant labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus.⁷⁵

Taigi, bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo sprendimas priimamas remiantis daugiausia netiesioginiais įrodymais, kurių vertinimas grindžiamas *tikimybių pusiausvyros principu (tikimybių balansu)*. Šio principo taikymas įrodinėjimo procese lemia, kad jei byloje esantys įrodymai leidžia labiau tikėti, kad toks faktas buvo, negu kad jo nebuvo, laikoma, kad faktui konstatuoti duomenų pakanka. Teismas, vadovaudamasis tikimybių pusiausvyros bei laisvo įrodymų vertinimo principais, suteikia didesnę įrodomąją galią tam įrodymui, kuris suponuoja didesnę vieno ar kito fakto buvimo ar nebuvimo tikimybę. Visais atvejais teismas, vertindamas įrodymus, turi įsitikinti, ar pakanka įrodymų reikšmingoms bylos aplinkybėms nustatyti, ar tinkamai šalims buvo paskirstyta įrodinėjimo pareiga, ar įrodymai turi ryšį su įrodinėjimo dalyku, ar jie leistini, patikimi, ar nebuvo pateikta suklastotų įrodymų, ar nepaneigtos įstatymais nustatytos prezumpcijos ir kt.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai žemesnės instancijos teismui atrodė, kad nėra pakankamai įrodymų konstatuoti pareiškėjo prašomą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, tačiau aukštesnės instancijos teismas panaikino sprendimą ir nustatė juridinę reikšmę turintį faktą motyvuodamas, kad nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą įrodymų pakanka, arba atvirkščiai. Manytume, kad skirtingą faktinių aplinkybių (įrodymų) traktavimą lemia abstraktus tikimybių pusiausvyros principo turinys ir teisėjų individualumo faktorius vertinant įrodymus (LR CPK 185 str.). Konstatuoti aplinkybę, ar teismai teisingai taikė tikimybių pusiausvyros principą ir tinkamai įvertino byloje esančius įrodymus, padeda teismo sprendime įvardintų motyvų pagrįstumo išsiaiškinimas. Būtent teismo sprendimo ar nutarties motyvuojamoji dalis lemia priimto teismo sprendimo teisingumo ir pagrįstumo konstatavimą. Įrodymų pakankamumas ir fakto įrodytinumas turi būti vertinami visų byloje esančių faktinių aplinkybių kontekste, t.y.

⁷⁴ LAT 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr.51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“//Teismų praktika. 2004. Nr.22. P.193.

⁷⁵ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-691/2002, O. A. v. O. P.

aptarus ir įvertinus visus byloje esančius įrodymus bei atlikus jų išsamią analizę, todėl sutrumpintų motyvų išdėstymas teismo sprendime dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo negali būti leistinas.

LR CPK 178 str. įtvirtinta bendra įrodinėjimo taisyklė – įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžiami reikalavimai, yra dalyvaujančių byloje asmenų pareiga. Šias teises ir pareigas minėti asmenys įgyvendina nurodydami teisiškai reikšmingas aplinkybes, rinkdami ir pateikdami teismui įrodymus bei dalyvaudami juos tiriant. Neįvykdžius įrodinėjimo pareigos arba įvykdžius ją netinkamai, įrodinėjimo subjektui gali atsirasti neigiamų padarinių: teismas gali pareiškimą gražinti trūkumams pašalinti (LR CPK 115, 138 str.), atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jeigu tai užvilkins bylos nagrinėjimą (LR CPK 142 str. 3 d., 181 str. 2 d., 227 str. 2 d.), arba, išnagrinėjęs bylą, pareiškimą atmesti. Pastebėtina, kad vienas pagrindinių ypatingosios teisenos principų, įtvirtintų LR CPK 443 str. 8 d., lemia aktyvų teisėjo vaidmenį, įpareigoja teismą aktyviai dalyvauti ne tik įrodymų tyrime, bet ir pačiam rinkti įrodymus, reikalingus bylai teisingai išspręsti. Tačiau praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismas šią pareigą vykdo netinkamai, kas sąlygoja priimtų teismo sprendimų panaikinimą.⁷⁶

Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras inicijavo proceso atnaujinimą Vilniaus m. 2 apylinkės teismo nagrinėtoje civilinėje byloje Nr.2-2842-10/2004, kurioje pagal pareiškėjos K. B. pareiškimą buvo nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas, kad gyvenamasis namas, esantis Šimulionio g., Vilniuje (ankščiau buvo Podkarolinkos vietovės riba), priklausė iki mirties jos tėvui P.T. Teismas šį pareiškimą tenkino. Generalinis prokuroras, remdamasis Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimu administracinėje byloje Nr. A-452-2005, kuriuo buvo konstatuota, kad Podkarolinkos vietovės riba yra akivaizdžiai kitoje vietoje nei I. Šimulionio gatvėje pažymėtas žemės sklypas, o kartu ir P.T. priklausęs namas, prašė panaikinti minėtą Vilniaus m. 2 apylinkės teismo sprendimą. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras savo prašymą dėl proceso atnaujinimo grindė teiginiu, kad administracinio teismo sprendime nustatytos aplinkybės egzistavo ir bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo metu, tačiau nebuvo žinomos civilinę bylą nagrinėjančiam teismui, o galimai, ir byloje dalyvaujantiems asmenims. Vilniaus m. 2 apylinkės teismas neišanalizavo visapusiškai pateiktų įrodymų, nepasiūlė pareiškėjai pateikti papildomų įrodymų.

Taip pat teismas, turėdamas įstatymo nustatytą pareigą savo iniciatyva rinkti įrodymus, jų nerinko, todėl priėmė neteisėtą ir nepagrįstą sprendimą. 2005 m. gruodžio 13 d. Vilniaus m. 2 apylinkės teismas prokuroro prašymą tenkino, atnaujino procesą, minėtą teismo sprendimą panaikino ir priėmė naują sprendimą, kuriuo pareiškėjos K. B. pareiškimą atmetė⁷⁷.

⁷⁶ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005m. kovo 30d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-211/2005, S.S. v.

⁷⁷ Vilniaus m. 2 apylinkės teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-2842-535/2005, K. B. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija.

Šios kategorijos bylų įrodinėjimo ypatumus lemia *teisės normų galiojimo laike ir erdvėje problemos*. Teismo nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai dažnai būna seniai įvykę, o juos nustatant reikia remtis tuo metu galiojusiais teisės aktais, aiškinti juos atsižvelgiant į to meto aktualijas, vadovautis Lietuvos Vyriausiojo tribunolo išaiškinimais, kas sukelia nemažai sunkumų. Netinkamą to meto įstatymo taikymą ir įrodinėjimo sudėtingumą pailiustruoja LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-171/2003, kurioje ieškovas A.A. kreipėsi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kad jo tėvas K. A. 1932 m. įsigijo žemės sklypą. Tėvas 1931 m. vedė M. S., todėl po vestuvių įgytas turtas, pareiškėjo nuomone, laikytinas bendra jungtine nuosavybe ir priklausė tiek K. A., tiek M. S. Ieškovo motina M.S. mirė 1953 m. ir visą turtą testamentu paliko jam, todėl, ieškovo nuomone, jam priklauso ir teisės į šį žemės sklypą. Atlikus teisės aktų analizę paaiškėjo, kad 1932 m. galioję įstatymai, priešingai nei šiuo metu galiojantis LR CK, nenumatė prezumpcijos, kad santuokoje įgytas turtas yra bendra sutuoktinių nuosavybė, kol neįrodoma kitaip. Ieškovui nepavyko įrodyti, kad turtas po vedybų tapo jų bendrąja jungtine nuosavybe. Nuosavybės teisės į ieškovo tėvo K. A. 8 ha. žemės sklypą gali būti atkurtos pagal LR piliečių nuosavybės teisių atkūrimo įstatymo 2 str. 1 d. 3 p., jo vaikams, t.y. šiuo atveju tam pačiam ieškovui A. A., tačiau nuosavybės teisės atkūrimo pagrindas būtų kitas - ne M. A. testamentas, o tėvo valdyti iki mirties 8 ha. žemės.⁷⁸

Pažymėtina, kad įrodinėjimo taisyklių laike išimtis numato 1999 m. birželio 12 d. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2, 4, 5, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas.⁷⁹ Jis nustatė, kad atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą galima ir piliečiams, kuriems turtas buvo perleistas nesilaikant įstatymo nustatytos formos ir tvarkos (naminiu testamentu arba pirkimo – pardavimo, dovanojimo sutartimis ar kitokiu rašytiniu dokumentu), taip pat piliečiams, kuriems nuosavybės teisių perėmėjai testamentu paliko visą turtą. Taigi, šiuo atveju aplinkybė, kad sandorio forma neatitiko jo sudarymo metu galiojusių teisės aktų reikalavimų, nelemia šio sandorio negaliojimo ir jo negalėjimo sukelti teisinių pasekmių. Tokiu atveju reikia įrodyti tik patį sandorio sudarymo faktą, neatsižvelgiant į tai, kokią juridinę galią jam suteikė to meto įstatymai.

Ši situacija verčia suabejoti nuostatos, kad juridinę reikšmę turintys faktai nustatomi pagal jų atsiradimo metu galiojusius įstatymus, teisingumu ir pagrįstumu. Jeigu pagal fakto įvykimo metu galiojančius įstatymus sandoris buvo niekinis ir jis nesukėlė jokių teisinių pasekmių, tai kaip galima vadovaujantis to meto įstatymo normomis nustatant šį faktą?

⁷⁸ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-171/2003, A. v. R. A.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2, 4, 5, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 48-1522.

Minėto įstatymo nuostatos praktinis taikymas atsiskleidžia LAT išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3k-7-783/2002, kurioje buvo konstatuota, kad sudarytas testamentas neatitiko 1942 metais Lietuvos teritorijoje galiojusių teisės aktų reikalavimų, nes jie numatė, kad tais atvejais, kai testamentą už testatorių surašo kitas asmuo, testamente turi būti penki parašai - testatoriaus, testamentą surašiusio asmens ir trijų liudytojų. Bylos nagrinėjimo metu buvo nustatyta, kad testamentu nepasirašė jį surašęs asmuo – P.R., todėl toks testamentas turi formos trūkumą pagal jo sudarymo metu galiojusius įstatymus ir jais vadovaujantis negali būti pripažintas galiojančiu. Tačiau atsižvelgus į aukščiau paminėto įstatymo nuostatas, teismas konstatavo, kad jis gali sukelti teises pasekmes, todėl juridinę reikšmę turintis faktas gali būti nustatytas.⁸⁰ Taigi, ši situacija atskleidžia įrodinėjimo proceso taisyklės, kad pareiškėjo prašomas nustatyti juridinę reikšmę turintis faktas turi būti nustatomas vadovaujantis jo įvykimo metu galiojusių įstatymų nuostatomis, išimties susiformavimą, į kurią teismai visada turėtų atsižvelgti.

Šios kategorijos bylose įrodinėjimo ypatumus lemia ir *teisės aktų galiojimo erdvėje principo* taikymas. Kadangi Lietuvos teritorijoje tarpukario laikotarpiu veikė skirtingi teisės aktai (Panemunėje - Napoleono kodeksas, kitoje šalies teritorijoje - Rusijos įstatymai), todėl nagrinėjant bylą iš esmės visada reikia nustatyti, koks konkretus teisės aktas reglamentavo vieną ar kitą prašomą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą teritoriniu principu. Deja, teismuose išnagrinėtų bylų praktika liudija, kad teismams ne visada pavyksta tinkamai nustatyti teisės aktus, galiojusius siekiamo nustatyti juridinę reikšmę turinčio fakto įvykimo teritorijoje. Pavyzdžiui, Kauno miesto apylinkės teismas nagrinėjo bylą pagal V. Ž. pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kad jo tėvas 1931 m. užpardavimo sutartimi iš V. P. įgijo 624 m² ploto žemės sklypą Kauno apskrityje Garliavos valsčiuje, Julijanavos palivarke. Jis atmetė pareiškimą ir nenustatė juridinę reikšmę turinčio fakto dėl įrodymų trūkumo. Apeliacinės instancijos teismas iš dalies tenkino pareiškimą ir nustatė, kad buvo sudaryta užpardavimo sutartis tarp minėtų asmenų. LAT panaikino žemesniųjų instancijų teismų sprendimus, nes konstatavo, kad tiek 1-os, tiek apeliacinės instancijos teismai netinkamai taikė materialines teisės normas. Žemesniųjų instancijų teismai, priimdami sprendimus, neatkreipė dėmesio į tuometinį Lietuvos susiskirstymą teisės aktų galiojimo atžvilgiu. Minėtas žemės sklypas buvo Užnemunės teritorijoje, kurioje tuo metu galiojo Napoleono kodeksas, o ne Civilinių įstatymų sąvado X tomo 1 d. Šiuose įstatymuose buvo įtvirtintos skirtingos užpardavimo sutarties sąlygos. Pagal Napoleono kodeksą preliminarus susitarimas dėl pirkimo – pardavimo sutarties buvo prilyginamas pirkimo – pardavimo sutarčiai, jeigu joje buvo šalių susitarimas dėl sutarties dalyko ir kainos. Tokia sutartis turėjo būti notariškai patvirtinta. Tuo tarpu pagal galiojusio Civilinių įstatymų sąvado X tomo 1 d. užpardavimo sutartis nesuteikė šaliai nuosavybės teisės į žemės sklypą. Šią teisę asmuo įgydavo tik sudaręs pirkimo –

⁸⁰ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-783/2002 A. V. v. O. D.

pardavimo sutartį. Todėl remiantis Napoleono kodeksu pareiškėjo tėvas galėjo įsigyti užpardavimo sutartimi žemės sklypą, tik reikia įrodyti, kad sudarytoje sutartyje buvo šalių susitarimas dėl sutarties dalyko ir kainos. Netinkamas materialinių normų taikymas lėmė apeliacinės instancijos teismo nutarties panaikinimą ir grąžinimą nagrinėti bylą iš naujo⁸¹.

Pastebėtina, kad bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tikslu atkurti nuosavybės teises į žemę, visais atvejais būtina nustatyti aplinkybę, kas buvo nacionalizuoto ar kitaip neteisėtai nusavinto turto savininkas jo nacionalizavimo ar kitokio nusavinimo momentu, o buvusio turto savininko mirties atveju - kokiems asmenims priklauso teisė į nuosavybės teisių atkūrimą. Nacionalizuoto ar kitaip nusavinto turto savininkas iki 1940 m. birželio 15 d. nustatomas pagal 1940 m. atitinkamoje Lietuvos Respublikos teritorijos dalyje galiojusius teisės aktus, tačiau tai nereiškia, kad šie įstatymai gali būti taikomi neatsižvelgiant į Lietuvos Respublikos piliečių teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo nuostatas. Po Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo (1990-03-11) priimti įstatymai yra specialūs ir skirti 1940 metais pažeistų nuosavybės teisių atkūrimui. Pažeistos nuosavybės teisėms ginti buvo pasirinkta ribota restitucija, nes visiškai atkurti 1940 metais buvusių nuosavybės santykių objektyviai neįmanoma.

Pažymėtina, kad nuosavybės teisės įgijimo pagrindą reikia nustatyti ir bylose dėl nekilnojamojo turto valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo. Taigi, ši nuostata sąlygoja, kad valdymo teisės faktas gali būti konstatuotas tik nustatius aplinkybę, koku pagrindu atsirado nuosavybės teisė. Kadangi civilinis procesas įtvirtina taisyklę, kad aplinkybes turi įrodyti ta šalis, kuri tomis aplinkybėmis grindžia savo reikalavimą, tai atsižvelgiant į ypatingosios teisenos proceso ypatumus galima daryti išvadą, kad šias aplinkybes turėtų įrodyti pareiškėjas.

Pastebėtina, kad pareiškėjai, įrodinėdami aplinkybes, susijusias su prašomu nustatyti juridinę reikšmę turinčiu faktu, kartais remiasi to meto įstatymais „per se“, o ne stengiasi įrodyti tuometinių įstatymų reikalaujamas aplinkybes. Tačiau įstatymas nėra įrodinėjimo priemonė, jis tik nurodo, kokias aplinkybes būtina įrodyti, kad teismas patvirtintų prašomą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą.⁸²

Apibendrinant galima teigti, kad juridinę reikšmę turinčių faktų bylose pagrindiniai įrodinėjimo ypatumai grindžiami netiesioginių įrodymų bei tikimybių pusiausvyros principais, kurių tinkamas taikymas nulemia teisingo sprendimo priėmimą.

⁸¹ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-247/2005, V. Ž. v. Kauno apskrities viršininko administracija.

⁸² LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-23/2003, H. M. Ž. V. .M. K., J. M., Vilniaus apskrities viršininko administracija.

2.2.2. Asmeninių įrodymų naudojimo ypatumai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo

Vilniaus rajono apylinkės teisme išnagrinėtų bylų analizė rodo, kad pagrindiniai įrodymai šios kategorijos bylose buvo liudytojų parodymai. Jiems, kaip ir visiems įrodymams civiliniame procese, taikytini įrodymų liečiamumo ir leistinumumo reikalavimai. Tokią išvadą leidžia daryti LR CPK 443 str. 1 d. įtvirtinta nuostata, kad ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos pagal šio kodekso taisykles su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato šio kodekso V dalis ir kiti įstatymai. Ši aplinkybė lemia, kad LR CPK 186 str. 6 d. įtvirtintas liudytojų prisaikos reikalavimas, turi būti taikomas ir bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Liudytojai turi būti apklausiami teismo posėdyje prieš tai juos prisaikdinus. Duomenys gauti ne LR CPK nustatyta tvarka, pavyzdžiui, asmens rašytiniai pareiškimai ar notaro patvirtinti asmenų parodymai, savo teisine galia neprilygsta prisiekusio liudytojo parodymams, duotiems teisme. Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų analizė liudija, kad pasitaiko atvejų, kai teismai į šią nuostatą neatsižvelgia ir įrodymais pripažįsta įrodymų leistinumumo kriterijų neatitinkančius asmenų parodymus. Byloje pagal G. J. B. ieškinį dėl įvaikinimo fakto nustatymo Kauno apygardos teismas, nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka akcentavo, kad notarine tvarka patvirtintas H.B. paliudijimas yra labai svarbus netiesioginis įrodymas, todėl pirmos instancijos teismas, nesuteikdamas didesnės galios šiam paliudijimui, pažeidė įrodymų vertinimo taisykles. LAT tokį apeliacinės instancijos teismo įrodymų vertinimą pripažino pažeidžiančiu įrodymų tikėtinumo bei leistinumumo taisykles, nes teismas turi vertinti visus byloje esančius įrodymus, o notariškai patvirtinti asmenų parodymai savo teisine galia negali būti svaresni negu teisme prisiekusių liudytojų parodymai, be to jie nėra prejudiciniai faktai.⁸³

Platus asmeninių įrodymų naudojimas nagrinėjant šios kategorijos bylas suponuoja mintį, kad ypatingosios teisenos bendrosiose nuostatose (LR CPK 443 str. 5 d.) įtvirtintas rašytinio proceso principas tampa beveik neįgyvendinamas nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Manytume, kad, atsižvelgiant į tai, kad žodiškumo principas yra plačiau taikomas teismų praktikoje ir jis, mūsų nuomone, geriau padeda išsiaiškinti bylai reikšmingas aplinkybes, būtų tikslinga papildyti LR CPK XXVI skyrių „Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo“ 447¹ straipsniu, kuriame būtų įtvirtinta nuostata dėl žodinio šios kategorijos bylų nagrinėjimo išdėstant jį taip:

447¹ straipsnis. Bylos nagrinėjimas.

„1. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjamos žodinio proceso tvarka.

⁸³ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-317/2002, G. B. v. Kauno miesto savivaldybės valdyba.

2. Į bylos nagrinėjimą yra šaukiami pareiškėjas, kiti bylos baigtimi suinteresuoti asmenys ir liudytojai, kuriems žinomos su byla susijusios aplinkybės.“

Šios kategorijos bylose dažnai reikia nustatyti seniai įvykusius faktus, todėl nesant rašytinių įrodymų, o liudytojams, neretai esant garbaus amžiaus, todėl jie ne visada tiksliai pamena bylai reikšmingas aplinkybes, teismui labai sunku vertinti jų parodymus. LAT ne vienoje nutartyje yra pabrėžęs, kad šie įrodymai turėtų būti vertinami atsargiai, kitų įrodymų kontekste, remiantis aukščiau minėtu tikimybių pusiausvyros principu. Teismų praktikoje pasitaikė atvejų, kai asmuo davė parodymus apie seniai įvykusias faktines aplinkybes, bet patikslinus liudytojo amžių paaiškėjo, kad tuo metu, kai įvyko jo paliudytas įvykis, liudytojui buvo tik 2 metai. Todėl tokie parodymai turėtų būti vertinami kaip neturintys įrodomosios galios.⁸⁴

Pastebėtina, kad kai kurie teismai prioritetą teikia rašytiniams įrodymams, t.y. nevertina liudytojų parodymų, o tiria ir vertina tik rašytinius įrodymus.⁸⁵ Ši teismų praktika abejotina, nes LR CPK nesuteikia didesnės įrodomosios galios nė vienai įrodinėjimo priemonių rūšiai, bet priešingai, LR CPK 185 str. 2 d. reglamentuoja, kad jokie įrodymai neturi teismui iš anksto nustatytos galios, išskyrus atvejus, kai tokia galimybė numatyta LR CPK.⁸⁶ Teismai privalo vertinti liudytojų parodymus kartu su rašytiniais įrodymais ir neteikti pastariesiems prioriteto, ypač tais atvejais, kai liudytojų parodymai neprieštarauja rašytiniams, o juos papildo ir padeda operatyviau nustatyti tiesą byloje.

Ankščiau LAT suformuluota praktika ne visada leido nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus remiantis liudytojų parodymais. 1993 m. LAT nutarimo „Dėl teismų praktikos juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose“⁸⁷ 16 punktas įtvirtino taisyklę, kad tais atvejais, kai į tą patį žemės ar miško sklypą pretenduoja keli asmenys, ginčydami kito pretendento nurodomą nuosavybės atsiradimo pagrindą, šalims draudžiama remtis liudytojų parodymais. Tokioje situacijoje įrodymais galėjo būti tik *rašytiniai dokumentai*. Pagal minėtą LAT išaiškinimą ginčo kilimo faktas lėmė įrodinėjimo ypatumus: bylose dėl žemės ar miško valdymo nuosavybės teisėmis juridinio fakto nustatymo buvo leidžiama įrodinėti visomis LR CPK numatytomis priemonėmis, bet kilus jose ginčui dėl teisės, LR CPK numatytų įrodinėjimo priemonių taikymas buvo ribojamas - draudžiama remtis liudytojų parodymais.

⁸⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas.- Vilnius: Justitia, 2003. P. 392.

⁸⁵ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3582/2004, A. S. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija.

⁸⁶ Pavyzdžiui, LR CPK 197 str. 2 d. numatyta, kad dokumentai, išduoti valstybės ir savivaldybės institucijų, patvirtinti kitų valstybės įgaliotų asmenų neviršijant jiems nustatytos kompetencijos bei laikantis atitinkamiems dokumentams keliamų reikalavimų turi didesnę įrodomąją galią.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 2 „Dėl teisminės praktikos turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo bylose“//<http://www.infolex.lt/praktika/tekstas.asp?id=54576&org=>; prisijungimo laikas: 2006-10-19.

Analizuojama dviprasmiška situacija išnyko įsigaliojus naujam LR CPK ir 2005 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatui priėmus nutarimą Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Šiame nutarime jau nėra nuostatos, draudžiančios remtis liudytojų parodymais, kilus ginčui dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, todėl galima daryti išvadą, kad ginčo kilimas nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus neįtakoja įrodinėjimo taisyklių išimčių. Taigi, dabar draudimą remtis liudytojų parodymais nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus gali lemti tik viena aplinkybė - jei to reikalauja teisės normos, galiojusios nustatomo juridinę reikšmę turinčio fakto įvykimo metu. Pavyzdžiui, LAT civilinėje byloje 3k-3-851/2003 pagal ieškovės S. D. ieškinį, buvo prašoma nustatyti, kad jos senolė 1903 m. nupirko iš G. F. dalį vieno aukšto mūrinio namo, nes nuosavybės teisę patvirtinantys dokumentai neišliko. Šį faktą ieškovė siekė nustatyti tikslu atkurti nuosavybės teisę į senolės turėtą nekilnojamąjį turtą. LAT nutartyje konstatavo, kad tariamas pirkimo sandoris buvo sudarytas 1903 m. Tuo metu galiojusios Rusijos imperijos Civilinių įstatymų sąvado X tomo 1 dalies normos tokios sutarties sudarymui numatė privalomą notarinę formą. Kadangi sandorio sudarymo metu buvo nustatyta speciali sandorio sudarymo forma (notarinė), jos sudarymo faktas tuo metu ir dabar negali būti įrodinėjamas liudytojų parodymais. Ieškovė gali įrodinėti juridinę reikšmę turinčio fakto buvimą tik rašytiniais iš pirkimo – pardavimo sutarties išvestiniais įrodymais. S.D. nepateikė rašytinių įrodymų, kurie leistų daryti pagrįstą išvadą, kad šis sandoris buvo sudarytas, todėl LAT pripažino, kad tiek 1-os instancijos teismo sprendimas, kuriuo ieškinys buvo atmestas, tiek Kauno apygardos teismo sprendimas, palikęs galioti nepakeistą 1-os instancijos teismo sprendimą, buvo teisingi ir pagrįsti.⁸⁸

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad liudytojų parodymai - tai žinios apie tam tikrus faktus, o ne jų samprotavimai, spėliojimai, prielaidos. Jie turi būti tinkamai įforminti - duodant priesaiką teisme. Liudytojų subjektyvūs vertinimai apie tam tikrus įvykius ar aplinkybes neturi įrodomosios galios ir teismas, darydamas išvadas apie juridinę reikšmę turinčio fakto buvimą, neturėtų vienareikšmiai atsižvelgti į tokius parodymus ir priimti juos kaip neginčytinus.

2.2.3. Poįstatyminių teisės aktų taikymas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo įrodinėjimo procese

Kita problema, su kuria susiduria teismai, nagrinėdami bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, - bendrųjų ir specialiųjų teisės normų taikymas. Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti poįstatyminiai teisės aktai numato duomenų, pagrindžiančių tam tikras

⁸⁸ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugšėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-851/2003, S. D. v. Kauno miesto valdyba.

aplinkybes, rinkimo bei vertinimo taisyklės, kurios skiriasi nuo LR CPK suformuluotų įrodinėjimo principų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 nutarimu Nr. 1057 patvirtintose sąlygose „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos“⁸⁹ nustatytos nuosavybės teisės įrodinėjimo taisyklės, kurios iš esmės skiriasi nuo LR CPK numatytų įrodinėjimo principų. Todėl kyla klausimas, pagal kurias įrodinėjimo taisyklės turi vykti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų įrodinėjimo procesas, kai juridinę reikšmę turintis faktas nustatomas tikslu atkurti nuosavybės teises?

Manytume, kad šiuo atveju įrodinėjimas turėtų vykti pagal LR CPK nuostatas, nes šio teisės akto 1 str. 2 d. yra įtvirtinta jo viršenybė prieš kitus teisės aktus, išskyrus atvejus, kai pats kodeksas suteikia teisę taikyti kitų įstatymų nuostatas. LAT taip pat savo nutartyse ne kartą akcentavo, kad įrodinėjimo taisyklės, numatytos minėtame Vyriausybės nutarime, turi būti taikomos tik nagrinėjant piliečių prašymus dėl nuosavybės teisių atkūrimo administracine tvarka.⁹⁰ Tais atvejais, kai juridinę reikšmę turintis faktas nustatomas teisme nuosavybės teisių atkūrimo tikslu, pareiškėjo ir suinteresuotų asmenų parodymus, teisėjas tiria ir vertina vadovaudamasis LR CPK nustatytais įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo taisyklėmis. Pavyzdžiui, bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo netaikoma minėto nutarimo nuostata, kad tais atvejais, kai yra keli nuosavybės teises patvirtinantys dokumentai, juridinę reikšmę turintys faktai turi būti nustatomi remiantis vėliausiai išduotu dokumentu.

Tokių įrodinėjimo taisyklių taikymas atsiskleidžia civilinėje byloje Nr. 3k-3-473/2003, kurioje pareiškėja O. D. prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad pareiškėjos tėvo mama K. K. po savo motinos A. K. mirties faktiškai priėmė jos palikimą ir nuosavybės teise valdė 1,47 ha. žemės. Kauno rajono apylinkės teismas, išanalizavęs pareiškėjos pateiktus įrodymus, pareiškimą tenkino. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi suinteresuoto asmens - Kauno apskrities viršininko administracijos apeliacinį skundą, Kauno rajono apylinkės teismo sprendimą panaikino ir O. D. pareiškimą atmetė, nes pareiškėja, apeliacinės instancijos teismo nuomone, nepateikė dokumentų, patvirtinančių, kad K. K. yra A. K. dukra ir kad ji, mirus motinai, priėmė palikimą. Remiantis LR CPK įtvirtintomis taisyklėmis pareiškėja turėjo įrodyti šias aplinkybes, nepaisant to, jog minėto nutarimo 14 punkto nuostatos reglamentuoja, kad nereikia pateikti mirties faktą patvirtinančio dokumento, jeigu asmenys yra gimę iki 1897 metų. LAT pripažino, kad apeliacinės instancijos teismas teisingai įvertino faktines bylos aplinkybes, jo sprendimas yra teisėtas. Pareiškėja nepateikė A. K. (jos

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. Nr.1057 „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų“//Valstybės žinios.1997, Nr.90-2256.

⁹⁰ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-562/2005, L. Z. v. R. V. Z.

prosenelės į kurios turta nori atkurti nuosavybės teises) mirties faktą patvirtinančių įrodymų, todėl jos prašomas nustatyti juridinis faktas negali būti konstatuotas.⁹¹

Įrodinėjimo taisyklių prieštaravimai kyla ir nustatant asmenų priklausymo antisovietinėms organizacijoms juridinį faktą. LAT nagrinėtoje Civilinėje byloje Nr. 3k-7-111/2006 pareiškėjai prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad jie buvo pagrindyje veikusios antisovietinės jaunimo organizacijos „Jaunoji Lietuva“ nariai. Zarasų rajono apylinkės teismas rėmėsi liudytojų parodymais ir nustatė pareiškėjų prašomą juridinę reikšmę turintį faktą. Suinteresuotiems asmenims apskundus minėtą sprendimą, apeliacinės instancijos teismas priėmė nutartį panaikinti žemesnės instancijos sprendimą ir pareiškimą atmetė, kadangi rašytinių įrodymų nebuvo, o pareiškėjų parodymai ir vienos liudytojos, pripažintos laisvės kovų dalyve, tačiau nebuvusios antisovietinės organizacijos „Jaunoji Lietuva“ dalyve, negali būti pakankamu pagrindu pareiškėjų pareiškimui tenkinti. Tokių įrodymų vertinimą bei jų leistinumą Vilniaus apygardos teismas motyvavo Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau Centro) direktorės 2002 m. sausio 10 d. įsakymu patvirtinto reglamento nuostata, kad asmuo pretenduojantis į kario savanorio ar laisvės kovų dalyvio teisinį statuso pripažinimą turi pateikti bendražygio, kuriam pripažintas kario savanorio ar laisvės kovų dalyvio teisinis statusas, ir kuris kartu su pretendentu (pareiškėju) dalyvavo šioje veikloje, patvirtinimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas panaikino apeliacinės instancijos teismo sprendimą ir konstatavo, kad šio reglamento nuostatos dėl įrodymų leistinumo yra privalomos tik Centrai nagrinėjant prašymus dėl laisvės kovų dalyvio statuso pripažinimo. Tais atvejais, kai šio fakto pripažinimą nagrinėja teismas, jis turi remtis įrodymų leistinumo kriterijumi ir įrodymų vertinimo taisyklėmis, kurias numato LR CPK.⁹²

Pagal LR CPK 177 str. įrodymais laikomi bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių pareiškėjo reikalavimus arba kad jų nėra. Nustatant bylai reikšmingas aplinkybes būtina atsižvelgti ir į šio reglamento nuostatas, tačiau įrodymai turi būti vertinami kitų įrodymų kontekste ir reglamente nurodytų įrodymų nebuvimas, nereiškia negalėjimo nustatyti minėtą juridinę reikšmę turintį faktą, jei jis gali būti nustatytas teisme remiantis kitais įrodymais.

Kitas svarus argumentas, kodėl turi būti remiamasi LR CPK, o ne minėto reglamento nuostatomis - teisės aktų hierarchijos principas. Šis principas įtvirtina nuostata, kad tais atvejais, kai yra teisės normų prieštaravimai, turi būti taikomos aukštesnės galios teisės normos. Kadangi LR CPK yra įstatymas, o reglamentas - tik poįstatyminis teisės aktas, todėl esant šiuose teisės aktuose įtvirtintam skirtingam reglamentavimui, taikomas LR CPK. Ši taisyklė pagal analogiją

⁹¹ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-473/2003, O. D. v. Kauno apskrities viršininko administracija.

⁹² LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje 3k-7-111/2006, A. A, L. M. v. R. J., R. B.

turėtų būti taikoma ir kilus prieštaravimams tarp Vyriausybės nutarimuose įtvirtintų įrodinėjimo taisyklių ir LR CPK. Įstatymų lydymaisiais raštais (Vyriausybės nutarimai, kitų valstybės institucijų teisės aktai) galima vadovautis tik tada, kai įstatymai jiems paveda reglamentuoti įrodymų rinkimo ir pateikimo teismui tvarką.

2.3. Ginčo kilimo ir sprendimo galimybės nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus ypatingosios teisenos kontekste

Šiame skyriuje analizuosime, ar galima teisingai ir operatyviai išspręsti ginčus, kylančius bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, sprendžiant juos ypatingosios teisenos tvarka, bandysime patvirtinti darbo pradžioje suformuluotą hipotezę.

Pažymėtina, kad pagal 1964 m. LR CPK ginčo buvimas lėmė dviejų civilinio proceso teisenų takoskyrą, nes jame buvo reglamentuota, kad jei nagrinėjant bylą ypatingosios teisenos tvarka kyla ginčas dėl teisės, teismas pareiškimą palieka nenagrinėtu ir išaiškina suinteresuotiems asmenims, teisę pareikšti ieškinį bendrais pagrindais. Ši nuostata sukeldavo daug procesinių nesklaidumų, vilkindavo procesą, pažeisdavo proceso koncentracijos principą bei priversdavo asmenį pradėti du procesus. Dvigubo proceso problemai ypač daug dėmesio skyrė rusų teoretikai ir siūlė įvairius jos sprendimo būdus. Vieni iš jų teigė, kad ypatingąja teiseną galima spręsti smulkus ginčus, kiti priešingai, neigė galimybę spręsti ginčus ypatingąja teiseną, nes jų nuomone, tai prieštaravo ypatingosios teisenos prigimčiai ir esmei.⁹³

Daugelis mokslininkų buvo priėję vieningos nuomonės, kad esant ginčui bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, bylą teismas turi nutraukti, tačiau nebuvo vieningos nuomonės, koks tai turėtų būti ginčas - ginčas dėl fakto, ar ginčas dėl teisės. Žymi Rusijos teisininkė R. F. Kalistratova savo monografijoje „Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas teisme“⁹⁴ teigė, kad tik tais atvejais, kai nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo kyla ginčas dėl teisės, bylos nagrinėjimas turi būti nutrauktas. Jeigu kyla ginčas dėl fakto, jo sprendimas ypatingąja teiseną leidžiamas ir byla gali būti nagrinėjama toliau. Paneigdama oponentų nuomonę, ši mokslininkė teigė, kad būtų neteisinga manyti, kad ginčas dėl fakto galutiniame rezultate perauga į ginčą dėl teisės. Jeigu taip būtų, tai ginčo dėl teisės nagrinėjimas būtų sutapatinamas su juridinio fakto tikrumo nustatymu arba ginčų dėl teisės pakeitimu ginčais dėl faktų. Nors šie reiškiniai tarpusavyje siejasi ir neretai yra priklausomi vienas nuo kito, tačiau jokių būdu nėra tapatūs. Ji teigė, kad kilus ginčui tik dėl fakto ir jį perdavus nagrinėti ieškinine

⁹³ Морейн И.Б. Понятие бесспорного производства в советском гражданском процессе// Теисė. 1961. II t. С.97-98.

⁹⁴ Каллистратова Р. Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958 С.86.

teisena, susidarytų situacija, kurios pasekoje teismai būtų priversti ieškinine tvarka nagrinėti daugumą neieškininio pobūdžio ginčų. Faktas, kurį teismine tvarka prašo nustatyti pareiškėjas, tai tik vienas faktinės sudėties elementas, iš kurio kyla vieni ar kiti teisiniai santykiai.⁹⁵ Sutiktume su šia R. F. Kalistratovos nuomone, nes manytume, kad ginčo dėl teisės ir ginčo dėl fakto išskyrimas nulemia proceso ypatumus ir skirtingų procesinių principų naudojimą.

Šiai nuomonei oponento I. B. Morein teigdamas, kad jokio dirbtinio skirstymo tarp fakto ir teisės klausimų teisėje negali būti, nes faktiniai ir teisiniai klausimai glaudžiai tarpusavyje susiję ir juos išskirti yra neįmanoma bei netikslinga. Teisinės išvados turi būti pagrįstos faktais. Teisminio nagrinėjimo dalyku gali būti tik juridinę reikšmę turintys faktai, todėl kilęs ginčas dėl fakto yra ir ginčas dėl teisės.⁹⁶ Šią nuomonę palaikė ir I. Žeruolis, remdamasis K. Markso žodžiais, teigiančiais, kad „teisė yra tik oficialus fakto pripažinimas“. Jeigu ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjant bylą kyla ginčas dėl fakto, tai kartu reiškia ir ginčą dėl teisės.⁹⁷

Taigi, šių autorių nuomone, sprendžiant bylas ypatingosios teisenos tvarka, negalima spręsti nei ginčo dėl teisės, nei ginčo dėl paties fakto, nes kilęs ginčas dėl fakto reiškia ginčą ir dėl teisės.

Išanalizavus 1999-2003 metų Lietuvos Aukščiausiam Teisme išnagrinėtas civilines bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, galima teigti, kad LAT nuolat pabrėždavo R. F. Kalistratovos suformuluotą taisyklę ir taikė ją teismų praktikoje, t.y. skyrė bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų ginčą dėl fakto ir ginčą dėl teisės. Ne vienoje byloje jis konstatavo, kad ginčas dėl fakto gali būti sprendžiamas ypatingosios teisenos tvarka, tačiau iš materialinės teisės kilęs ginčas turi būti sprendžiamas ieškininės teisenos tvarka.⁹⁸

Pažymėtina, kad ši R. F. Kalistratovos suformuluota taisyklė buvo įtvirtinta ir 1964 m. LR CPK 271 str. 3 d. nuostatose.

Praktikoje pareiškėjai, siekdami išvengti dviejų procesų būtinybės, šią problemą bandė spręsti labai įvairiai. Pavyzdžiui, Vilniaus m. 1-ojo apylinkės teismo byloje Nr.2-9039-30/2001 ieškovas iš karto nurodė, kad jis kreipiasi su ieškiniu dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo ir prašo jį nagrinėti ieškinine teiseną, nes įsitikinęs, kad asmuo, kuris turėtų būti byloje suinteresuotu asmeniu, ginčys pareiškimą, ir dėl to pareiškimas, paduotas ypatingosios teisenos tvarka, turėtų būti paliktas nenagrinėtu, ir reikėtų kreiptis į teismą ieškininės teisenos tvarka. Dėl to pareiškėjas, vadovaudamasis ekonomiškumo principu ir siekdamas išvengti dviejų procesų, iš karto kreipėsi į teismą ieškininės teisenos tvarka. Teismas priėmė ieškinį ir nagrinėjo bylą dėl

⁹⁵ Каллистратова Р. Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства.-Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958 С. 87.

⁹⁶ Морейн И. Б. Понятие бесспорного производства в советском гражданском процессе// Теисė. 1961. II t. С.97-98.

⁹⁷ Жеруолис. И. Сущность советского гражданского процесса.- Вильнюс: Минтис.1969, С.186.

⁹⁸ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-999/2000, J. B. v V. V., V. A.

juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo ieškinine teiseną.⁹⁹ Ši situacija verčia abejoti, ar teismas tinkamai taikė to meto LR CPK normas - priėmė ieškinį ir išnagrinėjo bylą ieškininės teisenos tvarka, nors ginčas tarp šalių dar nebuvo kilęs.

Dvigubo proceso problema, o taip pat ir negalėjimas spręsti ginčo ypatingosios teisenos tvarka, išnyko priėmus naują LR CPK, kuriame įtvirtinta ypatingosios teisenos koncepcija, pagrįsta socialiojo civilinio proceso modeliu. Šis modelis yra įtvirtintas ir geriausiai veikia Vokietijos bei Austrijos civilinio proceso teisėje. Vokietijos teisininkai laikosi nuomonės, kad ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamosiose bylose, priskirtose šiai teisei remiantis **tikslingumo kriterijumi**, kilę ginčai gali būti išspręsti ypatingąja teisei taip pat gerai, kaip ir ieškinine teisei.¹⁰⁰

Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse bylų, nagrinėjamų ypatingąja teisei sąrašas, kaip ir Vokietijoje, yra formuojamas remiantis tikslingumo kriterijumi: įstatymo leidėjas, atsižvelgdamas į šių bylų esmę ir jų metu nustatomus faktus, priskiria jas nagrinėti ypatingąja teisei. Pačios bylos pobūdis bei viešasis interesas, kad būtų užtikrinta efektyvi civilinės materialinės subjektinės teisės apsauga bei jos įgyvendinimas, lemia bylos priskyrimą ypatingajai teisei. Taigi, šios aplinkybės ir lėmė bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priskyrimą ypatingajai teisei. Pažymėtina, kad nė vienas teisės aktas neįtvirtina „viešojo intereso“ sąvokos ir nesukonkretina jos turinio. Ją Lietuvoje formuoja teismų jurisprudencija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą nurodęs, kad sąvoka „viešasis interesas“ yra vertinamojo pobūdžio ir jos turinys gali būti atskleidžiamas tik analizuojant konkrečios bylos faktines aplinkybes“.¹⁰¹ Formuodamas bylų, nagrinėjamų ypatingąja teisei, sąrašą įstatymo leidėjas pats nusprendė, kad nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pasireiškia viešasis interesas, dėl to jos turi būti nagrinėjamos šia teisei. Mūsų nuomone „viešasis interesas“ – tai visos visuomenės interesai, kurie dėl savo ypatingos svarbos turi būti įstatymo saugomi, o juos pažeidus - ginami.

Tačiau, ar iš tiesų mūsų analizuojamos kategorijos bylose yra ypač ryškus viešasis interesas ir niekada jų nagrinėjimo metu nekyla ginčas? Kaip jau minėjome ankstesniuose skyriuose, dauguma nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų yra privataus pobūdžio, nes sukelia teises tik pavieniems asmenims. Šį teiginį galima pagrįsti ir statistiniais duomenimis: valstybės institucijos, kurių pagrindinė funkcija ginti viešąjį interesą, 2006 m. sausio - spalio mėnesiais nepateikė Vilniaus rajono apylinkės teismui pareiškimų dėl viešojo intereso gynimo juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose. Ši aplinkybė liudija, kad nors juridinę reikšmę turinčių

⁹⁹ Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2001 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2-9039-30/2001, L. P. v. G. J., G. J., M. J., B. B.

¹⁰⁰ Zivilprozeßrecht:15 Auflage/L.Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald.-Munchen,1993.S.54.

¹⁰¹ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-194/2006 Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras v. D. P., E. T., D. Ž.

faktų nustatymas gali pažeisti kitų asmenų interesus, tačiau jų nustatymas neleidžia teigti egzistuojant ypatingą visuomenės interesą šių bylų baigtimi.

Teiginį, kad daugelis bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra savo prigimtimi ginčo bylos, pailiustruoja šių bylų nagrinėjimo teisme statistika. Teisininko V. Balyno atliktas tyrimas liudija, kad bylos dėl kai kurių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra ginčo bylos, nes užėmė 5 vietą tarp ypatingą teisena nagrinėtų bylų, kuriose pareiškimai buvo palikti nenagrinėti dėl kilusio ginčo.¹⁰² Šis teisininkas teigė, kad dažniausiai ginčas kyla bylose dėl išlaikymo, palikimo priėmimo, įvaikinimo, žemės valdymo faktų nustatymo, o taip pat gimimo, įvaikinimo, santuokos, ištuokos ir mirties įregistravimo fakto nustatymo.¹⁰³ Remiantis šiais statistiniais duomenimis galima teigti, kad šios kategorijos bylos savo prigimtimi yra ginčo bylos, kuris kyla gana dažnai.

Atsakius į klausimą, kad tam tikros bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo savo prigimtimi yra ginčo bylos, kyla klausimas, ar pagrįstai įstatymo leidėjas šias bylas priskyrė nagrinėti ypatingą teisena? Taip pat diskutuotina, ar formalus teisės normos taikymas, kad kilus ginčui šios kategorijos bylose, jos ir toliau turėtų būti nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka, nekelia grėsmės netinkamam ginčo išsprendimui.

Manytume, kad ginčo dėl teisės sprendimas ypatingą teisena atima realias galimybes pareiškėjui ir suinteresuotam asmeniui įrodyti savo tiesą vadovaujantis rungtyniškumo principu. Abejotina, ar teismas, sprenddamas kilusį ginčą byloje dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ypatingosios teisenos tvarka, kuri pagrįsta priešingais ginčo teisenai principais, gali pasiekti šiai teisenai keliamus tikslus ir teisingai išspręsti bylą. Ginčo teisenoje vyraujantys dispozityvumo ir rungtyniškumo principai yra neabejotinai tinkamesni privataus pobūdžio ginčui spręsti, nei ypatingoje teisenoje galiojantys oficialumo ir inkviziciniai principai. Pavyzdžiui, kilus ginčui dėl teisės tarp pareiškėjo ir suinteresuoto asmens, kam priklauso teisė atkurti nuosavybės teises į ginčijamą žemės sklypą, mūsų nuomone, šis ginčas operatyviau būtų išspręstas vadovaujantis ginčo teisenos principais (lygiateisiškumo, rungimosi ir kt.).

Profesorius V. Mikelėnas taip pat ne kartą pažymėjo, kad ypatingoji teisena nėra pritaikyta ginčams dėl teisės nagrinėti, todėl, kilus ginčui dėl teisės, bylas, priskirtinas ypatingajai teisenai, reikėtų nagrinėti ginčo teisenos tvarka.¹⁰⁴

Teisininkė I. Žemkauskienė irgi teigia, kad kilę ginčai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo būtų geriau išspręžiami vadovaujantis ginčo teisenos taisyklėmis¹⁰⁵.

¹⁰² Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija. 2003. 40 (32) P.96. V. Balynas šį tyrimą atliko 2002 m., kai galiojo 1964 m. LR CPK.

¹⁰³ Ten pat. P.96.

¹⁰⁴ Mikelėnas V. Civilinis procesas.II dalis. – Vilnius: Justitia,1997.P.177.

¹⁰⁵ Žemkauskienė I. Ypatingoji teisena naujajame civilinio proceso kodekse//Jurisprudencija. 2002. 28(20). P.216.

Atsižvelgus į ankstesnę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, manytume, kad vėl būtų tikslinga skirti ginčą dėl fakto ir ginčą dėl teisės. Kilus ginčui dėl teisės juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose, tikslinga būtų jas perduoti nagrinėti ginčo teisenos tvarka, nes jos taisyklės ir principai yra geriau pritaikyti byloms, kuriose kyla ginčas, nagrinėti. Šiuo metu vyraujantis socialiojo civilinio proceso modelis ir akcentuojamas proceso ekonomiškumo principas reikalauja, kad LR CPK būtų įtvirtinta nuostata, jog pareiškimas, kilus ginčui, būtų ne paliekamas nenagrinėtu, bet bylos nagrinėjimas būtų atidedamas tam tikram laikotarpiui, per kurį pareiškėjas turėtų pateikti patikslintą ieškinį teismui. Ši situacija padėtų išvengti dvigubo proceso kilimo galimybės. Pareiškimui dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo keliami beveik tie patys procesinių dokumentų reikalavimai kaip ir ieškiniui, todėl esamus neatitikimus tarp šių proceso dokumentų galima nesunkiai pašalinti. Manytume, kad sunkiausiai spręstųsi bylų teisingumo problema (pareiškimas paduodamas pagal pareiškėjo gyvenamąją vietą, išskyrus atvejus, kai prašomas nustatyti žemės valdymo ar palikimo priėmimo faktas, o ieškinys pateikiamas pagal atsakovo buvimo vietą). Mūsų nuomone, atsižvelgiant į koncentracijos ir ekonomiškumo principą bylą būtų tikslinga baigti nagrinėti tos apylinkės teisme, kuriame buvo paduotas pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo ir iškelta civilinė byla. Be to, nustatant palikimo priėmimo, miško, žemės valdymo nuosavybės teise valdymo juridinius faktus, teisingumas iš viso nesikeistų, nes šiuo atveju galiotų išimtinio teisingumo taisyklė. Atsižvelgiant į tai, manytume, kad galima būtų papildyti LR CPK 447² straipsniu ir jį išdėstyti taip:

447² straipsnis. Suinteresuotų asmenų prieštaravimai.

„1. Tais atvejais, kai suinteresuoti asmenys pateikia prieštaravimus dėl prašymo nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, teismas per tris dienas privalo pranešti pareiškėjui, kad šis ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo teismo pranešimo gavimo dienos turi teisę pateikti šiam teismui ieškinį, atitinkantį LR CPK 135 straipsnio reikalavimus.

2. Jeigu pareiškėjas nustatytu terminu pateikia teismui ieškinį, teismas, ieškinio priėmimo klausimą išsprendžia LR CPK 137 str. nustatyta tvarka. Jei ieškinys atitinka procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, jis laikomas paduotu nuo pradinio pareiškimo padavimo dienos.

3. Jeigu pareiškėjas per šio straipsnio 1 dalyje nustatytą terminą tinkamai įforminto ieškinio nepateikia, pareiškėjo ieškinys laikomas nepaduotu ir teisėjo nutartimi grąžinamas jį padavusiam asmeniui, o pareiškimas paliekamas nenagrinėtu.

3. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMAS UŽSIENIO VALSTYBIŲ CIVILINIAME PROCESSE

Apžvelgus Vakarų Europos valstybių¹⁰⁶ civilinio proceso įstatymus matyti, kad nė viename iš jų nėra įtvirtintas juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo institutas. Toks reglamentavimas nulemia, kad minėtose valstybėse teismų kompetencija juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo srityje pasireiškia tik sprendžiant ginčus konkrečioje civilinėje byloje, vertinant aplinkybes, kurios gali turėti reikšmę teisingam bylos išsprendimui. Šiose valstybėse plačius įgaliojimus nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus turi valstybiniai administraciniai organai (valstybiniai registrai, notariai), kurių veiklą reglamentuoja ne civilinio proceso kodeksas, bet atskiri įstatymai. Pavyzdžiui, Vokietijoje, nagrinėjant palikimo priėmimo ir jo apsaugos klausimus, daug teisių ir pareigų suteikiama notarams, kaip nepriklausomiems viešosios valdžios atstovams.¹⁰⁷ Notarų galių išplėtimas siejamas ne tik su siekiu mažinti teisėjų darbo krūvį, bet ir su valstybės noru padidinti notarų galias teisingumo vykdymo srityje. Notarų veiklos išplėtimas nagrinėjant su paveldėjimu susijusius klausimus buvo akcentuotas ir Europos notarų suvažiavime.¹⁰⁸ Jame buvo svarstoma paveldėjimo bylų sprendimo perdavimo notarams galimybė, paliekant įpėdiniais teisę ginčyti notaro priimtą sprendimą bendrosios kompetencijos teisme.

Kadangi notariai, civilinės metrikacijos įstaigos bei registrai yra dažniausiai priskiriami viešojo administravimo institucijoms, jų veiklos reglamentavimas nėra civilinio proceso dalykas, o taip pat ir šio darbo tyrimo objektas, todėl jų veiklos plačiau neanalizuosime.

Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo reglamentavimas Vakarų Europos valstybėse iš esmės skiriasi nuo Baltijos bei Rytų Europos valstybių. Pastarosiose juridinę reikšmę turintys faktai, kaip ir Lietuvoje, nustatomi ypatingosios teisenos tvarka bendrosios kompetencijos teismų ir kitų specialių teisminių institucijų. Todėl paanalizuosime šių valstybių Civilinio proceso kodeksų nuostatas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčius faktus, bei teismų darbą juos nustatant, palyginsime su Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuostatomis bei teisiniu šios kategorijos bylų nagrinėjimu.

¹⁰⁶ Šiuo atveju kalbama Vakarų Europos valstybės – Vokietija, Prancūzija, Ispanija, Italija

¹⁰⁷ Nekrošius V. Ypatingoji teisena civiliniame procese- prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė)//Teisė.1999, Nr.33(3).P.50.

¹⁰⁸ Civil law notaries in Europe: actors in- non contentious justice

http://europesworld.link.be/europesworld/PDFs/Issue2/ADVERTORIAL_Conference_Notaries_CNUE.pdf:= prisijungimo laikas:2006-10-19;

3.1. Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas bendrosios kompetencijos teismuose

Analizuojant juridinę reikšmę turinčių faktų instituto vietą Civilinio proceso kodekso struktūros aspektu matosi, kad kai kurių užsienio valstybių: Estijos,¹⁰⁹ Rusijos,¹¹⁰ Armėnijos,¹¹¹ Bulgarijos,¹¹² Gruzijos¹¹³ civilinio proceso kodeksuose šiam institutui priklausančios bylos priskirtos pirmajai bylų kategorijai, įtvirtintai po bendrų ypatingosios teisenos nuostatų, išskyrus Latvijos civilinio proceso kodeksą.¹¹⁴ Mūsų nuomone, tokią struktūrą lemia, tai kad analizuojama bylų kategorija yra gausiausia ir bendriausia juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo srityje, nes kituose šių užsienio valstybių civilinio proceso kodeksų skyriuose yra reglamentuoti juridinę reikšmę turintys faktai, nustatomi su tam tikromis išimtimis ir specialiomis taisyklėmis, kurių nebūtina taikyti nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų.

Rusijos, Latvijos, Estijos, Ukrainos, Bulgarijos, Baltarusijos, Armėnijos civilinio proceso kodeksų ypatingosios teisenos bendrųjų nuostatų analizė leidžia teigti, kad visose paminėtose valstybėse yra įtvirtinta ypatingosios teisenos, kaip neginčo teisenos, koncepcija, turinti tokius pagrindinius požymius:

- ypatingoji teisena nėra susijusi su materialinio teisinio pobūdžio ginčijų sprendimu;
- ypatingojoje teisenoje nėra šalių, todėl negali būti ir teisinio ginčo. Jeigu nagrinėjant bylą kyla žinybingas teismui ginčas, pareiškėjui ir suinteresuotiems asmenims išaiškinama jų teisė šį ginčą spęsti ieškininės teisenos tvarka, o pradėta ypatingos teisenos tvarka byla paliekama nenagrinėta.

Pastarasis ypatingosios teisenos požymis ir lemia teisinių ginčų, kilusių bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, nagrinėjimo negalimumą. Minėta ypatingosios teisenos nuostata atskleidžia dar vieną paminėtų valstybių civilinio proceso įstatymų ypatumą: nors šiose šalyse civilinio proceso kodeksai buvo priimti beveik tuo pačiu metu kaip ir Lietuvoje (Estijos civilinio proceso kodeksas įsigaliojo 1998-10-14, Baltarusijos - 1999-02-11, Gruzijos - 1997-11-14, Rusijos - 2002-11-14), tačiau juose nebuvo įtvirtintos socialiojo civilinio proceso mokyklos deklaruojamos nuostatos, leidžiančios spęsti teismo nagrinėjimo metu kilusį ginčą ypatingosios teisenos tvarka. Galima pagrįstai daryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse įtvirtinta ir šio darbo antrame skyriuje aptarta ginčo sprendimo galimybė ypatingosios teisenos

¹⁰⁹Code of Civil Procedure of Estonia // <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

¹¹⁰Граждански процесуален кодекс// <http://www.garant.ru/main/12028809-000.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

¹¹¹ Code of Civil Procedure of Armenia//<http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

¹¹² Code of Civil Procedure of Bulgaria//<http://www.bild.net/legislation/docs/4/ccp.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

¹¹³ Code of Civil Procedure of Georgia//<http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

¹¹⁴Code of Civil Procedure of Latvia //<http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

tvarka nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus, minėtų valstybių civilinio proceso kodeksuose yra draudžiama, todėl tokio ginčo išsprendimas ypatingosios teisenos tvarka reikštų civilinio proceso principų bei teisės normų pažeidimą.

Visų be išimties šių valstybių civilinio proceso kodeksai pateikia juridinę reikšmę turinčių faktų sampratą. Pavyzdžiui, Rusijos civilinio proceso kodekso 247 str. teigia, kad juridinę reikšmę turintys faktai – tai teismo nustatinėjami faktai, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių arba turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pasibaigimas. Analogiškus juridinę reikšmę turinčių faktų apibrėžimus pateikia ir Latvijos, Estijos, Bulgarijos, Ukrainos, Baltarusijos civilinio proceso kodeksai. Teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų pagrindinius požymius išskyrė bei išanalizavo TSRS Aukščiausiojo Teismo Plenumas (toliau – TSRS ATP) 1985-06-21 nutarime Nr.9 „Dėl teisminės praktikos bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo“.¹¹⁵ Nors Rusijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas po naujojo Rusijos civilinio proceso kodekso įsigaliojimo 2003-01-20 priėmė dokumentą¹¹⁶, kuriame akcentavo, kad nuo jo paskelbimo dienos netaikomi TSRS ATP nutarimai, aiškinantys ankstesnio civilinio proceso kodekso normų taikymą, tame tarpe ir paminėtas 1985-06-21 TSRS ATP nutarimas, tačiau atsižvelgus į tai, kad naujojo Rusijos civilinio proceso kodekso nuostatos, reglamentuojančios juridinę reikšmę turinčius faktus, iš esmės nepakito lyginant su senuoju Rusijos civilinio proceso kodeksu, manytume, kad 1985-06-21 TSRS ATP nutarime nurodyti juridinę reikšmę turinčių faktų požymiai gali būti taikomi ir dabar apibūdinant šiuos faktus. Remiantis šiuo TSRS ATP nutarimu Rusijos teismuose nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų požymiai būtų tokie:

- jie visada sukelia teises pasekmes (asmenų ar organizacijų civilinių teisių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą);
- jų nustatymas nesusijęs su tolesniu ginčo dėl teisės sprendimu;
- nėra kitos galimybės, išskyrus teisminę tvarką, gauti arba atstatyti juridinį faktą patvirtinančius dokumentus.¹¹⁷

Tokie patys juridinę reikšmę turinčių faktų požymiai nustatyti atlikus Latvijos, Estijos, Ukrainos, Bulgarijos, Armėnijos civilinio proceso kodeksų teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, analizę. Todėl jais gali būti remiamasi apibūdinant ir šių valstybių teisminėse institucijose nustatomus juridinę reikšmę turinčius faktus. Jeigu faktas, kurį prašo nustatyti pareiškėjas, neatitinka minėtų požymių, jis neturi juridinės reikšmės ir teismas prašymą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą priimti atsisako. Darytina išvada, kad aukščiau išvardinti juridinę reikšmę turinčių faktų požymiai iš esmės atitinka ir LR CPK įtvirtintus

¹¹⁵ Ярков В. В. Гражданский процесс: краткое пособие для подготовки к экзамену. - Москва: БЕК, 2000.

¹¹⁶ О некоторых вопросах, возникших в связи с принятием и введением в действие Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации http://www.supcourt.ru/vscourt_detale.php?id=1180; prisijungimo laikas 2006-11-09.

¹¹⁷ Ярков В. В. Гражданский процесс: краткое пособие для подготовки к экзамену. - Москва: БЕК, 2000.

reikalavimus nustatant juridinę reikšmę turintį faktą, išskyrus 2 – ajį požymį, kuris nėra suderinamas su mūsų civilinio proceso kodekse įtvirtinta ypatingosios teisenos koncepcija.

Akcentuotina, kad visų aukščiau minėtų valstybių civilinio proceso kodeksuose, išskyrus Bulgarijos civilinio proceso kodeksą, yra pateikiami pavyzdiniai teismo nustatomų juridinių faktų sąrašai. Apibendrinant galima teigti, kad visose valstybėse teismas, nagrinėja bylas dėl tokių juridinę reikšmę turinčių faktų: dėl giminystės santykių nustatymo, dėl išlaikymo fakto nustatymo; dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; dėl dokumentų priklausymo asmeniui, kurio vardas ar pavardė nesutampa su vardu ar pavarde nurodytais pase ar gimimo liudijime; dėl daikto valdymo nuosavybės teise nustatymo; dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo; dėl asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens mirtį; dėl palikimo priėmimo, taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo. Konkretūs kiekvienos valstybės pavyzdiniai juridinę reikšmę turinčių faktų sąrašai pateikiami *priede Nr. 3*.

Norėtume išskirti Armėnijos civilinio proceso kodekse įtvirtintą pavyzdinį juridinę reikšmę turinčių faktų sąrašą, kuriame be aukščiau išvardintų juridinių faktų yra reglamentuota, kad teismas nustato nenugalimos jėgos (*Force majeure*) juridinį faktą.

Pabandykime paanalizuoti, ar nenugalimos jėgos faktas atitinka juridiniam faktui keliamus kriterijus. Remiantis LR CK 6.212 str. nuostatomis galima teigti, kad nenugalima jėga – tai neišvengiamos, nekontroliuojamos ir nepašalinamos aplinkybės, kurių negalima numatyti iš anksto. Nenugalima jėga yra civilinę atsakomybę šalinanti aplinkybė, taip pat ji yra pagrindas pateisinti sutarčių nevykdymą. Manytume, kad nenugalima jėga atitinka juridinę reikšmę turinčio fakto kriterijus, nes: nuo jos konstatavimo priklauso teisinių santykių atsiradimas, pasikeitimas arba pasibaigimas; jos nenustato jokia kita valstybinė institucija ir niekas neišduoda nenugalimos jėgos faktą patvirtinančių dokumentų.

Pastebėtina, kad paminėtų užsienio valstybių Civilinio proceso kodeksuose reglamentuota kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų tvarka iš esmės sutampa su Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtinta tvarka: pareiškimas turi atitikti procesiniam dokumentui keliamus reikalavimus, o taip pat jame turi būti nurodomas tikslas, kuriam yra nustatomas juridinę reikšmę turintis faktas; pareiškiame privalomai turi būti nurodoma priežastis, kodėl kitais būdais negalima nustatyti juridinių faktų bei pateikiami šias aplinkybes patvirtinantys dokumentai.

Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad paminėtų užsienio šalių civilinio proceso kodeksuose yra įtvirtinta nuostata, kad pareiškiame dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo būtinai turi būti nurodomas ir teisinis juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pagrindas. Jei asmuo pareiškiame nurodo netinkamą teisinį pagrindą, tai pareiškimas gražinamas trūkumams šalinti. Reikalavimas pareiškiame nurodyti teisinį pagrindą gali pasunkinti neturinčiam teisinio išsilavinimo asmeniui įgyvendinti teisę kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų

nustatymo ir neoficialiai įpareigoja pareiškėją ieškoti kvalifikuotos teisinės pagalbos procesiniam dokumentui- pareiškimui parengti. Kadangi kvalifikuoto teisininko paslaugos yra brangios, o valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema dažnai nėra efektyvi, todėl asmuo negali tinkamai realizuoti savo teisių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo srityje. Šioje situacijoje norėtume pagirti Lietuvos Respublikos įstatymų leidėją, kuris LR CPK neįtvirtino nuostatos, kad teisinio pagrindo pareiškime netinkamas nurodymas lemia pareiškimo gražinimą trūkumams šalinti. Pareiškimo teisinį pagrindą visada nustato teismas, išnagrinėjęs bylą iš esmės. Šią funkciją teismą įpareigoja atlikti tiek teisingumo principas, tiek ypatingojoje teisenoje galiojantis inkvizicinis principas, numatantis teismui pareigą būti aktyviu ir išsiaiškinti visas bylai reikšmingas aplinkybes.

Užsienio valstybių civilinio proceso įstatymuose numatytos įrodinėjimo taisyklės iš esmės atitinka mūsų šalies įstatymuose numatytas taisykles: įrodymams keliami liečiamumo ir leistinumo reikalavimai, įrodymus tiria ir vertina teismas vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu, pareiškėjas, turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia pareiškimą ir kt.

Be to, šių valstybių civilinio proceso kodeksų nuostatos, reglamentuoja, kad teismo sprendimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo po jo įsiteisėjimo yra privalomas valstybės organams, registruojantiems tokius faktus, tačiau jis jokių būdu negali pakeisti juridinio fakto registraciją patvirtinančio dokumento.

Pažymėtina, kad minėtų valstybių teismai, nagrinėdami bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, susiduria su panašiomis kaip ir Lietuvos teismai problemomis: pareiškėjai ne visada nurodo suinteresuotus asmenis, o neįtraukus jų į procesą sudėtinga išsiaiškinti bylai reikšmingas aplinkybes, tiesioginių įrodymų trūkumas taip pat apsunkina tiesos nustatymą šios kategorijos bylose ir kt. Manytume, kad geriausiai suinteresuotų asmenų problemą yra išsprendęs Bulgarijos įstatymų leidėjas, kuris Civilinio proceso kodekso 438 str. ne tik įtvirtino suinteresuotų asmenų sąvoką, bet ir pateikė suinteresuotų asmenų sąrašą, kurie turėtų dalyvauti nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Pagal Bulgarijos civilinio proceso kodeksą suinteresuotais asmenimis yra: asmenys, kurių santykiai su pareiškėju yra susieti prašomu nustatyti juridiniu faktu; organizacijos, institucijos, turėjusios išduoti dokumentą, patvirtinantį prašomą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą; organizacijos ir institucijos, prieš kurias pareiškėjas nori panaudoti prašomą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą. Tais atvejais, kai suinteresuotas asmuo miršta į procesą turi būti įtraukiami jo teisių perėmėjai. Kai suinteresuotais asmenimis yra organizacijos ar valstybinės institucijos, jas gali atstovauti jų padaliniai, turintys įgaliojimus.

Kitose valstybėse (Rusijoje, Baltarusijoje, Latvijoje, Estijoje, Armėnijoje ir kt.), kaip ir Lietuvoje, suinteresuotų asmenų pavyzdinis sąrašas konkrečiose bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo formuojamas teismų jurisprudencijoje. Rusų teisės mokslininkai teigia,

kad suinteresuotų asmenų neįtraukimas į procesą lemia nepilnavertį procesą, o taip pat sąlygoja asmenų procesinių teisių pažeidimą.¹¹⁸ Sutiktume su šia nuostata ir manytume, kad suinteresuotų asmenų neįtraukimas į procesą gali lemti ir priimto sprendimo neteisėtumą. Be to, paaiškėjus suinteresuotų asmenų neįtraukimo į procesą faktui, jie turi teisę inicijuoti proceso atnaujinimą, kas pažeidžia civilinio proceso ekonomiškumo ir koncentracijos principus.

Apibendrinus juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą paminėtų užsienio valstybių bendrosios kompetencijos teismuose, galima daryti išvadą, kad jis iš esmės nesiskiria nuo Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse įtvirtintos jų nustatymo tvarkos. Ši aplinkė leidžia daryti išvadą, kad šis institutas būdingas valstybėms, kurios kaip ir Lietuva, ilgą laiką buvo žlugusios Sovietų Sąjungos teisės įtakos sferoje.

3.2. Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas specialiosios kompetencijos teismuose

Siekiant mažinti bendrosios kompetencijos teismų teisėjų darbo krūvius, juridinę reikšmę turinčius faktus kai kuriose užsienio valstybėse nustato ir specialios kompetencijos teisminės institucijos: ūkio teismas, arbitražas. Kadangi arbitražo veikla yra labiausiai išvystyta Rusijoje, o ūkio teismo - Baltarusijoje, tai daugiau dėmesio skirsime šių institucijų veiklai, nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus, pailiustruodami ją konkrečiais teisminio nagrinėjimo pavyzdžiais.

Minėtos institucijos veikia pagal specialius įstatymus, kurie pagal savo struktūrą, bylų nagrinėjimo taisykles, yra labai panašūs į Civilinio proceso kodeksus. Tiek Rusijos arbitražo proceso kodeksas¹¹⁹ (toliau – Rusijos APK), tiek Baltarusijos ūkinis proceso kodeksas¹²⁰ (toliau – Baltarusijos ŪPK) išskiria ieškininę ir ypatingąją teisenas, įtvirtina įrodymų leistinumą ir liečiamumo kriterijus, įrodymų vertinimo taisykles, apeliacijos ir kasacijos institutus. Taigi, pirmiausia kyla klausimas, kaip žinoti pareiškėjui, į kurią instituciją (bendrosios kompetencijos teismą, arbitražą ar ūkio teismą) kreiptis siekiant nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą? Į šį klausimą padeda atsakyti teismų žinybingumą reglamentuojančios teisės normos. Rusijos APK nustato, kad arbitražui žinybingos bylos, kylančios iš civilinių teisinių santykių verslo ir kitos ekonominės veiklos srityje. Rusijos APK 218 straipsnyje yra apibrėžtas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų priskirtinumas arbitražui: arbitražas nagrinėja bylas dėl juridinių faktų, susijusių su ūkinės srities juridinių asmenų ar privačių verslininkų teisių atsiradimu, pasikeitimu ar pasibaigimu ūkinės ar ekonominės veiklos sferose. Taip pat šiame kodekse, kaip ir Rusijos civilinio proceso kodekse, yra pateikiamas nebaigtinis juridinę reikšmę turinčių faktų pavyzdinis

¹¹⁸ Соболевский К.А. Установление юридических фактов в порядке особого производства: факт принятия наследства// <http://reg-liz.info/modules.php?name=News&file=article&sid=29>; prisijungimo laikas: 2006-11-19

¹¹⁹ Арбитражный процессуальный кодекс РФ <http://www.arbitr.ru/law/docs/12027526/12027526-001.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

¹²⁰ Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь//http://www.court.by/law/kodeks/hpk2004/glava_26.html; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

sąrašas. Jame įtvirtinta, kad arbitražas nagrinėja bylas: dėl ūkio subjektų valdomo nekilnojamojo turto ir naudojimosi juo kaip savu fakto nustatymo; dėl ūkinę veiklą vykdančio juridinio asmens ar individualios įmonės veiklos valstybinio registravimo fakto nustatymo; dėl ūkinėje veikloje ar kitokios ekonominės veiklos srityje teisę nustatančio dokumento priklausomumo juridiniam asmeniui ar privačios ūkinės veiklos subjektui nustatymo; dėl kitų faktų, sukuriančių teisinę pasekmę verslo ar kitoje ekonominės veiklos srityje nustatymo.

Arbitražas nagrinėja bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo verslo ar ekonomikos srityje, jeigu nėra šiuos faktus patvirtinančių dokumentų ir jų negali išduoti jokia valstybinė institucija.

Kreipiantis į arbitražą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pareiškimas turi atitikti procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus: teismo, į kurį kreipiasi pareiškėjas pavadinimas, pareiškėjo, suinteresuotų asmenų duomenys, turi būti pareiškime nurodytas tikslas, kuriam nustatomas juridinę reikšmę turintis faktas bei teisės norma, suteikianti prašomam nustatyti faktui, juridinę reikšmę verslo, ekonominėje ar ūkinėje srityje. Įstatymų reikalavimų neatitinkantys pareiškimai nenagrinėjami, o gražinami pareiškėjui trūkumams šalinti. Jeigu per arbitražo nustatytą terminą pareiškimo trūkumai nepašalinami, toks pareiškimas laikomas nepaduotu ir gražinamas pareiškėjui.

Kadangi arbitražas, nustatydamas juridinę reikšmę turinčius faktus, daro nemažai klaidų, todėl Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Arbitražo prezidiumas atliko bylą dėl juridinių faktų nustatymo arbitraže teisminės praktikos apibendrinimą ir akcentavo šios kategorijos bylą nagrinėjimo ypatumus, kuriuos plačiau ir paanalizuosime¹²¹.

Rusijos APK nuostata, susijusi su draudimu spręsti ginčą dėl teisės ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamoje byloje, yra analogiška Rusijos Civilinio proceso kodekse įtvirtintai nuostatai, teigiančiai, kad pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo paliekamas nenagrinėtu, jei kyla ginčas dėl teisės. Ginčo kilimą nagrinėjant bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo pailiustruoja pavyzdys, kai akcinė bendrovė kreipėsi į teismą nustatyti žemės sklypo suteikimo naudotis neribotam laikotarpiui juridinę reikšmę turintį faktą. Įtraukti į bylą suinteresuoti asmenys pateikė dokumentus apie pareiškėjo daromus Žemės įstatymo pažeidimus, todėl jam nebuvo leista toliau naudoti žemės sklypą ūkinei veiklai vykdyti. Arbitražas atmetė pareiškimą motyvuodamas, kad kilus ginčui dėl teisės, šios bylos ypatingąja teiseną nenagrinėjamos ir pasiūlė pareiškėjui kreiptis į arbitražą ginčo teisenos tvarka, t.y. iš naujo paduodant ieškinį. Tačiau jei suinteresuoti asmenys pareiškėjų prieštaravimus dėl juridinių faktų patvirtinančių aplinkybių tikrumo, tai arbitražas prieštaravimus dėl aplinkybių pagrindžiančių

¹²¹ Обзор практики рассмотрения арбитражными судами дел об установлении фактов, имеющих юридическое значение http://www.arbitr.ru/pract/vas_info_letter/msg.asp?id_msg=83; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

faktą, privalėtų nagrinėti iš esmės.¹²² Šis pavyzdys leidžia daryti išvadą, kad R. F. Kalistratovos taisyklė teigianti, kad turi būti skiriamas ginčas dėl teisės ir ginčas dėl fakto taikoma ir nagrinėjant bylas arbitraže.

Arbitražo priimtas sprendimas šios kategorijos bylose yra pagrindas įregistruoti nustatytą faktą atitinkamose valstybės institucijose, tačiau nėra prilyginamas jų išduodamiems dokumentams.

Rusijos teisės literatūroje diskutuojama, ar gali nagrinėti bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo Rusijoje veikiančios *Trečiųjų teismai (toliau – 3-ųjų teismai)*.

Rusijos teisininkas V. V. Jarkovas savo straipsnyje be jokios argumentacijos ir motyvacijos teigė, kad juridinę reikšmę turinčius faktus gali nustatyti ir 3-ųjų teismai.¹²³

Šiai V. V. Jarkovo nuomonei oponavo rusų teisės teoretikai S. F. Afanasjevas ir A. I. Zaicevas, kurie teigė, kad minėto teisininko teiginys prieštarauja 3-ųjų teismų kompetencijai, nes jų pagrindinė funkcija yra spręsti tarp asmenų kilusius ginčus.¹²⁴

Galima pritarti pastarųjų autorių nuomonei, nes tiek Rusijos trečiųjų teismų įstatymas,¹²⁵ tiek susiformavusi 3-ųjų teismų praktika rodo, kad šio teismo veiklos prioritetas yra spręsti privataus pobūdžio ekonominius komercinius ginčus. Jeigu ginčas kyla iš teisinių santykių, turinčių viešumo elementą, t.y. administracinių, darbo teisinių santykių, tai toks ginčas sprendinamas bendrosios kompetencijos teisme. Valstybė neleidžia 3-ųjų teismams kištis į viešuosius teisinius santykius. Ši aplinkybė suponuoja mintį, kad 3-ųjų teismai yra daugiau visuomeninis, o ne valstybinis teisinis institutas.

Pastebėtina, kad bylų nagrinėjimas 3-ųjų teisme, lyginant su arbitražu ir bendrosios kompetencijos teismu, turi kai kurių privalumų (proceso konfidencialumas, jo greitumas ir kt.). Šios aplinkybės lėmė, kad 3-ųjų teismai aktyviai bandė priskirti savo kompetencijai ir kai kurių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą. 3-ųjų teismų praktiką nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pailiustruoja 3-ųjų teismo prie Briansko srities pramonės ir prekybos rūmų išnagrinėta byla. Privatus fizinis asmuo sudarė su akcine bendrove pirkimo – pardavimo sutartį. Jis pagal šią sutartį visiškai atsiskaitė ir perdavimo – priėmimo aktu priėmė iš akcinės bendrovės nekilnojamąjį turtą, tačiau nustatyta tvarka nuosavybės teisės neįregistravo. Privatus asmuo, siekdamas kita nei įstatymo nustatyta tvarka atstatyti praleistą nuosavybės teisės įregistravimo terminą, nusprendė kreiptis į 3-ųjų teismą dėl nuosavybės teisių į įgytą nekilnojamąjį turtą pripažinimo ir po to remiantis šio teismo sprendimu įregistruoti šias teises. Kadangi ginčas

¹²² Обзор практики рассмотрения арбитражными судами дел об установлении фактов, имеющих юридическое значение http://www.arbitr.ru/pract/vas_info_letter/msg.asp?id_msg=83 =; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

¹²³ Афанасьев С. Ф. Эйцев А. И. Спорные вопросы предметной подведомственности третейских судов www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/5/art03.html =; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ Федеральный закон от 4 июля 2002 № 102- „О третейских судах в российской федерации“ <http://garantii.ru/tretsudya.htm> =; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

dėl nuosavybės teisės į minėtą nekilnojamąjį turtą nekilo, o bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo 3-ųjų teismui yra nežinybingos, tai asmuo, siekdamas „pritempti“ savo reikalavimą prie šio teismo kompetencijos, prašymą dėl nuosavybės teisių pripažinimo įformino kaip ieškininį pareiškimą, o save įvardino ieškovu. 3-ųjų teismas išnagrinėjo pareiškimą ir pripažino ieškovui teisę į nekilnojamąjį turtą. Tačiau tokia byla, jos teismo nagrinėjimo procesas bei priimtas teismo sprendimas kelia nemažai abejonių: jeigu 3-ųjų teismų paskirtis spręsti ginčus, tai kas šioje byloje buvo atsakovas, koku būdu buvo apskaičiuota ieškinio suma ir žyminis mokestis? Teisinio paaiškinimo šiai situacijai tikriausiai nerasime. Vienintelis argumentas, kuriuo galėtume paaiškinti šios bylos išnagrinėjimą yra 3-ųjų teisme – bylą nagrinėjusių teisėjų kompetencijos stoka. Siekiant išvengti tokių situacijų, Rusijos 3-ųjų teismų įstatyme numatytas profesinės kvalifikacijos reikalavimas šio teismo teisėjams: tais atvejais, kai bylą 3-ųjų teisme nagrinėja vienas teisėjas, jis privalo turėti teisinį išsilavinimą, o jei kolegija - tai teisinį išsilavinimą privalo turėti jos pirmininkas.

3-ųjų teismų galimybę nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus eliminuoja ir ta aplinkybė, kad jie nėra priskiriami valstybės teismų sistemai ir todėl negali valstybės vardu patvirtinti juridinę reikšmę turinčių faktų egzistavimo.¹²⁶

Kita vertus, 3-ųjų teismų kompetencija turi panašumų su arbitražo kompetencija. Rusijos Konstitucijos 127 straipsnis¹²⁷ ir Arbitražo proceso kodekso 1 straipsnis, numato, kad arbitražas sprendžia bylas dėl ekonominių, ūkinių ginčų, o 3-ųjų teismai nagrinėja bylas, susijusias su komercine veikla. Rusijos APK 23 str. tiesiogiai nurodo, kad, susitarus šalims, iš civilinių teisinių santykių kilęs žinybingas arbitražui ginčas iki kreipimosi į jį gali būti perduotas 3-ųjų teismui. Pažymėtina, kad šis straipsnis įtvirtina asmenų teisę kreiptis į 3-ųjų teismą tik dėl ginčo sprendimo, todėl, savaime aišku, kad jie bylą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėti negali.

Rusijos arbitražo atitikmuo Baltarusijoje yra ūkio teismas, kuris nustato juridinę reikšmę turinčius faktus, sukeliančius teises pasekmes juridiniams asmenims, individualiems verslininkams ūkinėje sferoje arba kitoje ekonominėje veikloje.

Baltarusijos ŪPK yra įvardinta šio teismo kompetencija nustatant juridinę reikšmę turinčius faktus bei pateiktas pavyzdinis tokių faktų sąrašas. Baltarusijos ūkio teismas nagrinėja bylas: dėl nekilnojamojo turto priklausymo nuosavybės teise juridiniam asmeniui, individualiam verslininkui; dėl juridinio asmens, individualaus verslininko nekilnojamojo turto valdymo fakto nustatymo; dėl ūkio subjekto registracijos konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje juridinio fakto

¹²⁶ Федеральный конституционный закон от 31 декабря 1996 г. N 1-ФКЗ "О судебной системе Российской Федерации" <http://yakutsk.arbitr.ru/law/docs/10035300/10035300-002.htm>; prisijungimo laikas 2006-11-29.

¹²⁷ Конституция Российской Федерации // <http://www.arbitr.ru/law/docs/10003000/10003000-009.htm#7000>; prisijungimo laikas 2006-11-29.

nustatymo; dėl dokumento, suteikiančio teises ūkinėje, ekonominėje veikloje priklausomumo ūkio subjektui nustatymo; dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų, kylančių ūkinėje ekonominėje veikloje bei sukeliančių teises pasekmes nustatymo.

Ūkio teismas priima nagrinėti pareiškimus dėl juridinę reikšmę turinčių faktų tik esant visumai aplinkybių: pagal įstatymą juridinis faktas sukelia teises pasekmes ūkinėje arba kitoje ekonominėje veikloje; juridinio fakto nustatymas nesisieja su tolesniu ginčo dėl teisės sprendimu, kuris žinybingas ūkiniam teismui; šiam faktui nustatyti įstatymas nenumato kitos (neteisminės) tvarkos juridiniam faktui nustatyti. Pareiškimas dėl juridinio fakto nustatymo turi atitikti procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, nustatytus Baltarusijos ŪPK 159 -160 str. Pareiškime dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo turi būti nurodoma įstatymo norma, įtvirtinanti juridinio fakto sukuriamas teises pasekmes ūkinėje arba ekonominėje srityje.

Ūkio teismo sprendimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kaip ir Rusijos arbitražo, yra pagrindas tokį faktą įregistruoti valstybinėse institucijose, bet nėra prilyginamas jų išduodamiems dokumentams, patvirtinantiems juridinius faktus.

Rusijos APK ir Baltarusijos ŪPK numatyta kreipimosi dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarka, procesiniams dokumentams keliami reikalavimai, įrodymų tyrimo taisyklės bei teismo sprendimų galia leidžia daryti išvadą, kad visi šie elementai yra tapatūs reikalavimams, numatytiems šių valstybių Civilinio proceso kodeksuose, kuriais vadovaujasi bendrosios kompetencijos teismai. Vienintelis skirtumas - nustatytų juridinių faktų sukeliama teisinių padarinių sritis. Jei prašomi nustatyti juridiniai faktai sukelia teises pasekmes ekonominėje, ūkinėje, komercinėje veikloje, tai jie nustatomi arbitraže arba ūkio teisme, o jei kitoje srityje – bendrosios kompetencijos teisme. Manytume, ši aplinkybė leidžia konstatuoti, kad analizuojamos bylų kategorijos priskyrimas specialiųjų teismų kompetencijai buvo nulemtas tik siekiu sumažinti teisėjų darbo krūvius bendrosios kompetencijos teismuose bei noru operatyviau ir profesionaliau išnagrinėti šios kategorijos bylas, tačiau nėra susijęs su šių bylų procesiniais nagrinėjimo ypatumais.

Pažymėtina, kad tokių institucijų įsteigimo Lietuvoje klausimas diskutuotinas. Mūsų nuomone, šiuo metu specialiųjų teismų steigimas yra netikslingas, nes išanalizavus Vilniaus rajono apylinkės teisme 2006 m. gautus pareiškimus dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, neradome nė vieno, kuris sukeltų teises pasekmes ūkinėje, komercinėje ar ekonominėje srityje.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į darbo pradžioje iškeltą tikslą bei uždavinius jam pasiekti ir išanalizavus Lietuvos bei kai kurių užsienio valstybių teisės aktus bei teisės doktriną, susijusią su bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymu, galima daryti šias išvadas ir suformuluoti tokias rekomendacijas, kurios padėtų tobulinti Lietuvoje įtvirtintą juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo modelį:

1. Juridinę reikšmę turintys faktai - tai faktinės aplinkybės, kurios tampa juridiniais faktais ir gali sukelti teisines pasekmes asmenims tik jas konstatavus teismui. Sąvoka „juridinę reikšmę turintis faktas“ vartojama kalbant apie teisminę procedūrą, kai pareiškėjas kreipiasi į teismą, kad ši kompetentinga institucija, nustatytų faktą, kuris dėl savo turinio ar formos trūkumų negali sukelti pareiškėjui teisinių pasekmių. Teismas, bylos nagrinėjimo metu išanalizavęs pateiktus duomenis ir nusprendęs, kad toks faktas tikrai buvo bei įstatymo leidėjas su juo sieja asmeninių ar turtinių teisių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, savo sprendimu jį konstatuoja kaip juridinę reikšmę turintį faktą, tuo pačiu suteikdamas pareiškėjui galimybę siekti šio juridinio fakto sukeltamų teisinių pasekmių.

2. Teismas nustato juridinę reikšmę turinčius faktus ne tik bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, bet ir nagrinėdamas kitas bylas ypatingą teisena. Pagrindinė priežastis, kodėl šios bylos yra išskirtos iš bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo kategorijos – jų nagrinėjimo procesiniai ypatumai, nebūtinai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Ši aplinkybė suponuoja mintį, kad būtų tikslinga pataisyti LR CPK XXVI skyriaus pavadinimą ir jį išdėstyti: „**Bylos dėl kai kurių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo**“.

3. Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo įrodinėjimo problematika yra apspręsta netiesioginių įrodymų bei tikimybių pusiausvyros principo taikymu. Netiesioginių įrodymų naudojimas bei abstraktus tikimybių pusiausvyros principo turinys dažnai lemia nevienodą bylose nustatytų aplinkybių vertinimą, o kartu ir skirtingų teismo sprendimų priėmimą, analogiškose pagal faktines aplinkybes bylose. Konstatuoti aplinkybę, ar teismas teisingai pritaikė tikimybių pusiausvyros principą ir tinkamai įvertino įrodymus, padeda teismo sprendimo motyvuojamoje dalyje nurodytų teismo argumentų analizė.

4. Platus asmeninių įrodymų naudojimas bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo suponuoja mintį, kad būtų tikslinga LR CPK papildyti 447¹ str. ir jį išdėstyti:

447¹ straipsnis. Bylos nagrinėjimas.

1. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjamos žodinio proceso tvarka.

2. Į bylos nagrinėjimą yra šaukiami pareiškėjas, kiti bylos baigtimi suinteresuoti asmenys ir liudytojai, kuriems žinomos su byla susijusios aplinkybės.

5. Kadangi bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra privataus pobūdžio ir darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino, kad jose, kaip liudija statistika, neretai kyla ginčas dėl teisės, todėl tikslinga šias bylas, kilus ginčui, perduoti nagrinėti ginčo teisenos tvarka. Ginčo teisenoje vyraujantys dispozityvumo ir rungtyniškumo principai yra neabejotinai priimtinesni ginčui išspręsti nei ypatingojoje teisenoje vyraujantys oficialumo ir inkvizicinis principai. Tuo tikslu būtina LR CPK papildyti 447² straipsniu ir jį išdėstyti taip:

447² straipsnis. Suinteresuotų asmenų prieštaravimai

1. Tais atvejais, kai suinteresuoti asmenys pateikia prieštaravimus dėl prašymo nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, teismas per tris dienas privalo pranešti pareiškėjui, kad šis ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo teismo pranešimo gavimo dienos turi teisę pateikti šiam teismui ieškinį, atitinkantį LR CPK 135 straipsnio reikalavimus.

2. Jeigu pareiškėjas nustatytu terminu pateikia teismui ieškinį, teismas, ieškinio priėmimo klausimą išsprendžia LR CPK 137 str. nustatyta tvarka. Jei ieškinys atitinka procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, jis laikomas paduotu nuo pradinio pareiškimo padavimo dienos.

3. Jeigu pareiškėjas per šio straipsnio 1 dalyje nustatytą terminą tinkamai įforminto ieškinio nepateikia, pareiškėjo ieškinys laikomas nepaduotu ir teisėjo nutartimi grąžinamas jį padavusiam asmeniui, o pareiškimas paliekamas nenagrinėtu.

6. Užsienio valstybių civilinio proceso kodeksų analizė liudija, kad juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo institutas būdingas postsovietinėms valstybėms. Baltijos ir Rytų Europos valstybių teisės aktuose įtvirtinta bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo tvarka iš esmės nesiskiria nuo LR CPK taisyklių, skirtų šios kategorijos byloms nagrinėti.

7. Vilniaus rajono apylinkės teismo praktikoje nebuvimas pareiškimų, dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ūkinėje ir komercinėje veikloje, suponuoja mintį, kad šiuo metu specialių teisminių institucijų (arbitražo, ūkio teismo), kurios spręstų tokias bylas, įsteigimas ir įtraukimas į Lietuvos Respublikos teismų sistemą nebūtinai, tačiau ateityje teismuose padaugėjus bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ekonominėje ir verslo srityje būtų tikslinga apsvarstyti galimybę kurti valstybinius arbitražus ir juos įtraukti į Lietuvos Respublikos teismų sistemą.

8. Pirmoji darbo hipotezė pasitvirtino tik iš dalies, nes atlikus bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo instituto analizę, galima daryti išvadą, kad šių bylų teisinis reglamentavimas pakankamai išsamus, o nustatytiems trūkumams pašalinti pasiūlėme dviejų LR CPK straipsnių (LR CPK 447¹ str., LR CPK 447² str.), projektus, kurie galėtų patobulinti šios kategorijos bylų reglamentavimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 35-876.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios, 1964. Nr.19-138.
5. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios. 1994, Nr. 44-805.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas//Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 2001, Nr. 55-1947.
9. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 100-2261.
10. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas //Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1558.
11. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2, 4, 5, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 48-1522.
12. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas// Valstybės žinios. 1994, Nr. 83-1555.
13. Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 15 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas // http://www.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=225396&p_query=&p_tr2=.
14. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1992 05-07 nutarimas Nr. I-2563 „Dėl priemonių agrarinei reformai plėtoti“. Valstybės žinios, 1992 05 31, Nr. 15-402
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. Nr.1057 „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų“//Valstybės žinios.1997, Nr.90-2256.
16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymas Nr. 1r-160 „Dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 65-2415.
17. Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto 2004 m. birželio 8 d. papildoma išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Žemės reformos įstatymo 15 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“ // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235136

18. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios.1995, Nr.40-987.
19. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002, Nr.77-3288.
20. Europos Ministrų Tarybos Rekomendacija Nr.(86) 12 „Dėl teisėjų darbo krūvių mažinimo“//<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=690978&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45170> =.

II. Specialioji literatūra lietuvių kalba :

21. Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės pastato ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos problemos//Jurisprudencija.2003,40(32).
22. Bendorienė A., Bogušienė V., Dągytė E. Tarptautinių žodžių žodynas.- Vilnius: Alma Littera, 2001. P.790.
23. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.859.
24. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.783.
25. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. 1 Dalis.- Vilnius: Europos informacijos centras, 2000. P.215.
26. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. -Vilnius: Justitia, 2003. P.512.
27. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas.- Vilnius: Justitia, 2003. P.637.
28. Mikelėnas V. Civilinis procesas. II dalis. -Vilnius: Justitia, 1997. P.352.
29. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės.- Vilnius: Justitia, 2002. P.248.
30. Nekrošius V.Ypatingoji teisena civiliniame procese - prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė)//Teisė.1999, Nr.33(3).
31. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P.627.
32. Tarptautinė konferencija: Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai.- Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P.488.
33. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius: Eurigmas, 2003.P.295.
34. Vaišvila A. Teisės teorija. -Vilnius: Justitia, 2004. P.525.

35. Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos//Jurisprudencija.2006, Nr.2(80).
36. Žemkauskienė I. Ypatingosios teisena naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20).
37. Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos//Jurisprudencija.2003, Nr.37(29).

III. Specialioji literatūra užsienio kalbomis:

38. Боннер А. Т. Всегда ли бесспорны дела особого производства.//Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija: Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
39. Жеруолис И. Сущность советского гражданского процесса.-Вилнюс: Минтис, 1969. С. 203.
40. Иванова З. Д. Юридические факты и возникновение прав граждан//Советское государство и право.-1980.No 2.
41. Каллистратова Р. Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства.- Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958. С. 119.
42. Марченко М. Н. Теория государства и права.- Москва: Проспект, 2006. С.239.
43. Морейн И.Б. Понятие бесспорного производства в советском гражданском процессе// Теисė, II t. 1961.
44. Покровский И. А. История римского права// <http://ancientrome.ru/publik/pokrov/.htm>
45. Темнов Е. И. Теория государства и права.- Москва: Экзамен, 2004. С.318.
46. Ярков В. В. Гражданский процесс: краткое пособие для подготовки к экзамену. - Москва: БЕК, 2000. С.329.
47. Zivilprozeßrecht:15 Auflage/L.Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald.-Munchen,1993.

IV. Teismų sprendimai ir nutartys:

48. LAT plenumo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 2 „Dėl teisminės praktikos turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo byloje“.
49. LAT 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr.39 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas apibendrinimo apžvalga“//Teismų praktika.2002. Nr.18.

50. LAT 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr.51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje//Teismų praktika. 2004. Nr.22.
51. LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 „ Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje// Teismų praktika. 2005. Nr.24.
52. LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr.56 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso teisės normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga// Teismų praktika. 2005. Nr.24.
53. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-768/2000, M. S. v. P. N.
54. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-999/2000, J.B. v V.V., V.A.
55. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje 3k-7-167/2001, G. K. v. Kretingos civilinės metrikacijos skyrius.
56. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-7-430/2001, J. K. v. Jonavos rajono civilinės metrikacijos skyrius.
57. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-1281/2001, F. D. v. Raseinių rajono savivaldybė.
58. LAT civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-317/2002, G. B. v. Kauno miesto savivaldybės valdyba.
59. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-691/2002, O. A. v. O. A.
60. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-783/2002, A.V. v. O. D.
61. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-1222/2002, D. E., L. B., B. V. v. UAB "M. V“.
62. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-23/2003, H. M. Ž. v. M. K., J. M., Vilniaus apskrities viršininko administracija.
63. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-171/2003, A. A. v. R. A.
64. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-473/2003, O. D. v. Kauno apskrities viršininko administracija.
65. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-851/2003, S. D. v. Kauno miesto valdyba.

66. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-497/2004, J. A. v. D. S., K. B.
67. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-582/2004, A. S. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija.
68. LAT civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-247, V. Ž. v. Kauno apskrities viršininko administracija.
69. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-211/2005, S. S. v. A.S.
70. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-562/2005, L. Z. v. R. V. Z.
71. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-194/2006, Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras v. D. P., E. T., D. Ž.
72. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje 3k-7-111/2006, A. A, L. M. v. R. J., R.B.
73. Teisingumo kolegijos 2005m. gruodžio 2 d. nutartis „Dėl ginčo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo bei praleisto įstatymo nustatyto termino atnaujinimo, rūšinio teisingumo// www.lat.litlex.lt
74. LAT Civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 8 d. konsultacija Nr.A3-65. Teismų praktika.2002. Nr.17.
75. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-518-341/2006. H.T., M.B., v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija, Valstybės socialinio draudimo fondo valdyba.
76. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2-125-494/2006 N.P. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
77. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-518-341/2006, H. P., M. B. v. Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija.
78. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2006 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2-1491-562/2006, N.B. v Vilniaus apskrities valstybinė mokesčių inspekcija.
79. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2001 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2-9039-30/2001, L. P. v. G. J., G. J., M. J., B. B.
80. Vilniaus m. 2 apylinkės teismo nutartis 2005 m. gruodžio 13 d. civilinėje byloje Nr. 2-2842-535/2005, K.B. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija.

V. Internetinės nuorodos:

81. Code of Civil Procedure of Estonia // <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>; =; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
82. Code of Civil Procedure of Armenia//<http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html> =; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
83. Code of Civil Procedure of Bulgaria //<http://www.bild.net/legislation/docs/4/ccp.html>; =; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
84. Code of Civil Procedure of Georgia//<http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html> =; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
85. Code of Civil Procedure of Latvia //<http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>=; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
86. http://www.guncite.com/journals/judicial_noticehtml=; prisijungimo laikas: 2006-11-29.
87. Civil law notaries in Europe: actors in- non contentious justice
http://europesworld.link.be/europesworld/PDFs/Issue2/ADVERTORIAL_Conference_Notaries_CNUE.pdf;= prisijungimo laikas:2006-10-19;
88. Афанасьев С. Ф.,Эйцев А. И. Спорные вопросы предметной подведомственности третейских судов www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/5/art03.html;= prisijungimo laikas: 2006-11-19.
89. Арбитражный процессуальный кодекс РФ<http://www.arbitr.ru/law/docs/12027526/12027526-001.htm>=; prisijungimo laikas: 2006-11-19
90. Конституция Российской федерации//<http://www.arbitr.ru/law/docs/10003000/10003000-009.htm#7000>=; prisijungimo laikas: 2006-11-29.
91. Обобщение судебной практики рассмотрения судьями Липецкой области гражданских дел установления фактов,имеющих юридическое значение
http://oblsud.lipetsk.ru/oblsud.files/proces/Obobsh_1_2005.htm =; prisijungimo laikas: 2006-11-19.
92. Обзор практики рассмотрения арбитражными судами дел об установлении фактов, имеющих юридическое значение
http://www.arbitr.ru/pract/vas_info_letter/msg.asp?id_msg=83=; prisijungimo laikas: 2006-11-20.
93. О некоторых вопросах, возникших в связи с принятием и введением в действие Гражданского процессуального кодекса Российской Федерацииhttp://www.supcourt.ru/vscourt_detale.php?id=1180=;prisijungimo laikas 2006-11-09.
94. Соболевский К.А.Установление юридических фактов в порядке особого производства: факт принятия наследства// <http://reg-liz.info/modules.php?name=>

News&file=article&sid=29;=зкшышогтпшыщ дфшлфы =; prisijungimo laikas: 2006-11-19.

95. Федеральный конституционный закон от 31 декабря 1996 г. N 1-ФКЗ"О судебной системе Российской Федерации"<http://yakutsk.arbitr.ru/law/docs/10035300/10035300-002.htm>; = prisijungimo laikas: 2006-11-19.

96. Федеральный закон от 4 июля 2002 № 102- „о третейских судах в российской федерации“ <http://w.garantii.ru/tretsudya.htm>; = prisijungimo laikas: 2006-11-19.

97. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь
<http://www.court.by./law/kodeks/hpk2004/glava26.html>;= prisijungimo laikas: 2006-11-20

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *juridiniai faktai, juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas, įrodymai, ypatingoji teisena.*

Šis baigiamasis darbas skirtas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo instituto analizei. Darbo tikslas atskleisti pagrindines problemas, kylančias nagrinėjant šios kategorijos bylas, bei pasiūlyti šių problemų sprendimo būdus.

Juridinę reikšmę turintys faktai nustatomi ypatingosios teisenos tvarka, jiems taikomos šios teisenos taisyklės, taip pat bendrieji civilinio proceso principai. Šiame darbe analizuojama juridinio fakto samprata, pagrindiniai požymiai, taip pat jo įtaka visuomenės teisiniame gyvenime bei atskirai kiekvienam asmeniui. Darbe detalizuota kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų tvarka, taip pat atskleista šios kategorijos bylų įrodinėjimo problematika. Mėginama atsakyti į klausimą, ar kilus ginčui bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, yra galimybė perduoti šias bylas nagrinėti ieškinine teisena, atsižvelgiant į koncentracijos, ekonomiško ir operatyvumo principus.

Analizuojant šios kategorijos bylas buvo pastebėta, kad teismai ne visada tinkamai taiko įrodinėjimo taisykles, aiškina juridinę reikšmę turinčių faktų turinį. Pasitaiko atveju, kai teismai nevykdo savo pareigos pasiūlyti pareiškėjui ir suinteresuotiems asmenims pateikti papildomus įrodymus, vengia rinkti įrodymus savo iniciatyva siekiant nustatyti tiesą civilinėje byloje.

Darbe taip pat analizuojama užsienio valstybių patirtis bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų instituto reglamentavimo srityje, siekiama atskleisti bylų dėl šių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumus teismuose, analizuojamas minėtų ypatumų pritaikymo galimybė Lietuvos Respublikos civilinio proceso kontekste.

Darbe identifikuotoms problemoms yra siūlomi sprendimo būdai, taip pat yra rekomenduojami LR Civilinio proceso kodekso straipsnių pakeitimai, kurie, mūsų nuomone, padėtų išsamiau reglamentuoti šios kategorijos bylas, padėtų išvengti civilinio proceso principų pažeidimų.

SUMMARY

Key words: *legal facts, determination of legal facts, evidence, non-contentious proceedings*

The thesis analyses the institute of cases concerning the determination of legal facts. The aim of the paper is to present the main problems occurring when cases of this category are heard and to suggest respective solutions.

Legal facts are established according to the non-contentious proceedings. Rules of the said procedure and general principles of civil procedure are applied to facts having legal value. The thesis analyses the concept of a legal fact and its characteristics. Also, the procedure for applying to court due to the facts having legal value, as well as problems of averment in the case of this category is discussed. Furthermore, the author looks for solution to the question whether it is possible to arrange cases to be heard according to the procedure of actions, taking into consideration principles of concentration, economy and expedition, when a dispute in the cases concerning the establishment of the facts having legal value arises.

After having analyzed a number of cases of the mentioned category, it was observed that often courts do not apply rules of averment and do not interpret the contents of the facts having legal value in a proper manner. In some cases courts do not fulfill their obligation to offer the claimant and other parties concerned to submit additional evidence or avoid collecting evidence on their initiative in order to establish the truth in a civil case.

The paper also analyses experience of foreign countries in regulation of the institute of determination of facts having legal value; characteristics of the hearing of such cases concerning the establishment of legal facts are pointed out and possibilities to apply the mentioned characteristics within the context of civil procedure of the Republic of Lithuania are discussed.

The author suggests solutions to the problems specified in the thesis. Also, particular amendments in the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania are proposed, which the author considers to be effective in regulating the cases in question more thoroughly and preventing from violations of principles of civil procedure.

EMPIRINIO TYRIMO ANKETA
BYLOS DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO
VILNIAUS RAJONO APYLINKĖS TEISME

1. Civilinės bylos numeris _____

2. Pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo gavimo metai

a)2005

b)2006

3. Prašomas nustatyti juridinę reikšmę turintis faktas:

1) dėl giminystės santykių nustatymo;

2) dėl asmens išlaikymo fakto nustatymo;

3) dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo ar nutraukimo, partnerystės, mirties įregistravimo fakto nustatymo ar kitų civilinės būklės aktų;

4) dėl fakto, kad teisę nustatantys dokumentai, išskyrus asmens dokumentą, patvirtinantį asmens tapatybę, ir civilinės metrikacijos įstaigų išduodamus liudijimus, priklauso asmeniui, kurio vardas, pavardė ar tėvo vardas, nurodyti dokumente, nesutampa su to asmens dokumente, patvirtinančiame jo tapatybę, ar gimimo liudijime nurodytais vardu, pavarde ar tėvo vardu, nustatymo;

5) dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo;

6) dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo;

7) dėl asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos įstaigos atsisako įregistruoti mirtį;

8) dėl palikimo priėmimo, taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo;

9) dėl kitokių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, jeigu įstatymai nenumato jiems nustatyti kitokios tvarkos.

4. Kokių tikslų siekiama nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą:

1) atkurti nuosavybės teises

2) gauti pašalpą ar kitą išmoką

3) kitais klausimais

5. Ar buvo patenkintas pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo

1) taip

2) ne

3) neišnagrinėta.

**JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINTYS FAKTAI NUSTATYTI VILNIAUS RAJONO
APYLINKĖS TEISME**

Vilniaus rajono apylinkės teisme 2006-01-01-2006-10-01 laikotarpiu gauti **192** (tai sudaro 95,5 % visų pareiškimų gautų 2005 m. Vilniaus rajono apylinkės teisme dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo) pareiškimai dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.

2005-01-01-2005-12-31 laikotarpiu buvo gautos **201** pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.

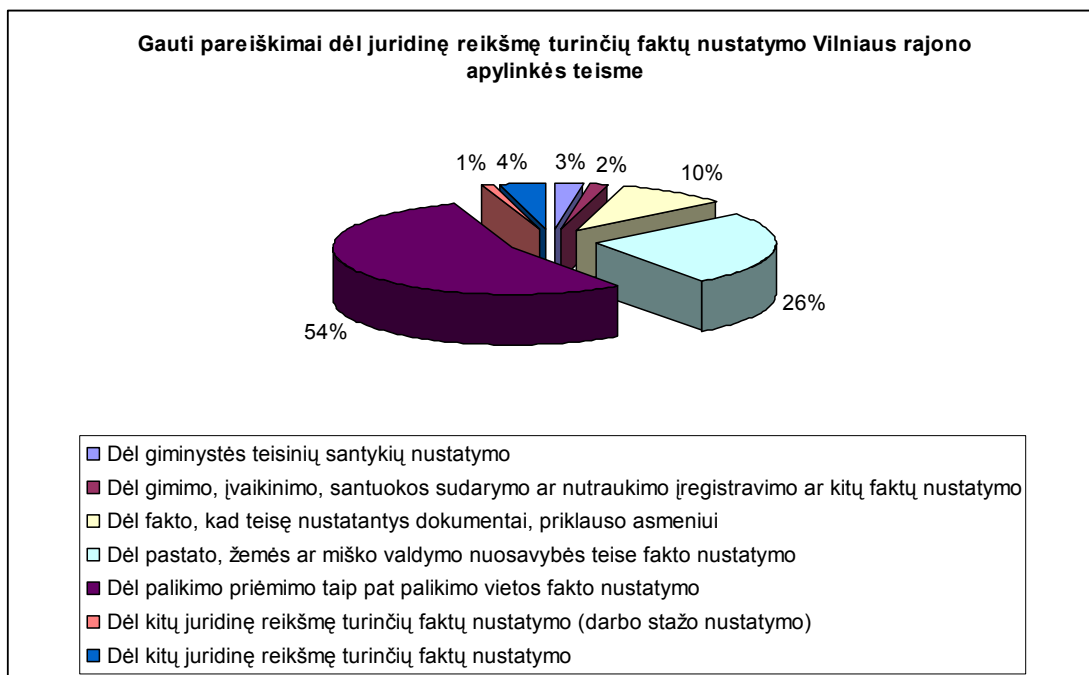
Šie rezultatai liudija, kad pareiškimų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo šiais metais padidėjo ir per 10 mėnesių yra paduotas beveik tapatus skaičius pareiškimų kuris buvo paduotas praeitais metais.

Atlikus gautų pareiškimų analizę galima daryti išvadą, kad 2006 m. Vilniaus rajono apylinkės teisme dažniausiai buvo nustatomi šiuos juridinę reikšmę turinčius faktus:

Prašomas nustatyti juridinę reikšmę turintis faktas	Gautas pareiškimų skaičius	Pareiškimų gautų dėl konkrečių juridinę reikšmę turinčių faktų, procentinė išraiška	Priimtas sprendimas			Neišnagrinėta
			Patenkintas	Atmestas	Paliktas nenagrinėtu	
Dėl giminystės teisinių santykių nustatymo	6	3,13 %	3	0	0	3
Dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo ar nutraukimo įregistravimo ar kitų faktų nustatymo	3	1,56 %	0	0	0	3
Dėl fakto, kad teisę	19	9,90 %	13	0	4	2

nustatantys dokumentai, priklauso asmeniui...						
Dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo	50	26,04 %	35	6	0	9
Dėl palikimo priėmimo taip pat palikimo vietos fakto nustatymo	104	54,16 %	92	5	0	7
Dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo (darbo stažo nustatymo)	2	1,04 %	1	0	1	0
Dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo	8	4,17 %	6	0	2	0
Iš viso	192	100 %	150	14	7	21

Gautus pareiškimus dėl Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo Vilniaus rajono apylinkės teisme galima pavaizduoti grafiškai:

**UŽSIENIO VALSTYBIŲ CIVILINIO PROCESO KODEKSUOSE ĮTVIRTINTŲ
PAVYZDINIŲ JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ SĄRAŠAS**

Rusija	Estija	Latvija	Armėnija	Gruzija	Ukraina	Baltarusija
Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; 4. dėl fakto, kad teisę suteikiantis dokumentas (išskyrus pasą, asmens tapatybės kortelę ir liudijimu išduodamų civilinės metrikacijos įstaigų) asmeniui, kurio vardas, tėvo vardas, pavardė nesutampa su vardu, tėvavardžiu ir pavarde nurodytu pareiškėjo pase, tapatybės kortelėje ar gimimo liudijime; 5. dėl	Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; 4. fakto, kad teisę suteikiantis dokumentas (išskyrus pasą, asmens tapatybės kortelę ir liudijimu išduodamų civilinės metrikacijos įstaigų) asmeniui, kurio vardas, tėvo vardas, pavardė nesutampa su vardu, tėvo vardu ir pavarde nurodytu pareiškėjo pase, tapatybės kortelėje ar gimimo liudijime;	Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; 4. dėl dokumentų nustatančių tam tikras teises (išskyrus karinius dokumentus, pasas, asmens tapatybės kortelę), kuriuose nurodytos vardas, pavardė nesutampa su vardu tėvavardžiu ir pavarde nurodytu pareiškėjo pase, tapatybės kortelėje ar gimimo liudijime; 5. dėl asmens mirties tam tikru laiku ir	Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; 4. dėl asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai įregistruoti asmens mirtį; 5. dėl palikimo priėmimo taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo 6. dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo; 7. dėl fakto, kad teisę	Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; 4. dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kad dokumentai priklauso asmeniui, kurio vardas ir pavardė nesutampa su vardu ir pavarde nurodyta pase ar gimimo liudijime; 5. dėl daikto valdymo nuosavybės teise nustatymo; 6. dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo; 7. dėl asmens mirties tam	Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl sužalojimo darbe arba vykdant valstybinių ar visuomeninių pareigų, jeigu tai reikalinga gauti pensijai arba gauti socialinio draudimo pašalpą; 4. dėl įvaikinimo, santuokos sudarymo, santuokos nutraukimo, gimimo, mirties fakto nustatymo; 5. faktinio buvimo santuokoje įstatymo nustatytais atvejais, jeigu santuokos registracija civilinės metrikacijos įstaigose negali būti įregistruota dėl vieno iš sutuoktinio mirties;	Teismas nustatinėja šiuos juridinius faktus: 1. dėl giminystės santykių nustatymo; 2. dėl išlaikymo fakto nustatymo; 3. dėl gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo, skyrybų, mirties įregistravimo fakto nustatymo; 4. dėl dokumentų nustatančių tam tikras teises (išskyrus karinius dokumentus, pasas, asmens tapatybės kortelę), kuriuose nurodytas vardas, pavardė nesutampa su vardu tėvavardžiu ir pavarde nurodytu pareiškėjo pase, tapatybės kortelėje ar gimimo liudijime; 5. dėl palikimo priėmimo taip pat palikimo

<p>asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens mirtį; 6. dėl tėvystės pripažinimo fakto nustatymo; 7. dėl palikimo priėmimo taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo; 8. dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo; 9. dėl kitų juridinę reikšmę turinčius faktus.</p>	<p>5. dėl asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens mirtį; 6. dėl kitų juridinę reikšmę turinčius faktus.</p>	<p>tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens mirtį; 6. dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.</p>	<p>suteikiantys dokumentai , išskyrus pasą ir karinius dokumentus, priklauso pareiškėjui; 8. dėl nenugalimos jėgos fakto nustatymo; 9. dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.</p>	<p>tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens mirtį.; 8. dėl palikimo priėmimo taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo; 9. dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų, nustatymo, jei įstatymai nenumato kitos jų nustatymo tvarkos.</p>	<p>6. dėl dokumentų nustatančių teises kuriame įtvirtintas asmens vardas, pavardė, gimimo vieta ir laikas nesutampa su vardu, tėvavardžiu nurodytu asmens pase, tapatybės kortelėje ar gimimo liudijime; 7. dėl asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens mirtį; 8. dėl kitų juridinę reikšmę turinčių faktų, jei įstatymai nenumato kitos jų nustatymo tvarkos.</p>	<p>atsiradimo vietos fakto nustatymo; 6. dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo; 7. dėl asmens gimimo arba mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymo, jeigu civilinės metrikacijos organai atsisakė įregistruoti asmens gimimą ar mirtį; 8. dėl faktinio buvimo santuokoje įstatymo nustatytais atvejais, jeigu santuokos registracija civilinės metrikacijos įstaigose negali būti įregistruota dėl vieno iš sutuoktinio mirties; 9. valdymo, naudojimo ir (arba) disponavimas nuosavybės teise, valdymo atsiradimo faktus, jeigu dokumentai patvirtinantys šiuos faktus yra dingę ir registrai atsisako juos įregistruoti; 10. tėvystės pripažinimo fakto nustatymas; 11. dėl</p>
--	--	---	--	---	---	---

						tikrovės neatitinkančių duomenų įžeidžiančių garbę ir reputaciją piliečio, jeigu nustatyti asmenį, paskleidusį tokias žinias nėra galimybės; 12. Kitus juridinę reikšmę turinčius faktus, jei įstatymai nenumato kitos jų nustatymo tvarkos
--	--	--	--	--	--	---